

Univerzita v Novom Sade
Filozofická fakulta

**Preklad vo výskumoch vojvodinských
Slovákov**
Zborník štúdií

Novi Sad 2023

UNIVERZITA V NOVOM SADE
FILOZOFICKÁ FAKULTA V NOVOM SADE

21000 Novi Sad

Dr Zorana Đinđića 2

www.ff.uns.ac.rs

Za vydavateľa

prof. Dr. Ivana Živančevićová Sekerušová

Preklad vo výskumoch vojvodinských Slovákov

Zborník štúdií

Editorka

prof. Dr. Marína Šimáková Speváková

Recenzenti

Dr. h. c. prof. Dr. Michal Harpáň, riadny profesor Filozofickej fakulty
Univerzity v Novom Sade na dôchodku

prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc., Filozofická fakulta

Univerzity Komenského v Bratislave, riadny profesor Filozofickej fakulty
Univerzity v Novom Sade na dôchodku

doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc., Ústav slovenskej literatúry SAV v Bratislave

Jazyková korektúra

PaedDr. Eleonóra Zvalená, PhD.

Technická redakcia

Igor Lekić

ISBN

978-86-6065-787-1

Elektronické vydanie

<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2023/978-86-6065-787-1>

Publikáciu zverejňujeme v rámci projektu Pokrajinského sekretariátu vysokoškolského vzdelávania a vedeckovýskumnej činnosti č. 142-451-2149/2022-01 Prevod kao istraživačka tema kod vojvođanskih Slovaka.

This volume is the result of research conducted within project no. 142-451-2149/2022-01 Translation in research of Vojvodina Slovaks funded by the Provincial Secretariat for Higher Education and Scientific Research.

Všetky práva vyhradené. Nijaký text z tejto knihy nesmie byť použitý v akejkoľvek forme na ďalšie šírenie bez predchádzajúceho písomného súhlasu autora alebo vydavateľa.

No part of this publication may be reprinted, reproduced or utilized in any form without permission in writing from the autor, as the holder of copyright.

OBSAH

ÚVODOM	7
Anna Makišová: Preklady učebníc Svet okolo nás, Príroda a spoločnosť a Dejepis 6 do slovenčiny	9
Adam Svetlík: Slovenská próza druhej polovice 20. a začiatku 21. storočia v srbskom preklade	29
Jasna Uhláriková: Preklad frazém v teórii a praxi (na príklade slovenskej a srbskej somatickej frazeológie).....	41
Marína Šimáková Spevákova: Podoby prekladu intertextov postmodernej prózy – na príklade románov Pavla Viličkovského a Víťazoslava Hronca.....	57
Zuzana Týrová: Preklady webových stránok štátnych inštitúcií vo Vojvodine do slovenčiny	75
Daniela Marčoková: Preklad kanonických vizitácií slovenských vojvodinských evanjelických a. v. cirkevných zborov v rokoch 1835 a 1836.....	83
Anna Margaréta Lačoková: Kontrastívna analýza básnických zbierok Zdenky Valentovej Beličovej v intenciách výskumu autorského prekladu	99

CONTENTS

INTRODUCTION	7
Anna Makišová: Translations of the textbooks Svet okolo nás, Príroda a spoločnosť and Dejepis 6 into the Slovak language.....	9
Adam Svetlík: Slovak prose works from the second half of the 20th and the beginning of the 21st century in Serbian translation	29
Jasna Uhláriková: Translation of phrasemes in theory and practice (on the example of Slovak and Serbian somatic phraseology).....	41
Marína Šimáková Speváková: Types of intertext translation of postmodern prose – as exemplified by novels by Pavel Vilikovsky and Vít'azoslav Hronec	57
Zuzana Týrová: Translations of websites of state institutions in Vojvodina into Slovak	75
Daniela Marčoková: Translation of Canonical Visitations of Slovak Evangelical Church Communities in Vojvodina from 1835 and 1836.....	83
Anna Margaréta Lačoková: Contrastive analysis of poetry collections by Zdenka Valent Belić in the scope of self-translation research.....	99

ÚVODOM

Piaty elektronický zborník štúdií *Preklad vo výskumoch vojvodinských Slovákov* je vedeckým výstupom riešiteľov projektu, ktorý podporil Pokrajinský sekretariát vysokoškolského vzdelávania a vedeckovýskumnej činnosti Autonómnej pokrajiny Vojvodiny. Riešiteľmi projektu sú vedeckí pracovníci Oddelenia slovakistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade. Tematický zborník vznikol v snahe o sumarizovanie myslenia o preklade vojvodinských Slovákov, o jeho konfrontáciu so súčasným myslením o jazyku, literatúre, literárnej vede, kultúrnych dejinách, v rámci ktorého sa funkčne využíva preklad. Ide o prvý tematický zborník venovaný prekladateľskej problematike u nás.

Aktuálnej téme prekladu vybraných učebníc pre nižšie a vyššie ročníky základných škôl zo srbského do slovenského jazyka sa venovala prof. Dr. Anna Makišová. Štúdia uvádza konkrétne podoby prepisu terminológie, vlastných mien, zemepisných názvov, kulturologických pojmov do slovenského jazyka, pričom si všima i prekladateľské stratégie a poskytuje odporúčania na zlepšenie prekladov. Prehľad slovenskej prózy druhej polovice 20. a začiatku 21. storočia v prekladoch do srbciny sprístupňuje štúdia prof. Dr. Adama Svetlíka, ktorý sa dlhšiu dobu venuje systematickej analýze súčasnej slovenskej prózy. Slovenské romány a novely si v štúdiu všima z aspektu ich estetickéj prezentácie srbskému čitateľovi. Prof. Dr. Jasna Uhláriková sleduje problematiku a možnosti prekladu frazém zdôrazňujúc nielen jazykový, ale aj interkultúrny aspekt slovenského a srbského jazyka či jazykové a kulturologické znalosti samotného prekladateľa. Náročnú problematiku ekvivalencie a možných postupov v procese prekladu frazém ilustruje na príklade slovenskej a srbskej somatickej frazeológie. Prekladateľským stratégiám pri preklade intertextov v postmoderných textoch, funkciám intertextuality v originálnom a preloženom texte sa venuje štúdia prof. Dr. Maríny Šimákovovej Spevákovej. Analýza intertextov sa usúvzťažňuje s vybranými teoretickými štúdiami o intertextualite v prekladateľskom procese. Webové stránky štátnych inštitúcií vo Vojvodine, ktoré majú okrem srbskej verzie aj slovenské preklady, sa analyzujú v príspevku doc. Dr. Zuzany Týrovej. Štúdia poskytuje cenné rady v smere zlepšenia konzistencie prekladov, lexikálnej presnosti a odstránenia gramatických chýb. V oblasti kultúrnych dejín je prínosný príspevok doc. Dr. Daniely Marčokovej o sprístupnení latinských zápisníc z evanjelických kanonických vizitácií v rokoch 1835 a 1836, v ktorom sú predstavené skúsenosti, výzvy a ťažkosti spojené s prekladaním týchto písomností z novovekej latinčiny do súčasnej slovenčiny. Konfrontačnou, explanačnou a deskriptívnou

metódou kontrastívnej lingvistiky sa analyzujú dvojjazyčné básnické zbierky Zdenky Valentovej-Beličovej. V intenciách sledovania autorského prekladu podrobila tieto texty analýze Dr. Anna Margaréta Lačoková.

Zborník uverejňujeme v elektronickej podobe a ďakujeme recenzentom, ako aj spolupracovníkom pri korektúre a technickej realizácii publikácie.

Prof. Dr. Marína Šimáková Speváková

PREKLADY UČEBNÍC SVET OKOLO NÁS, PŘÍRODA A SPOLOČNOST' A DEJEPIS 6 DO SLOVENČINY

Anna Makišová

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade

Abstrakt: V príspevku sa zameriame na preklady učebníc zo srbského jazyka do slovenského. Predmetom výskumu sú učebnice, ktoré vyšli vo vydavateľstve Logos a Klett v Belehrade. Budeme si všímať a analyzovať terminológiu zastúpenú v učebniciach, takisto písanie vlastných mien (rodné mená, priezviská, mená panovníkov, prívlastky pri menách panovníkov, panovnícke rody, názvy krajín, miest, názvy objektov). Budeme analyzovať, ako sú transkribované jednotlivé grafémy z cyriliky (ћ, њ, ц, х, њ, љ) pri prepise do latinského písma. Zaujímalo nás, či sa v preložených učebniciach dodržiava pôvodný pravopis, ako sa zapisujú rodné mená a priezviská z latinského a gréckeho jazyka, ako aj z iných jazykov. Kedy sa zachováva pôvodný pravopis cudzojazyčných mien a grafémy z pôvodného jazyka a kedy sa mená poslovenčujú. Z aspektu slovenského jazyka si budeme všímať aj preklady ženských srbských priezvisk do slovenčiny. Taktiež nás zaujíma, ako prekladáme názvy miest, kedy používame nezdomácnené zemepisné názvy a kedy používame poslovenčenú podobu. Osobitne sme vyčlenili všeobecné podstatné mená, ktoré v učebnici zostali nepreložené. Sú to apelatíva, ktoré nemajú svoj ekvivalent v cieľovom jazyku (*belmuž, krsna slava, ajvar, kajmak, jogurt, Bajram*).

Kľúčové slová: slovenský jazyk, srbský jazyk, preklad, vlastné meno, transkripcia

1 Predmet výskumu

V našom výskume sme sa zamerali na učebnice preložené zo srbčiny do slovenčiny pre základnú školu, ktoré vyšli vo vydavateľstve Klett a Logos v Belehrade. Predmetom výskumu sú učebnice Svet okolo nás 1 a 2, Príroda a spoločnosť 3 a 4 a Dejepis 6. Výber bol náhodný. Učebnice Svet okolo nás a Príroda a spoločnosť sa používajú na prvom stupni vzdelávania základnej školy a dejepis na druhom stupni základného vzdelávania. Učebnicu dejepisu pre 6. ročník sme si zvolili preto, lebo spracúva podobnú tematiku, a tiež preto, lebo piatacká učebnica z vydavateľstva Klett sa v školskej praxi ešte stále nepoužíva (nie je preložená do slovenčiny). Uvedené učebnice sme si zvolili z toho dôvodu, že nás zaujalo zapisovanie a prekladanie vlastných mien, rozličných pomenovaní, názvov a pod. Pri

výskume sme postupovali tak, že sme najprv excerptovali materiál z preložených učebníc a potom sme vyhľadávali ekvivalent v origináli. Vyexcerptovaný korpus sme potom zoradzovali do jednotlivých tematických okruhov (rodné mená, priezviská, ženské podoby priezvisk, mená panovníkov, prívlastky pri menách panovníkov, panovnícke rody, názvy krajín, miest, objektov). Uvedený materiál sme porovnávali v slovenskom a v srbskom jazyku a analyzovali z jazykového aspektu (najmä pravopisného). Zaujímalo nás, či sa v slovenčine dodržiava pôvodný pravopis, ako zapisujeme vlastné mená gréckeho a latinského pôvodu, ako zapisujeme srbské grafémy, či sa dodržiavajú pravidlá transkripcie do slovenčiny a pod. Osobitne sme vyčlenili všeobecné podstatné mená, ktoré v učebnici zostali nepreložené. Ide o reálie, ktoré nemajú svoj ekvivalent v slovenskom jazyku. Niektoré pomenovania a názvy si môžeme overiť v dostupných kodifikačných príručkách slovenského jazyka, ale niektoré v nich nie sú zaradené a sú príznačné pre srbské jazykové spoločenstvo a srbskú kultúru.

Aby bol preklad dobrý, prekladateľ by mal dobre ovládať aj východiskový, aj cieľový jazyk. Preto si profesia prekladateľa vyžaduje neustále štúdium, zdokonaľovanie sa v materinskom jazyku a poznanie toho druhého jazyka. Učebnice, ktoré boli predmetom nášho výskumu, prekladali odborní učitelia. Učebnice pre prvý stupeň prekladala učiteľka triednej výuky, ktorá má viacročnú pedagogickú prax. Učebnicu pre druhý stupeň takisto prekladal odborný učiteľ dejepisu s dlhoročnou pedagogickou praxou. Predpokladáme, že obaja dobre poznajú terminológiu v uvedených oblastiach a majú dostatočnú jazykovú úroveň na realizáciu prekladu takéhoto druhu. Ďalší aspekt, ktorý je dôležitý pri preklade a ktorý by sa mal zohľadniť, je fakt, že nie vždy má prekladateľ dostatok času na to, aby si overil správnosť informácií. Prekladateľ jednoducho prekladá text, ktorý dostane do rúk. Niekedy sa môže stať, že zo strany autora môže dôjsť k porušeniu jazykovej normy alebo k ortografickej chybe ako vo východiskovom texte, tak aj v preklade. Môže to viesť k pochybnostiam, či je chyba naozaj chybou alebo či vyplynula z originálu a je súčasťou východiskového textu.

2 Prepis zo srbčiny do slovenčiny

Pôvodné učebnice, ktoré boli predmetom nášho výskumu, sú napísané po srbsky, cyrilikou. Predtým, ako budeme uvádzať príklady, uvedieme pravidlá prepisu zo srbčiny (na zapisovanie sa používa cyrilika) do slovenčiny (používa sa latinka). Riadili sme sa pravidlami, ktoré sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu

(ďalej PSP). V normatívnej príručke sa uvádza: „Pri prepise zo srbčiny, v ktorej sa používa cyrilika, uplatňujeme písanie, ktoré sa používa v chorvátčine (používajúcej latinku).“ (PSP, 2013, s. 76). Uvedieme pravidlá pri prepise zo srbčiny do slovenčiny podľa PSP.

V srbčine	V slovenčine	Príklady	
Е	Е	Београд Загреб	Beograd Zagreb
И	I	Сплит	Split
Ђ	dj, d	Ђорђе Ђилас	Djordje Djilas
Ђ	Ѓ	Милетић	Miletić
Ђ	nj (ń)	Бања Џетиње	Banja Cetinje
Љ	Lj	Краљевица	Kraljevica
Г	G	Јагић	Jagić
Х	H	Хвар	Hvar
Џ	Dž	Караџић	Karadžić
Кс	Ks	Александар	Aleksandar

V ďalšej časti nášho príspevku budeme hovoriť o tom, ako sa uvedené pravidlá dodržiavajú v preložených učebniciach. Na príkladoch vidíme, že písmeno ѣ sa zapisuje aj ako đ, Đ. Okrem prepisu zo srbčiny sme vo výskume zaznamenali aj vlastné mená, ktoré majú pôvod v gréckom alebo latinskom jazyku, alebo aj v iných jazykoch (tematika je historická, obdobie stredoveku, novoveku, Európa, srbské kraje a pod.). Uvedieme, ako sa v takýchto prípadoch ustálilo zapisovanie vlastných mien v slovenčine.

3 Analýza vyexcerpovaného korpusu

Vyexcerpovaný korpus, ktorý bol predmetom nášho výskumu, sme klasifikovali do jednotlivých skupín. Vychádzali sme z prekladu zo slovenského jazyka, potom sme hľadali ekvivalent v srbskej učebnici. Ak sme pokladali za potrebné niečo si overiť, nahliadli sme do dostupných kodifikačných príručiek, výkladových slovníkov, resp. elektronických zdrojov. V našej analýze budeme najprv uvádzať slovenský preklad, v zátvorke uvedieme podobu v srbčine (na zapisovanie budeme používať cyriliku). Pri každom príklade neuvádzame zdroj a stranu. Ak to budeme považovať za dôležité, uvedieme aj učebnicu, aj stranu.

3.1 Rodné (krstné) mená

Podľa PSP rodné (krstné) mená píšeme s veľkým začiatočným písmenom. Z nášho materiálu môžeme vyvodiť záver, že toto pravidlo sa dodržiava. Uvedieme niektoré rodné mená (mužské i ženské), ktoré sa vyskytli v našom materiáli.

3.1.1 Do prvej skupiny sme zaradili tie rodné mená, ktoré v preklade zostali rovnaké ako v origináli, len boli transkribované podľa pravidiel z jedného písma, z cyriliky, do druhého písma, latinky: Marta (Марта), Milena (Милена), Milica (Милица), Bojan (Бојан), Andrej (Андреј), Maša (Маша), Raša (Раша), Miloš (Милош), Nikola (Никола) a pod. Uvedené rodné mená sa vyskytli v preložených učebniciach vo vydavateľstve Logos (Príroda a spoločnosť) a boli nimi pomenované postavy, ktoré sprevádzajú žiakov v učebnici. Ide o učebnice pre prvý stupeň základnej školy, preto sa autori snažili priblížiť učivo žiakom aj takýmto spôsobom.

3.1.2 Do druhej skupiny sme zaradili krstné mená, ktoré prekladateľka (v učebniciach pre prvý stupeň vzdelávania) zmenila tým spôsobom, že v preklade uviedla podobu, ktorá je bližšia pre používateľov slovenského jazyka: Nina (Нена), Peter (Сретен), Janko (Јован), Ruženka (Рада), Milan (Миле), Lana (Љиља), Staňo (Света), Mária (Мара), Milina (Мина), Martin (Немања), Marek (Марко), Jozef (Воја), Mária (Милица). Podľa akých pokynov sa riadila prekladateľka, nie je v úvode učebnice uvedené. Predpokladáme, že prekladateľka mala na mysli mená, ktoré sú blízke žiakom, ktorí budú používať učebnice v slovenskom jazyku. Pri niektorých menách sa odstúpilo od neutrálnej podoby krstného mena (hypokoristické podoby Ruženka, Janko, Staňo). Domáce podoby sa používajú v súkromnom styku, v domácom prostredí alebo v literárnych dielach na lokálne zaradenie postáv. Rodné (krstné) meno má kodifikovanú spisovnú podobu. Domáce podoby rodných mien sú stylisticky príznakové, expresívne, vyjadrujú určitý citový vzťah a používajú sa v rodinnom a dôvernom styku. Domáce rodné mená nemajú status základnej neutrálnej podoby. V učebniciach, ktoré sú napísané odborným štýlom, sa používajú slová bez citového zafarbenia, teda aj neutrálna podoba rodných mien. Základný súbor rodných mien je v podstate ustálený, ale nie je uzavretý. Jedným zo zdrojov rozširovania je preberanie z príbuzných a nepríbuzných jazykov. Dve rodné mená, a to Anna (Ана) a Katarína (Катарина), prekladateľka prispôbila pravopisným pravidlám slovenského jazyka.

3.1.3 Krstné mená autorov, resp. recenzentov učebníc a ďalších spolupracovníkov, ktorí sa podieľali na vypracovaní učebníc, sú zapísané v pôvodnom, srbskom jazyku, len transkribované do latinky: Tatjana (Татјана), Biljana (Биљана), Ljiljana (Љиљана), Danijela (Данијела), Andrijana (Андријана), Miroljub (Мирољуб), Slađana (Слађана), Vladan (Владан), Mihajlo (Михајло), Ljubica

(Љубица), Manja (Мања), Željko (Желько), Ivana (Ивана), Emina (Емина), Dragan (Драган), Ratomir (Ратомир), Predrag (Предраг), Gordana (Гордана), Aleksandra (Александра), Aleksandar (Александар) a pod. Pri zapisovaní grafému kc v slovenčine pri transkribovaní tiež zapisujeme ks: Aleksandar/Aleksandra. Pri zapisovaní mena Alexander Veľký sa prekladateľ (Dejepis, s. 36) riadil pravidlami zapisovania gréckych a latinských slov s grafémou x. Grafému ħ do slovenčiny transkribujeme podľa PSP ako dj, Djordje. Graféma đ sa v pravidlách neuvádza. V našom výskume sme zaznamenali krstné mená (ale aj všetky slová, v ktorých sa vyskytla srbská graféma ħ) zapísané len grafémou Đ, đ: Slađana (Слађана). Zapisovanie s dj sme neevidovali. Graféma љ sa do slovenčiny transkribuje ako lj: Miroljub a grafému cyriliky њ transkribujeme do slovenčiny ako nj. Srbskú grafému x transkribujeme do slovenčiny podľa pravidiel ako h: Mihajlo (Михаило). Uvedené krstné meno sme zaznamenali zapísané dvoma spôsobmi: Mihajlo Pupin a Mihailovi Pupinovi. Pri zapisovaní srbských krstných mien prekladateľ používa postup transliterácie, keď preberá cudzojazyčný výraz a pritom prepisuje písmená jednej abecednej sústavy písmenami druhej sústavy. Pri používaní vlastných rodných mien v kontexte, pri ich ohýbaní, sa prihliada na morfológické začlenenie, uplatňujú sa morfológické pravidlá slovenského jazyka, napr. zaraďovanie do rodu a vzoru, pridávanie pádových prípon.

3.1.4 Mnohé podoby cudzích rodných mien konkrétnych známych a významných osobností spoločenského života sa dlhodobým používaním adaptovali a používajú sa ich slovenské ekvivalenty, napr. Ján Kalvín (Жан Калвин), Henrich VIII. (Хенри VIII), Mikuláš Kopernik (Никола Коперник), Krištof Kolumbus (Кристифор Колумбо). Iné podoby cudzích vlastných mien zasa dodržiavajú pôvodný pravopis a tiež i grafémy: Wiliam (Вилијем), Miguel de (Мигел де), Giordano (Гордано), Fernaño (Фернандо), John (Джон), James (Джеймс), Jacques (Жак), Hernando (Ернан), Wolfgang (Волфганг). Jednotlivé rodné mená sa v minulosti rozšírili i do iných jazykov a každý z nich si ich určitým spôsobom prispôbil svojim vlastným hláskovým, gramatickým a pravopisným potrebám a pravidlám. Vplyv na ustálenie určitej pravopisnej podoby mal aj sprostredkujúci jazyk, prostredníctvom ktorého sa rodné meno dostalo do určitého jazyka.

3.2 Priezviská

Pri zapisovaní domácich slovenských mužských priezvisk sa uplatňujú pravidlá slovenského pravopisu: Miklovic. Vzhľadom na tematiku, ktorá je v učebniciach spracovaná, ako aj vzhľadom na to, že išlo o prekladané učebnice

napísané v srbskom jazyku, priezvisk tohto typu sa v skúmanom korpuse nevyskytlo veľa.

Pri zapisovaní srbských priezvisk sa používajú grafémy, ktoré sa uvádzajú aj v PSP pri transkribovaní. Priezviská, v ktorých sa vyskytuje graféma ĥ: Obilić (Обилић), Obrenović (Обреновић), Karadžić (Караџић), Obradović (Обрадовић), Predić (Предић), Vujić (Вујић), Dugić (Дугић), Branković (Бранковић), Pančić (Панчић). Ďalšia graféma, ktorá sa transkribuje pri prepise do slovenčiny, je x. Podľa uvedených pravidiel ju transkribujeme do slovenčiny ako h: Mihajlović (Михајловић), Hrebeltanović (Хребелџановић). V tomto kontexte by sme skôr očakávali slovenskú grafému ch. O transkribovaní hlásky x písal aj M. Dudok. „(...) graféma h, resp. x, ktorá má v slovenčine výslovnostnú paralelu v hláske ch, sa netextualizovala v tejto podobe, ale sa adaptovala ako h: Hvar (hoci by sme očakávali Chvár), Homolje; Hektorovič a pod.“ (Dudok, 2002, s. 110). Srbskú grafému њ transkribujeme ako nj: Nemanjić (Немањић), Mrnjavčević (Мрњавчевић), Mokranjac (Мокрањац). Grafému љ transkribujeme ako lj: Kraljević (Краљевић). Graféma ģ v cyrilike, rovnako ako aj pri krstných menách, je v preložených učebniciach zapísaná ako đ, nie ako sa uvádza v pravidlách dj: Đukić (Ђукић), Đurić (Ђурић), Đorđević (Ђорђевић), Karađorđević (Карађорђевић).

3.2.1 Ženské priezviská sú v preložených učebniciach zapísané v prechýlenej podobe. Ide o priezviská, ktoré sa vyskytli len v preložených učebniciach, napr. Havranová, Nađová. Srbské priezviská, ktoré uvádzajú autorky, recenzentky, spolupracovníčky, spisovateľky a pod., sú do slovenčiny preložené v prechýlenej podobe: Komatinová (Коматин), Simićová (Симић), Latinovićová (Латиновић), Milićová (Миличић), Kostićová (Костић), Marinkovićová (Маринковић), Petrovićová (Петровић), Živkovićová (Живковић), Maksimovićová (Максимовић), Dunderska (Дунђерски), Brankovićová (Бранковић) a pod. Všetky grafémy z cyriliky sú transkribované podľa už uvedených pravidiel. Pri priezvisku anglickej kráľovnej sa zachováva pôvodný pravopis a prechýlená podoba: (Anna) Voleynová (Болен), kráľovná (Jelena) Anjouovská (Јелена Анжујска).

3.2.2 Pri niektorých priezviskách sa zachováva pravopis cudzojazyčných mien, ide prevažne o významné historické osobnosti. V PSP sa uvádza, že nezdomácnené vlastné mená, osobné mená, t. j. rodné mená a priezviská cudzieho pôvodu sa používajú v pôvodnej inojazyčnej pravopisnej podobe. Z nášho korpusu sme vyčlenili priezviská, v ktorých sa zachováva pôvodný pravopis a súčasne aj grafémy pôvodného jazyka: (Martin) Luther (Лутер), Shakespeare (Шекспир), Cervantes (Сервантес), Alighieri (Алигјери), Machiavelli (Макијавели), da Vinci (да Винчи), Buonarroti (Буонароти), Vascon (Бејкон), (Fernão) Magalhães

(Фернандо Магелан), (Ronald) Wright (Роналд Райт), (Francisco) Pizzaro (Франсиско Пизаро), (Hernando) Cortéz (Ернан Кортес), (John) Caboto (Джон Кабот), (James) Cook (Джеймс Кук), (Jacques) Cartier (Жак Картије), Reusch (Реш).

Pri vlastných menách, pri ktorých sa zachováva pôvodný pravopis, pôvodná inojazyčná podoba, môžu nastať nedopatrenia z toho dôvodu, že sa používajú grafémy, ktoré sú pre cieľový jazyk neznáme. V súčasnosti už nie je problémom zapísať špeciálne znaky, lebo vybavenie moderných počítačov umožňuje korektné zaznačiť všetky cudzie grafémy a špeciálne znaky. Problém môže nastať pri výslovnosti, ako napr. Fernão Magalhães (Фернандо Магелан). V prípade, že by sa vynechali určité diakritické znamienka a špeciálne znaky, ktoré sú príznačné pre pôvodný jazyk a pravopis, zjednoduší sa zápis vlastného mena. Zápisy takéhoto druhu môžeme považovať za nekorektné, chybné. Dokonca nastane variabilita v zápise a používaní vlastného mena. Takáto variabilita pri zapisovaní vlastných mien je aj pri zapisovaní srbskej grafémy ģ, ktorá sa podľa PSP (s. 82) odporúča zapisovať ako dj. Tu znova môžu nastať odklony vo výslovnosti. Z vlastnej skúsenosti vieme, že používateľ slovenského jazyka, ktorý nepozná srbský jazyk, to vysloví ako dve hlásky, tvrdé d a hlásku j. Tiež je otázne, prečo v PSP odporúčajú na druhom mieste spoluhlásku ģ transkribovať ako d. V prípade, že by mohla nastať nesprávna výslovnosť, riešením je prepis podľa výslovnosti. V PSP sa uvádza: „Z typografických dôvodov (na zjednodušenie pri výrobe novín a popularizačných časopisov alebo pre nedostatok niektorých typov v tlačiarňach) namiesto cudzích písmen s odlišnými diakritickými znamienkami môžu sa používať domáce písmená podľa výslovnosti alebo pôvodné písmená bez diakritických znamienok.“ (PSP, 2013, s. 40). O písaní a výslovnosti grafémy ģ sa zmienil aj profesor Dudok „Jazyková situácia modernej slovenčiny jednoznačne signalizuje narušenie platnej normy vo verejnej oficiálnej komunikácii s formami na ć, resp. ģ. Uvedená hláska sa adaptovala ako č, hovorenosť a hovorový úzus rozkolísal kodifikovanú podobu, a tak napr. v dennej tlači sa už spravidla uplatňuje iba podoba s formantom ć.“ (Dudok, 2002, s. 110). Pri uvedených prekladoch graféma ģ nebola transkribovaná ako č, ale sme svedkami toho, že v spisovnej slovenčine na Slovensku je zaužívané spomenuté transkribovanie či už v písanej alebo hovorenej podobe.

Z uvedených príkladov vyplýva, že pri zapisovaní niektorých priezvisk sa vyskytlo dlhé é v koreni slova, ktoré je pre slovenský jazyk cudzie, zachováva sa skupina spoluhlások *lh*, časté sú zdvojené spoluhlásky, ktoré nie sú v spisovnej slovenčine bežné (*rr*, *ll*, *zz*), zdvojené samohlásky (*oo*) a pod. Mnohé z excerpovaných vlastných mien nie sú v slovníkoch slovenského jazyka, čo predstavuje ďalší problém súvisiaci so zapisovaním. V takom prípade je vítaná pomoc

odborníkov z danej oblasti a konzultácie s nimi. Dôležitú úlohu majú aj elektronické zdroje, i keď nás niekedy môžu priviesť do pomykova. V prípade, že je vlastné meno v slovníku slovenského jazyka zapísané, jeho tvar je v nominatíve jednotného čísla. Potom sa dostávame do rozpakov, či je toto meno ohybné alebo neohybné, ak áno, ako postupovať pri jeho ohýbaní. Treba poznať ďalšie pravidlá pri ohýbaní mien zakončených na -us, -os, -es a pod.

3.3 Mená panovníkov

V excerpovanom korpuse sme zaznamenali mená panovníkov súvisiace s významnými udalosťami v dejinách ľudstva. Sú to prevažne grécke a latinské mená „ktoré sa dlhoročným používaním v slovenčine adaptovali, t. j. vyslovujú a píšu sa ustáleným spôsobom.“ (PSP, 2013, s. 43). Uvedieme niektoré: Justinián (Юстиниан), Hérakleios (Ираклије), Manouelos I. (Манойло I), Komnenos (Комнин), Honorius III. (Хонорије III), Chlodovik (Хлодовех), Basileos II. (Василије II). Pri pomenovaní cisára Basileosa II. sme si všimli odklon. Pri vyhľadávaní tohto vlastného mena v elektronických zdrojoch sme zistili, že sa používajú rozličné zápisy: Bazil II., Basil II., Bazilius II., Basilios II., Basileios II. Pri porovnaní s tvarom v učebnici dejepisu môžeme konštatovať, že nastal odklon pri zápise, pretože nie je použitá žiadna z uvedených podôb (Basileos II. v učebnici a Basileios II. v dostupných zdrojoch). O písaní byzantských mien sa zmienila aj jazykovedkyňa Buzássyová, ktorá ako príklad uvádza spomenutého cisára a o zápise píše: „V tejto oblasti sa posilňuje transliteračný charakter našich pravidiel, keďže výslovnosť gréčtiny byzantského obdobia sa v dôsledku prirodzeného vývoja jazyka oproti klasickej gréčtine zmenila. (...) že najmä pri menej známych menách prichádzame do styku častejšie s ich písomnou ako zvukovou podobou, preto sa nepokúšame zachytiť zvukovú podobu v odovzdávajúcom jazyku ani prispôbiť meno tvarotvornej štruktúre slovenčiny. S vyšším stupňom adaptácie v slovenčine počítame pri menách panovníkov, cisárov, svätcov a pod. a píšeme ich aj v poslovenčenej podobe, t. j. s dvojtvarom: *Bazil II. Bulharobijca, Basileios II Bulgaroktonos.*“ (Buzássyová, 2002, s. 49). Cisár Hérakleios bol v učebnici zapísaný dvoma spôsobmi: s dlhým é (Dejepis, s. 35) a s krátkym e (Dejepis, s. 41). Kráľ Chlodovik vo výkladových slovníkoch sa neuvádza. V učebnici dejepisu sa vyskytuje na 37. strane. Keď sme si overovali, ako je to v elektronickej podobe, [sk.wikipediaa.org.chlodovik](https://sk.wikipedia.org/chlodovik) (3. 2. 2023) uvádza, že toto meno možno zapísať dvoma spôsobmi: Chlodovik a Clovis I. Tu už rozhodujúcu úlohu má prekladateľ, aby si zvolil vhodný spôsob zapisovania. Veľkú úlohu zohráva jeho odbornosť. Pri zapisovaní gréckych a latinských vlastných mien v slovenčine v porovnaní so srbským jazykom treba pripomenúť, že sa dodržiavajú trochu iné

pravopisné pravidlá. Ako uvádza slovenská jazykovedkyňa E. Buzássyová, pri prepisovaní vlastných mien z týchto dvoch jazykov sa zachováva transkripčno-transliteračný zápis. Ak by sa uplatňovala čistá transliterácia, musel by sa prepisovať znak za znak, t. j. písmeno latiniky za písmeno gréckej abecedy. Pri tomto zápise sa uplatňujú osobitné pravidlá, ktoré sú určené pre prepis antických vlastných mien do slovenčiny (napr. o zapisovaní v rozličnej pozícii, zachováva sa graféma c, ktorá sa vyslovuje ako k, s sa vyslovuje ako z a pod.). Meno byzantského historika v učebnici je zapísané takto: Nicephorus Gregoras (Ниѳифор Григора). Pri overovaní zapisovania sme ho nezaznamenali v žiadnom dostupnom slovníku, iba v elektronickej podobe sk.wikipedia.org. Nikéforos Grégoras. Problémom je aj správne písanie reálií antickej civilizácie a kultúry, najmä mien z gréčtiny a latinčiny. V kodifikačných jazykových príručkách sa uvádzajú len vlastné mená najznámejších historických postáv. Ak potrebujeme zistiť mená menej známych osobností, môže sa stať, že hľadaný tvar nenájdeme. Vtedy má prekladateľ ďalšie možnosti, ako zistiť potrebné údaje. Môže si tvar odvodiť sám na základe platných pravidiel, ktoré sa uvádzajú v kodifikačných príručkách (PSP), alebo sa môže opierať o analógiu v existujúcom kodifikovanom mene. Ďalšia možnosť je, že si môže údaj vyhľadať v odbornej literatúre alebo môže osloviť odborníka a poradiť sa s ním. Ale ani tieto postupy nie vždy garantujú správnu cestu. Aj v odbornej literatúre môžu viaceré zdroje uvádzať rozličné tvary vlastných mien. Autori odborných publikácií nemusia byť vždy filológovia. Často sú aj z iných oblastí výskumnej činnosti, a preto vo svojich publikáciách nie vždy prikladajú jazykovej korektnosti náležitý význam. Dokonca niektoré publikácie nemajú redakčnú úpravu. V takých prípadoch nemôžeme považovať zdroj za dôveryhodný. Môžeme iba predpokladať, aký bol postup pri preklade uvedeného vlastného mena. Rovnako tak aj pri ďalšom vlastnom mene George Pachymeres (Георгије Пахимер) sme na overenie nenašli zápis v kodifikačných príručkách. V elektronickej podobe sme evidovali Geórgios Pachymeres wikipedia.org 9.2.2023. K nezdomácným patrí aj pomenovanie panovníka Fridricha Barbarossu (Фридрих I Барбароса), kde sa uplatňuje zapisovanie zdvojenej spoluhlásky ss, ktoré je pre slovenský jazyk nezvyčajné. Richard Levie srdce (Ричард Лавље Срце) sa v dvoch jazykoch odlišne zapisuje vzhľadom na písanie veľkých písmen. Vlastné meno albánskeho hrdinu je zapísané ako nezdomácnené slovo cudzieho pôvodu Gjergj Kastrioti zvaný Skanderbeg (Ђурађ Кастриот звани Скандербег).

V srbčine pri zapisovaní inojazyčných vlastných mien (aj všeobecných podstatných mien) sa uplatňuje fonetické pravidlo: „(...) јер је за нас најважније да се изворна грађија што једноставнијим поступком претвара у прилагођени лик,

koji ће се постојано и уједначено употребљавати у нашој јавној речи и литератури. Прилагођено писање, међутим, можемо назвати фонетским у том смислу да имена треба (у нашем језику) и изговарати онако како их пишемо.“ (Правопис српскога језика, 2013, с. 173).

Mená panovníkov, ktorí patria do srbských dejín, sme uviedli už vyššie (pri rodných menách a priezviskách). Pri zapisovaní sa používajú grafémy, ktoré sú transkribované zo srbskej cyriliky: ħ, ħ, љ, њ, х Јanković (Јанковић), Јovanović (Јовановић), Nemanjić (Немањић), Mrnjavčević (Мрњавчевић), Karadžić (Караџић), Karađorđević (Карађорђевић), Kraljević (Краљевић), cisár Mihail (цар Михаил). Niekedy môžeme hovoriť o nejednotnom zapisovaní, transkribovaní v slovenskom jazyku: v názve kapitoly je Král' Stefan Dečanski a hneď na tej istej strane fotografia a pod ňou napísané Stefan Dečanský, freska z monastiera Dečani, XIV. storočie (Dejepis, s. 104); sultán Mehmed II. je zapísaný dvoma spôsobmi: Mehmed II. Dobyvateľ a Mehemed II. Dobyvateľ (Dejepis s. 131). Predpokladáme, že ide iba o preklep.

3.3.1 Prívlastky pri menách panovníkov

Prívlastky pri rodných menách panovníkov, pápežov alebo iných historických osobností a postáv zaraďujeme k vlastným menám a píšú sa s veľkým začiatočným písmenom. Môžu byť zapísané troma spôsobmi: rímskou číslicou, prívlastkom vyjadreným slovne alebo prívlastkom vyjadreným slovne v kombinácii s rímskou číslicou. V našom korpuse sme zaznamenali: **a**) prívlastok vyjadrený rímskou číslicou: Basileos II. (Василије II), Peter I. (Петар I), Ľudovít XIII. (Љуј XIII), Ľudovít XIV. (Љуј XIV), aj tvar: Ľudevít XIV (Љуј XIV) (Dejepis, s. 213), Alžbeta I. (Елизабета I), Karol V. (Карло V), Karol VI. (Шарл VI), Henrich IV. (Хенриј IV) Otto I. (Отон I), Ferdinand I. (Фердинанд I), Honorius III. (Хонорије III), Uroš I. (Урош I) Tvrtko I. (Твртко I), Jozef I. (Јозеф I), Leopold I. (Леополд I), Henrich VIII. (Хенриј VIII), Filip II. (Филип II); **b**) prívlastok vyjadrený slovne: Alexander Veľký (Alexander III.) (Александар Велики), Karol Veľký (Карло Велики), Richard Levie srdce (Ричард Лавље Срце), Ján Bezzemok (Јован без Земље); **c**) prívlastok vyjadrený slovne a rímskou číslicou: Filip IV. Pekný (Филип IV Лепи), Ľudovít IX. Svätý (Љуј IX Свети), Manouelos I. Komnenos (Манојло I Комнин), Konštantín IX. Monomachos (Константин IX Мономах), Mehmed II. Dobyvateľ (Мехмед II Освајач), Süleyman I. Náherný (Сулејман I Величанствени), Peter I. Veľký (Петар I Велики). Keď porovnáme tieto dva jazyky, môžeme konštatovať, že z hľadiska pravopisu po rímskej číslici v slovenských zápisoch píšeme bodku (ide o radovú číslovku), v srbčine sa podľa pravidiel bodka nepíše.

3.3.2 Panovnícke rody

Podľa pravidiel slovenského pravopisu s veľkým začiatočným písmenom píšeme aj tvary množného čísla vlastných mien osôb zakončených na -ovci použité na označenie rodiny. V našom korpuse sme zaznamenali niekoľko: Tudorovci (Тјудори), Romanovovci (Романови), Habsburgovci (Хабзбурзи), Mediciovci (Медичи), Mrnjavčevićovci (Мрњавчевићи), Balšićovci (Балшићи), Nemanjićovci (Немањићи), Bourbonovci (Бурбони). Posledný panovnícky rod v učebnici dejepisu bol zapísaný dvoma spôsobmi: Bourbonovci a Burbonovci (s. 190). Správna podoba je: Bourbonovci.

4 Názvy krajín, krajov, miest, území štátov

V rámci tejto skupiny slov rozlišujeme vlastné mená, pri ktorých sa uplatňuje transkribovanie názvov zo srbského jazyka do slovenského: Srbské Despotstvo (Српска Деспотовина), Osmanská ríša (Османско царство), Uhorsko (Угарска), Stalać (Сталаћ), Duklja, (Дукља), Zahumlje (Захумље), Peć (Пећ), Valjevo (Ваљево), Ćuprija (Ћуприја), Krušanj (Крупань), Prijepolje (Пријеполје). V uvedených vlastných menách sa podľa transkripcie uplatňuje písanie grafém lj, nj, ć. Uplatňuje sa pravidlo, že pri zapisovaní nezdomácnených zemepisných názvov, vzdialených miest, krajín a pod. sa tieto zapisujú v pôvodnej podobe tak, ako sa píšu v pôvodnom jazyku. Rovnako tak aj pomenovanie mesta v Nemecku píšeme v nezdomácnenej podobe Aachen, kým v srbčine je zapísané podľa výslovnosti Ахен, Mekka (Мека), Liverpool (Ливерпул), Guinea Bissau (Гвинеја Бисау). Iné pravidlo platí pri zapisovaní veľkých alebo hlavných miest európskych štátov, názvov krajín, keď sa používa pôvodná cudzia podoba a vedľa nej aj zaužívaná slovenská podoba: Wien – Viedeň, Paris – Paríž, Roma – Rím, Italia – Taliansko, Schweiz – Švajčiarsko. Upriamili by sme pozornosť na jeden fakt, ktorý sa uvádza v PSP: „V kartografických dielach (na mapách, v atlasoch a iných príručkách), rovnako zemepisných dielach (v odborných prácach), encyklopedických dielach a pod. sa na prvom mieste uvádza pôvodný názov, popri ňom (v zátvorkách, menším typom písma a pod.) vžitá slovenská podoba.“ (Pravidlá slovenského pravopisu, 2013, s. 41). V praxi je určitý odklon. V mapkách v učebniciach dejepisu a prírody a spoločnosti sa uvádza iba jeden názov, preklad, resp. transkripcia do slovenčiny. Z praktických dôvodov by sa písanie dvoch podôb ani nedalo realizovať, lebo mapky v učebniciach majú rozmer najčastejšie na pol strany, resp. sú aj menšie, čo by spôsobilo ťažkosti pri používaní, názov by bol ťažko čitateľný. Vo Vojvodine sa poslovenčujú aj tie pomenovania

miest, ktoré sú nám blízke, a tiež tie, v ktorých žije slovenské obyvateľstvo vo Vojvodine. Všimli sme si, že pri používaní hlavného mesta Srbska používateľ slovenského jazyka zo Slovenskej republiky použije tvar Beograd, kým používatelia slovenského jazyka vo Vojvodine používajú poslovenčenú podobu Belehrad. Rovnako tak aj v uvedených učebniciach sú poslovenčené podoby názvov miest Belehrad (Београд), Nový Sad (Нови Сад), Báčska Palanka (Бачка Паланка), Stará Pazova (Стара Пазова), Srijemska Mitrovica (Сремска Митровица), Zreňanin (Зрењањин). Miestny názov Zreňanin (Príroda a spoločnosť 3, pracovný zošit) je v jednej mapke zapísaný Zrenjanin (s. 74), aj keď na iných miestach je podoba s grafémou ñ: Zreňanin. Ako príklad poslovenčovania uvádzame aj príklady z mapiek, ktoré tvoria prílohu k učebnici dejepisu, napr. Viedeň (Беч), Temešvár (Темишвар), Budín (Будим), Záhreb (Загреб), Atény (Атина), Londýn (Лондон), Florencia (Фиренца), Sasko (Саксонија), Benátky (Венеција), Štrasburg (Страсбург) a zachovávanie pôvodnej podoby Pécs (Печуй), Liverpool (Ливерпул). V jednej mapke je Rumunsko napísané s dlhým ú (ako Rumúnsko), pravdepodobne ide o preklep, keďže pri ďalšom uvádzaní je už názov nášho susedného štátu napísaný bez dĺžňa. Z aspektu skloňovania pôvodné názvy miest z iných jazykov v slovenskom texte sa včleňujú do systému slovenského jazyka: v blízkosti Prištiny; na averze Chrám Sv. Savu na Vračari, Kamenný most nad riekou Vratnou, Machu Picchu, pozostatky svätého mesta Inkov v Andách, dnešné Peru, pozostatky chrámu Mayov v meste Tikal, na jeho dvore v Aachene.

5 Názvy objektov

V našom korpuse sme ako osobitnú skupinu vyčlenili názvy rozličných objektov, ktoré sa vyskytli v učebniciach najčastejšie pod fotografiou. Tieto názvy obsahujú ďalšie vlastné mená, ktoré sme osobitne nevyčleňovali, ale sme ich uvádzali ako súčasť názvu objektu (aj keď sme predtým ako osobitnú skupinu uvádzali osobné mená, priezviská, názvy miest a pod.). Uvedieme názvy niektorých: Chrám Sv. Savu v Belehrade (Храм Св. Саве у Београду), Chrám Vaznesenja Gospodnjeg v Čačku (Храм Вазнесења Господњег у Чачку), Studňa Mehmed-pašu Sokolovića na Kalemegdane (Чесма Мехмед-паше Соколовића на Калемегдану), Most na Drine vo Vušehrade (Мост на Дрини у Вишеграду), Kaplnka mieru v Srijemských Karlovcích (Капела мира у Сремским Карловцима), Turecký hamam (verejné kúpele) na revnosti v Niši a na revnosti v Báci (Турски хамам (јавно купатило) у Нишкој тврђави и у тврђави Бач), zámok Versailles (дворац Версај). Názov kráľovského paláca Versailles sa uvádza v kodifikačnej príručke PSP. Na prvom

mieste sa uvádza ako podstatné meno mužského rodu, ktoré sa skloňuje, a na druhom mieste ako podstatné meno stredného rodu, nesklonné. V našom korpuse sme zaznamenali aj ďalšie: Kupola Chrámu Svätého Petra v Ríme, príklad renesančnej architektúry (Купола Цркве Светог Петра у Риму, пример ренесансне архитектуре), monastier Manasija (Resava) (манастир Манасија (Ресава)), kostol Lazarica (црква Лазарица), monastier Ravanica (манастир Раваница), monastier Gračanica (манастир Грачаница), monastiere Hilandar, Studenica, Žiča, Mileševa, Gračanica, Dečani Sv. Arhandeli v Prizrene (манастири Хиландар, Студеница, Жича, Милешева, Грачаница, Дечани, Св. Арханђела у Призрену), Chrám Krista Spasiteľa na Chore v Carihrade (Црква Христа Спаса у Хори у Цариграду), Kupola Chrámu Krista Spasiteľa na Chore (Купола Цркве Христа Спаса у Хори у Цариграду), Katedrála v meste Speyer, Nemecko (Катедрала у Шпејеру, Немачка), Katedrála v Chartres vo Francúzsku (Катедрала у Шартру у Француској). V učebnici dejepisu bola nedôsledne vykonaná transkripcia grafému њ v pomenovaní manastier Љубостиња – monastier Ljubostina (s. 122). Monastier Sv. arhandel pri Prizrene je v preklade zapísaný dvojako: monastier Sv. Arhandeli v Prizrene (s. 150) (манастир Св. арханђел у Призрену) a monastier Sv. arhandela pri Prizrene (s. 114) (манастир Св. арханђел код Призрена). Pri transkribovaní a zapisovaní sme nezaznamenali väčšie odklony. Uplatňujú sa pravidlá, ktoré sme už uviedli pri zapisovaní iných vlastných mien. Niektoré cudzie vlastné mená sú použité ako nesklonné alebo sa zachováva pôvodný pravopis.

6 Všeobecné podstatné mená, ktoré neprekladáme

V našom korpuse sme vyčlenili osobitnú skupinu slov, ktorú nemôžeme preložiť do cieľového jazyka, konkrétne slovenského, lebo v jazyku neexistujú konkrétne reálie a súčasne aj pomenovania pre predmety, reálie. V takom prípade sa v cieľovom jazyku ponechá rovnaká podoba ako vo východiskovom jazyku. Pri uvedenom postupe existujú dve možnosti na ujasnenie pojmov. Prekladateľ môže buď vysvetliť reálie v poznámke pod čiarou, alebo ponechať slovo priamo v texte, bez vysvetlenia, pretože jeho význam je možné pochopiť z kontextu. V našom korpuse sa ich vyskytlo niekoľko a zoradili sme ich takto: **1.** slová zostávajú v origináli, bez vysvetlenia: „Mnohé cukrovinky, jedlá, ako aj ich názvy majú korene z čias osmanskej nadvlády: čorba, sarma, pilav, kajmak, jogurt, burek“ (Dejepis, s. 199). V slovníkoch slovenského jazyka sa z týchto slov nevyskytuje iba lexéma burek. Lexéma sarma je v slovníku cudzích slov, kým ostatné sú vo výkladových slovníkoch slovenského jazyka s poznámkou, že majú pôvod v tureckom jazyku. Uvedené názvy z gastronómie sú blízke používateľom slovenského jazyka vo Vojvodine, a preto nepotrebujú dodatočné vysvetlenia. Do radu slov, ktoré sa vyskytli v učebnici dejepisu,

zaradujeme aj lexému *ajvar*. Tunajší používatelia slovenského jazyka poznajú realiu a sémantiku lexémy *ajvar*. Dodatočné vysvetlenie v tomto kontexte by bolo zbytočné. Vo výkladovom slovníku slovenského jazyka sa nevyskytuje. V učebnici *Svet okolo nás 1* lexéma *Bajram* zostala v origináli, bez vysvetlenia: V niektorých rodinách sa oslavuje Bajram. Nad textom je fotografia, na ktorej je džamija (mešita). Fotografia sčasti napovedá, o príslušníkov ktorého vierovyznania ide, len je otázne, ako to sedemročné deti pochopia. Nazdávame sa, že v preloženej učebnici sa žiada dodatočné vysvetlenie. V tomto prípade to bude úloha učiteľa. V učebnici *Príroda a spoločnosť 3* (s. 103) sa uvádza „*šam dud*“ v úvodzovkách bez vysvetlenia. K názvu je doložená fotografia, na ktorej je strom. Podľa fotografie ťažko rozlíšiť druh stromu. Bez vysvetlenia sa uvádzajú cirkevné sviatky Bajram, Hanuka. Slová „gulaš“, „vašar“, „salaš“ a „čizma“ sú uvedené v úvodzovkách. Slová tohto typu v učebniciach sú zapísané rozličnými spôsobmi: niektoré sa uvádzajú v úvodzovkách, iné sú zasa napísané iným typom písma (aby si používatelia všimli, že ide o iné slovo a sú aj také, ktoré nie sú graficky odlišené). 2. slová sa vysvetľujú: pri lexéme *ognjilo (ocilo)* (PS 4, s. 13) je napísané, že je to prístroj, ktorý kedysi slúžil na zapalovanie ohňa. Lexéma „*gusle*“ (PS 4, s. 52) je uvedená pod fotografiou, kde sa uvádza, že je to hudobný nástroj. Rovnako aj *pazarske mantije* (PS 4, s. 53) pod fotografiou, kde sa bližšie vysvetľuje, že je to špecialita z lístkového cesta a mletého mäsa. Na fotografii je jedlo „*belmuž*“ (PS 4, pracovný zošit s. 32) a vedľa sa uvádza recept na prípravu jedla a jeho zaradenie do regiónu južné Srbsko. Srbský výrok je preložený do slovenčiny a vysvetlenia sa uvádzajú v zátvorkách: Hajduci sa stretávali na Đurđevdan (Đura) a rozchádzali sa koncom jesene okolo Mitrovdana (Mitra). Bližšie vysvetlenie sa očakáva od učiteľa. Po preložennom výroku nasleduje veta zapísaná cyrilikou: „Ђурђеџ данак, хајдучки састанаќ – Митров данак, хајдучки растанаќ.“ Rovnaký výrok je zaradený aj do učebnice *Príroda a spoločnosť 4* (s. 119), kde prekladateľ uvedený výrok preložil: Đurđevdan – deň na stretnutie hajdukov, Mitrovdan – deň na rozlúčku hajdukov. Vedľa lexémy *kuluk* (Dejepis, s. 198) v zátvorke sa uvádza vysvetlenie – hrdlačina. Tiež srbské podstatné meno *slava* je vysvetlené ako rodinná slávnosť. Možno by deťom zo slovenského jazykového spoločenstva bolo treba bližšie vysvetliť význam tohto slova, napr. aká rodinná slávnosť to je, v ktorých rodinách sa oslavuje, kedy a pod. V učebnici *Príroda a spoločnosť 3* (s. 37) sa vyskytli opánky s vysvetlením v zátvorke *krpce*. Bližšie je vysvetlené aj podstatné meno z tureckého jazyka *devširma*. 3. Do tretej skupiny sme zaradili názvy literárnych diel, keď prekladateľ názov literárneho diela uvádza najprv po srbsky (latinka) a v zátvorke slovenský preklad: *Stari Vujadin* (Starý Vujadin), *Starina Novak i knez Bogoslav* (Starina Novak a knieža Bogoslav), *Na Drini ćuprija* (Most na Drine), *Kletva kneza Lazara* (Kliatba kniežaťa), *Tamo daleko* (Tam ďaleko). V učebniciach nájdeme aj opačné poradie, keď názov je

najprv uvedený v slovenskom preklade (niekedy v úvodzovkách) a v zátvorke originál napísaný latinkou: „Miroslavovo evanjelium“ (Miroslavovo jevandelje), Belehrad pod Belehradom (Beograd ispod Beograda), názov motýľa: perlovec malý („staroplaninska sedefica“).

7 Záver

Po pozornom nahliadnutí do preložených učebníc dejepisu a poznávania prírody môžeme konštatovať, že prekladatelia vynaložili veľké úsilie na to, aby čo najlepšie, najpresnejšie a najvýstižnejšie preložili učivo zo spomínaných predmetov. Prekladatelia sú odborníci v uvedených odboroch a dobre poznajú spracovanú tematiku. Aj napriek tomu sa v prekladoch vyskytli niektoré nedopatrenia, ktoré navrhujeme pri opätovnom vydaní učebníc odstrániť. Tiež si myslíme, že príčinou chýb bola časová tieseň, prekladatelia možno nemali dostatok času na to, aby si dilemy overili a konzultovali nielen s odborníkmi v uvedenej oblasti, ale aj s lingvistami z hľadiska jazykovej správnosti. Tiež sa nazdávame, že pri prekladaní učebníc chýba jedno ohnivko, a to osoba skúseného redaktora, ktorá zosúladí terminológiu. Redaktorská práca vo vydavateľstve by zvýšila kvalitu každej učebnice.

Apelatívna a propriá, ktoré sme analyzovali, sú až na niektoré výnimky v učebnici použité v správnom tvare z pravopisného aj morfológického aspektu. Treba prihliadať na skutočnosť, že pri pochybnostiach o zapisovaní niektorých cudzojazyčných vlastných mien si prekladatelia overujú správnosť na internetových stránkach. Pritom treba mať na mysli, že niektoré stránky nemusia poskytovať spoľahlivé údaje, správnu podobu, predovšetkým ak neobsahujú zoznam relevantnej odbornej literatúry, z ktorej sa čerpalo. V slovenčine si niektoré cudzojazyčné mená zachovávajú pôvodný pravopis a grafémy z pôvodného jazyka. Pri iných sa zase používa poslovenčená podoba a sú aj také mená, ktoré sa prekladajú a transkribujú do slovenského jazyka. V srbčine sa vo väčšine prípadov uplatňuje fonetické zapisovanie.

Pri transkripcii vlastných mien zo srbského jazyka sa dodržiavajú pravidlá, ktoré sa uvádzajú aj v PSP, až na jednu výnimku – zapisovanie grafémy đ.

Uvedli by sme ešte niektoré odklony a nejednotnosť pri zapisovaní v učebnici dejepisu. Poznámky zapísané na okraji, na margu knihy, sú v slovenčine zapísané s veľkým začiatočným písmenom (aj keď nejde o vetu, nie je vyznačená bodka) a v srbčine s malým písmenom: Perper – stredoveký peniaz (перпера – средњовековни новац у Србији); Začmudit' – odymit', krátko vystaviť slabému dymu (осмудити – кратко изложити слабом пламену). Oproti tomu zase na iných miestach s malým začiatočným písmenom: cech – združenie remeselníkov istého remesla (еснаф или цех –

удружење занатлија исте струке), gilda – združenie kupcov (гилда – удружење трговаца). Rovnako tak na niektorých miestach (nie vždy) diakritické znamienko pre mäkkosť je napísané netradične: odymit', král'. V preložených učebniciach nie sú QR kódy. Nazdávame sa, že žiaci v školách so slovenským vyučovacím jazykom sú ochudobnení o niektoré poznatky, ku ktorým majú žiaci väčšinového jazyka prístup. Je to záležitosť vydavateľa.

Rozkolísané je aj zapisovanie spojovníka a pomlčky. Písanie pomlčky sa neuplatňuje v šiestackej učebnici dejepisu. Aj keď v srbskom origináli je zaznačená pomlčka, v preklade bol použitý spojovník namiesto pomlčky (vysoký šľachtic - senior; šľachticovi - vazalovi; ktorý žil a pracoval na feude - majetku). Pri uvádzaní rokov sa nedodržiavajú pravidlá o písaní pomlčky: 527–565, 1196–1227, 768–814 a pod.

Zdroje

- GAVRIĆ, Z. – MILOVANOVIĆOVÁ, D.: Maša a Raša. Svet okolo nás. Učebnica pre 1. ročník základnej školy. 1. časť. Preklad do slovenčiny: Tatiana Naďová. Belehrad: Klett, 2018. 52 s.
- Гаврић, З. – Миловановић, Д.: Маша и Раша. Свет око нас. Уџбеник за 1. разред основне школе. 1. део. Београд: Клетт, 2018. 52 с.
- GAVRIĆ, Z. – MILOVANOVIĆOVÁ, D.: Maša a Raša. Svet okolo nás. Učebnica pre 1. ročník základnej školy. 2. časť. Preklad do slovenčiny: Tatiana Naďová. Belehrad: Klett, 2018. 55 s.
- Гаврић, З. – Миловановић, Д.: Маша и Раша. Свет око нас. Уџбеник за 1. разред основне школе. 2. део. Београд: Клетт, 2018. 55 с.
- GAVRIĆ, Z. – MILOVANOVIĆOVÁ, D.: Svet okolo nás. Učebnica pre druhý ročník základnej školy. 1. časť. Preklad do slovenčiny: Tatiana Naďová. Belehrad: Klett, 2019. 101 s.
- Гаврић, З. – Миловановић, Д.: Свет око нас. Уџбеник за други разред основне школе. 1. део. Београд: Клетт, 2019. 101 с.
- GAVRIĆ, Z. – MILOVANOVIĆOVÁ, D.: Svet okolo nás. Učebnica pre druhý ročník základnej školy. 2. časť. Preklad do slovenčiny: Tatiana Naďová. Belehrad: Klett, 2019. 98 s.
- Гаврић, З. – Миловановић, Д.: Свет око нас. Уџбеник за други разред основне школе. 2. део. Београд: Клетт, 2019. 98 с.

- KANDIĆ, A. – SUBAKOVOVÁ SIMIĆOVÁ, G. – VASIĆ, Ž. – PETROVIĆOVÁ, I. – MATEJIĆ, I.: *Príroda a spoločnosť 4. Učebnica pre štvrtý ročník základnej školy. Preklad do slovenčiny: Tatiana Naďová. Belehrad: Logos, 2021. 188 s.*
- КАНДИЋ, А. – СУБАКОВ СИМИЋ, Г. – ВАСИЋ, Ж. – ПЕТРОВИЋ, И. – МАТЕЈИЋ, И.: *Природа и друштво 4. Уџбеник за четврти разред основне школе. Београд: Логос, 2021. 188 с.*
- KANDIĆ, A. – SUBAKOVOVÁ SIMIĆOVÁ, G. – VASIĆ, Ž. – PETROVIĆOVÁ, I. – MATEJIĆ, I.: *Príroda a spoločnosť 4. Pracovný zošit pre štvrtý ročník základnej školy. Preklad do slovenčiny: Tatiana Naďová. Belehrad: Logos, 2021. 144 s.*
- КАНДИЋ, А. – СУБАКОВ СИМИЋ, Г. – ВАСИЋ, Ж. – ПЕТРОВИЋ, И. – МАТЕЈИЋ, И.: *Природа и друштво 4. Радна свеска за четврти разред основне школе. Београд: Логос, 2021. 144 с.*
- КОМАТИНА, I. – JEVRIC, J. – ŽIVKOVIĆ, E. – NEDOVIĆ, Lj. – POPOVIĆ, R.: *Dejepis. Učebnica s vybranými historickými prameňmi pre 6. ročník základnej školy. Preklad do slovenčiny: Jaroslav Miklovic. Belehrad: Klett, 2021. 223 s.*
- КОМАТИНА, И. – ЈЕВРИЋ, Ј. – ЖИВКОВИЋ, Е. – НЕДОВИЋ, Љ. – ПОПОВИЋ, Р.: *Историја. Уџбеник са одабраним историјским изворима за 6. разред основне школе. Београд: Klett, 2022. 223 с.*
- ŠIKLOVÁ ERSKÁ, A. – MUNITLAKOVÁ, M.: *Príroda a spoločnosť 3. Učebnica pre tretí ročník základnej školy. Preklad do slovenčiny: Tatiana Naďová. Belehrad: Logos, 2020. 149 s.*
- ШИКЛ ЕРСКИ, А. – МУНИТЛЈАК, М.: *Природа и друштво 3. Уџбеник за трећи разред основне школе. Београд: Логос, 2020. 149 с.*
- ŠIKLOVÁ ERSKÁ, A. – MUNITLAKOVÁ, M.: *Príroda a spoločnosť 3. Pracovný zošit pre tretí ročník základnej školy. Preklad do slovenčiny: Tatiana Naďová. Belehrad: Logos, 2020. 148 s.*
- ШИКЛ ЕРСКИ, А. – МУНИТЛЈАК, М.: *Природа и друштво 3. Радна свеска за трећи разред основне школе. Београд: Логос, 2020. 148 с.*
- sk.wikipedia.org.chlodovik (cit. 3. 2. 2023)
- sk.wikipedia.org.Nikéforos Grégoras (cit. 3. 2. 2023)
- Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2022. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk>.
- wikipedia.org.Geórgios Pachymeres (cit. 9. 2. 2023)

Literatúra

BUZÁSSYOVÁ, L.: Zásady, ktorými sa riadime pri transkripcii gréckych a latinských mien, názvov a termínov v encyklopaedii Beliane. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Vedecký seminár (Bratislava 19. – 20. október 2000). Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda, 2002, s. 45 – 55.

DUDOK, M.: Prepis a výslovnosť mien z blízkyh jazykov. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Vedecký seminár (Bratislava 19. – 20. október 2000). Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda, 2002, s. 108 – 112.

Pravidlá slovenského pravopisu Bratislava: Veda, 2013. 590 s.

ПЕШИКАН, М. – ЈЕРКОВИЋ, Ј. – ПИЖУРИЦА, М.: Правопис српскога језика. Нови Сад: Матица српска, 2013. 507 с.

Summary

Translations of the textbooks *Svet okolo nás, Príroda a spoločnosť* and *Dejepis 6* into the Slovak language

The theme of our work is the translation of elementary school textbooks from Serbian to Slovak. The corpus consists of lexemes excerpted from the textbooks *Nature and Society* and *History*, published by Logos and Klett from Belgrade. In this paper, we analyze the writing of proper names (personal names, additions to names - established attributes, which are an integral part of names, names of cities, towns, countries, etc.). The way the individual graphemes from the Cyrillic alphabet (ћ, њ, ц, х, њ, љ) are transcribed into the Latin alphabet. The way we write proper nouns of Latin and Greek origin, but also the names from other languages. We have singled out common nouns that are not translated and do not have their equivalent in the target language (belmuž, krsna slava, ajvar, kajmak, jogurt, bajram).

Key words: Slovak language, Serbian language, translation, proper name, transcription

Rezime

Prevodi udžbenika *Svet oko nas, Priroda i društvo i Istorija 6* na slovački jezik

Predmet našeg rada su prevodi udžbenika za osnovnu školu sa srpskog jezika na slovački. Korpus čine lekseme ekscerpirane iz udžbenika *priroda i društvo i istorija*, koji su izašli u izdavaštvu Logos i Klett iz Beograda. U radu analiziramo pisanje vlastitih imena (lična imena, dodaci uz imena – ustaljeni atributi, koji su sastavni deo imena, nazivi gradova, naseljenih mesta, država i sl.). Kako se pojedine grafeme iz ćiriličnog pisma (ћ, њ, ц, х, њ, љ) transkribuju u latinično pismo. Kako pišemo vlastite imenice latinskog i grčkog porekla ali i imena iz

drugih jezika. Posebno smo izdvojili zajedničke imenice koje se ne prevode, nemaju svoj ekvivalent u ciljnom jeziku (*belmuž, krsna slava, ajvar, kajmak, jogurt, bajram*).

Ključne reči: slovački jezik, srpski jezik, prevod, vlastito ime, transkripcija

SLOVENSKÁ PRÓZA DRUHEJ POLOVICE 20. A ZAČIATKU 21. STOROČIA V SRBSKOM PREKLADE

Adam Svetlík

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade

Abstrakt: V príspevku analyzujem slovenskú prózu druhej polovice 20. a začiatku 21. storočia, ktorá sa prostredníctvom prekladu do srbčiny prezentuje srbskému čitateľovi. Najväčší dôraz vo výskume je na prekladoch realizovaných v 21. storočí, keď sa zintenzívnilo prekladanie slovenskej literatúry do srbčiny predovšetkým zásluhou sústavnej prekladateľskej činnosti Michala Harpána a Zdenky Valentovej Beličovej, prekladateľov, ktorí v relatívne krátkom období preložili reprezentatívne prózy najvýznamnejších slovenských prozaikov tohto obdobia (Rudolf Sloboda, Dušan Kužel, Pavel Vilikovký, Dušan Dušek, Dušan Mitana, Vladimír Balla, Ivana Dobrakovová, Marek Vadas, Monika Kompaníková a ďalší). Preložené prózy slovenských spisovateľov v úplnosti odzrkadľujú neomodernisticko-postmoderné premeny v slovenskej próze druhej polovice 20. a začiatku 21. storočia, ktoré sú blízke i srbskému čitateľovi, lebo sú vo veľkej miere totožné s podobnými procesmi v srbskej literatúre.

Kľúčové slová: súčasná slovenská próza, preklady, srbský literárny kontext, premeny, neomodernizmus, postmoderna

Dejiny vzájomného prekladania literárnych textov Slovákov a Srbov sa začínajú v prvej polovici 19. storočia v období klasicizmu a romantizmu. Súviselo to predovšetkým s procesom národného obrodovania dvoch národov, s kodifikovaním ich spisovného jazyka, ale aj so zrodom idey slovanskej vzájomnosti, ktorej hlavní teoretici a zároveň i propagátori boli slovenskí kultúrni a literárni dejatelia Ján Kollár (1793 – 1852) a Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861). Vzájomné prekladanie literatúry Srbov a Slovákov malo, okrem primárneho kultúrno-literárneho, a ešte stále má aj širší spoločensko-politický rozmer, lebo je vo veľkej miere prejavom blízkosti dvoch slovanských národov. Pocit blízkosti či vzájomnosti v dejinách dvoch národov sa prejavoval predovšetkým prostredníctvom priamych kontaktov ich kultúrnych a literárnych osobností. Pocity vzájomnej spolupatričnosti sa ešte zintenzívnil koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia vzdelávaním Srbov na školách na Slovensku a tiež obsadzovaním funkcií učiteľov a riaditeľov na srbských školách na Dolnej zemi Slováckmi. Pocit blízkosti sa v slovenskej literatúre v druhej polovici 19. storočia, teda v romantizme, postromantizme a v prvej vlne realizmu, prejavoval aj vnášaním juhoslovanských, predovšetkým srbských motívov do básnickej a prozaickej

tvorby slovenských spisovateľov. Okrem toho, že boli vyvolané pocitom národnej vzájomnosti, tieto srbské motívy a impulzy zo srbskej literatúry, umelej i národnej, mali aj dôležitú obrodenecko-povzbudzujúcu funkciu pre Slovákov vo vtedajšom boji za národné práva v Uhorsku.

Pre prvé vzájomné preklady Slovákov a Srbov, okrem častej nesystematickosti a nekritickosti vo výbere literárnych textov, pritom spravidla i „remeselníckej“ neskúsenosti a nezručnosti prekladateľov, je príznačná aj určitá, najčastejšie však intencionálna „neúplnosť“ prekladu. To znamená, že prekladatelia mnohé slová a slovné spojenia s podobným významom v oboch jazykoch neprekladali, ale ponechávali v originále znení. Odzrkadľuje sa v tom vtedajšia silná „panslavistická“ tendencia zblížovania slovanských národov a cieľavedomé nivelizovanie rozdielov medzi jednotlivými slovanskými „kmeňmi“, čo sa najexplicitnejšie prejavovalo práve v úsilí vtedajších literátov, lingvistov a prekladateľov o akúsi unifikáciu slovanských jazykov. Pritom prekladatelia boli najčastejšie aj samotní spisovatelia a preklad bol pre nich neraz len inšpiráciou na napísanie vlastného literárneho textu.

Keďže v klasicizme a romantizme dominovali lyrické literárne žánre, aj prvé vzájomné srbsko-slovenské preklady boli preklady poézie. Prvým literárnym prekladom dvoch národov bol preklad do srbčiny, a to štyroch sonetov z diela *Slávy dcéra* Jána Kollára, uverejnený v roku 1927 v časopise *Letopis Matice srpske*. Prekladateľom bol Georgije Magarašević (1793 – 1830), vtedajší hlavný redaktor tohto srbského časopisu. Prvý preklad zo srbského do slovenského jazyka vznikol o desať rokov neskôr, v roku 1837. Bol to preklad básne *Oda* srbského spisovateľa Lukijana Mušického (1777 – 1837), prekladateľom bol Michal Miloslav Hodža (1811 – 1870) a báseň bola uverejnená v časopise *Hronka*, ktorého vydavateľom bol Karol Kuzmány (1806 – 1866). V súlade s poetikou romantizmu, ktorá sa vo veľkej miere inšpirovala ľudovou slovesnosťou, v tomto období vzájomného prekladania súbežne s umelou literatúrou sa prekladala i ľudová slovesnosť, najmä ľudové piesne. V tejto prvej fáze sa prekladali hlavne kratšie literárne texty, ktoré boli potom uverejňované vo vtedajších najvýznamnejších literárnych časopisoch dvoch národov¹, kým knižné preklady sa začali zjavovať až v 20. storočí.

¹ Dôkladný výskum prekladov zo slovenskej literatúry do srbčiny uverejňovaných v srbských časopisoch, ktoré vychádzali v 19. storočí (*Letopis Matice srpske*, *Srpski narodni list*, *Podunavka*, *Peštansko-budimski skoroteča*, *Bačka vila*, *Sedmica*, *Danica*, *Javor*, *Zimzelen*, *Mlada Srbadija*, *Matica*, *Strážilovo*, *Brankovo kolo*) publikoval Michal Harpáš najprv

Prvým slovensko-srbským prekladom prózy bol preklad romantickej povesti *Serbianka* Jána Kalinčiaka (1822 – 1871), uverejnený roku 1848 v *Letopise Matice srpske*. Prekladateľom bol vtedajší redaktor *Letopisa Matice srpske* Simeon Filipović. Vzájomné slovensko-srbské prekladanie prozaických textov sa zintenzívnilo koncom 19. a začiatkom 20. storočia, teda v období literárneho realizmu, v ktorom dominovali práve prozaické žánre. Zo slovenskej literatúry boli prekladané hlavne prózy klasikov prvej a druhej realistickej vlny, teda Svetozára Hurbana Vajanského, Martina Kukučína a Jozefa Gregora Tajovského. Príznačné je, že na rozdiel od dovtedajších prekladateľov slovenskej poézie do srbčiny, ktorými boli hlavne srbskí literáti, prví prekladatelia slovenskej prózy do srbčiny v tomto období boli Dolnozemčania. Bol to kulpínsky rodák, neskôr padinský učiteľ, prozaik Albert Martiš (1855 – 1918), ktorý preložil Kukučínove poviedky *Rysavá jalovica* a *Mišo II*. Ďalej to bol Padinčan Jozef Holúbek (1883 – 1956), spisovateľ, ktorý preložil Kukučínove poviedky *Regrúti* a *Máje*. Tu možno zaradiť i Platona Podhradského, podľa Michala Harpanja (Harpanj, 2022, s. 86) „určite“ syna mesianistického spisovateľa Jozefa Podhradského, ktorý preložil prózu *Marína Hružová* slovenského dolnozemskeho spisovateľa Ondreja Seberiniho (1824 – 1895). Avšak omnoho dôležitejšie a kvalitnejšie boli v tomto období preklady do srbčiny pravoslávneho kysáčskeho farára Jovana Vučerića (1874 – 1935), ktorý preložil Vajanského romány *Letiace tiene* a *Suchá ratolesť*, ako aj jeho novely *Búrka v zátiší*, *Svadobné šaty*, *Kandidát* a *Babie leto*. Vučerić preložil aj poviedky Jonáša Záborského *Hlovík medzi vzbúreným ľudom* a Jozefa Gregora Tajovského *Dve školy. Trocha dedinskej filozofie*. Bol to teda skromný, ale reprezentatívny výber zo vtedajšej slovenskej prozaickej tvorby, ktorý potenciálnym srbským čitateľom v značnej miere načrtol hlavný tok premien slovenskej literatúry z konca 19. a zo začiatku 20. storočia.

Na druhej strane prekladov srbskej literatúry do slovenčiny bolo v tomto období omnoho viac², k čomu prispeli hlavne prekladatelia z radov dolnozemských Slovákov. Bol to už uvádzaný Albert Martiš, ale významný je najmä Vladimír Mičátek (1871 – 1922), kysáčsky učiteľ, ktorý „(...)“ preložil do slovenčiny niekoľko stovák väčších alebo menších prozaických textov, od viac ako sedemdesiatich južnoslovanských autorov. Stal sa tak najplodnejším prekladateľom diel južnoslovanských literatúr do slovenčiny v období pred prvou svetovou vojnou

časopisecky a neskôr i v knihe *Slovačka književnost u srpskim časopisima XIX veka* (Harpanj, 2022).

² Podľa Andreja Vrbackého (Vrbacký, 1968) bolo začiatkom 20. storočia preložených zo srbčiny do slovenčiny viac ako 350 literárnych textov.

a jedným z najaktívnejších prekladateľov z týchto literatúr do slovenčiny vôbec.“ (Valihora, 2001, s. 12).

Tento nepomer vo vzájomnom srbsko-slovenskom preklade v prospech prekladov srbských autorov pokračoval, pričom sa ešte zväčšoval, najmä po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie a po utvorení Československej republiky a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov v roku 1918. Andrej Vrbacký, Juraj Mučaji, Ján Čajak ml. a mnohí ďalší „príležitostní“ dolnozemskí prekladatelia v tomto období preložili stovky literárnych textov súdobých srbských, respektíve juhoslovanských spisovateľov. Tieto preklady boli uverejňované vo vtedajšej slovenskej tlači v Československu (*Národné noviny*, *Slovenské pohľady*, *Živena* a i.), ale aj v slovenských novinách a časopisoch dolnozemskej Slovákov (*Národná jednota*, *Rozhlady*, *Národný kalendár a Náš život*)³, ktoré boli založené v novovzniknutom štáte Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov.

Preklady slovenskej prózy do srbčiny sa v tomto období, teda po roku 1918, zjavovali len sporadicky. Jedným z dôvodov bola určite aj vtedajšia výrazná čechoslovakistická tendencia „zlučovania“ slovenskej a českej literatúry a kultúry. Dokladom toho sú napríklad aj preklady českého prekladateľa Jaroslava Malého, ktorý popri svojej primárnej orientácii na prekladanie českých spisovateľov, predovšetkým Karla Čapka, prekladal aj slovenskú prózu. Jeho preklady slovenskej prózy potom vyšli aj knižne v antológiách *Savremena slovačka pripovetka* v roku 1937 a *Antologija savremenih pripovedača Zapadnih Slovena* o rok neskôr, do ktorej Malý zaradil svoje preklady zo slovenskej a českej literatúry.⁴ Zo slovenských prozaikov boli v týchto

³ Úplnú bibliografiu prekladov južnoslovanskej literatúry v časopisoch *Národná jednota*, *Rozhlady* a *Národný kalendár* predkladá Jozef Valihora v niekoľkých štúdiách publikovaných najprv časopisecky, neskôr i v knihe *Aspekty literatúry a kultúry* (Valihora, 2001), zatiaľ čo bibliografiu prekladov v *Našom živote* publikoval Samuel Čelovský v štúdiu *Bibliografija časopisu Náš život* (Čelovský, 1983).

⁴ Tento nepomer vo vzájomnom prekladaní je menší, ak sa do tohto kontextu zaradia aj preklady slovenskej prózy do chorvátskeho, resp. chorvátskosrbského jazyka. O prekladoch slovenskej prózy do chorvátčiny a srbčiny, najmä o knižných prekladoch v období rokov 1948 až 1967, písal chorvátsky literát Miroslav Vaupotić v štúdiu *Slovačka proza 20. stoleća kod Hrvata i Srba (Slovenská próza 20. storočja u Chorvátov a Srbov)* (Vaupotić, 1968). Podľa tohto autora do chorvátčiny boli v 20. storočí preložené a publikované nasledovné prozaické knihy slovenských spisovateľov: Elena Šoltesova – *Protiv struje* (1898) a *Moja deca* (1925), Ljudmila Podjavorinska – *Slike iz Slovačke* (1910), Svetozar Hurban Vajanski – *Leteće sjene* (1928), Martin Kukučín – *Kuća u strani* (1931), Jan Kalinčiak – *Varmedjinska restauracija* (1931), Milo Urban – *Živi bič* (1933), Josip Ciger Hronski – *Andjelina i druge povijesti* (1940)

dvoch antológiách zastúpení Jan Čajak, Ladislav Nádaši-Jégé, Tido J. Gašpar, Gejza Vámoš, Ján Hrušovský, Jozef Cíger-Hronský, Janko Alexy, Milo Urban, Štefan Letz, Peter Jilemnický a Margita Figuli, teda väčšina najdôležitejších prozaikov, ktorí ovplyvnili slovenskú prozaickú tvorbu v 20. a 30. rokoch 20. storočia.

Počas druhej svetovej vojny a v rokoch tesne po jej ukončení, ale najmä po vynesení tzv. rezolúcie Informbira, ktorou sa prerušili všetky vzťahy medzi Československom a Juhosláviou a tým aj všetky kontakty medzi slovenskou a srbskou literatúrou, prestalo aj vzájomné slovensko-srbské prekladanie literárnych textov. Postupné zlepšovanie vzťahov medzi dvoma štátmi a následne i pokračovanie vo vzájomnom prekladaní slovenskej a srbskej prózy sa začalo koncom 50. a najmä v 60. rokoch 20. storočia. Knižné preklady zo srbčiny do slovenčiny próz súdobých najvýznamnejších spisovateľov (Antonije Isaković, Branko Ćopić, Dobrica Ćosić, Veljko Petrović) publikovali Andrej Vrbacký a Branislav Choma. Neskôr v 70. a 80. rokoch srbské prózy (Meša Selimović, Ivo Andrić, Oska Davičo, Milorad Pavić, Filip David) prekladali i František Lipka, Jarmila Samcová, Karol Chmel, Ján Jankovič, Gabriela Dudková a Miloš Herko.

Na druhej strane prekladanie slovenskej prózy do srbčiny sa v 60. rokoch 20. storočia obnovilo prekladmi niektorých najvýznamnejších súdobých slovenských prozaikov. Najprv bola publikovaná zbierka próz *Novele* Alfonsa Bednára, ktorú v roku 1964 preložila Olga Binenfeldová. O dva roky neskôr, teda v roku 1966, román *Najlonski mesec* Jaroslavy Blažkovej preložila Biserka Rajčičová. Román *Pletene stolice* Dominika Tatarku v roku 1969 preložil Peter Vujičić a prózu *Ukus vlasti* Ladislava Mňačka v roku 1969 preložil Milan Čolić. Tento výber prekladaných slovenských spisovateľov do srbčiny je veľavravný, lebo všetci spisovatelia sa po okupácii Československa vojskami štátov tzv. Varšavskej zmluvy v auguste v roku 1968 stali disidentmi. Alfonz Bednár a Dominik Tatarka síce zostali žiť na Slovensku, no po roku 1968 nepublikovali, zatiaľ čo Ladislav Mňačko a Jaroslava Blažková emigrovali do zahraničia. Okrem politicko-ideologickej konotácie, akú implikovali, tieto preložené prózy zároveň reprezentovali aj úsilie mnohých slovenských spisovateľov, ktorí sa aj napriek ideologickej kontrole a nanucovaniu tvorivého modelu tzv. socialistického realizmu svojou prozaickou tvorbou naplno zapájali do

a *Josip Mak* (1943), Matuš Kavec – *Tvornica* (1945), Franjo Kralj – *Susret* (1947), Peter Jilemnický – *Komad šećera* (1947) a *Neorano polje* (1949), Štefan Emil – *Drugi križ* (1963), Ladislav Mnjačko – *Smrt se zove Engelchen* (1963) a Alfons Bednar – *Stakleni vrh* (1966).

vtedajších (neo)modernistických tendencií v európskej a svetovej literatúre. V tomto návrate slovenskej literatúry srbskému čitateľovi však dôležitú úlohu znovu zohrali dolnozemskí Slováci, predovšetkým vtedy mladí literáti, literárny kritik Michal Harpáň a spisovateľ Vít'azoslav Hronec, ktorí koncom 60. rokov 20. storočia nadviazali spoluprácu so súdobými perspektívnymi slovenskými spisovateľmi a kritikmi, ktorých tvorbu potom prekladali a prezentovali v časopise *Letopis Matice srpske*. Tak v roku 1968 Michal Harpáň publikoval preklady dvoch poviedok Pavla Vilikovského (*Od ljubavi ka ljubavi novoj* a *Koračaj ne trči*) a v roku 1969 dve poviedky Milana Šútovca (*Uvucimo se kod starice* a *Sačuvajte sentimentalnu uspomenu*). V roku 1971 v tomto časopise vyšla aj novela Jána Johanidesa *Položaj* v preklade Petra Vujičića.

V 70. rokoch 20. storočia sa zintenzívnilo aj prekladanie slovenských vojvodinských spisovateľov do srbčiny, čo bolo iste najviac spôsobené kulmináciou ich literárnej tvorby v tomto období, keď popri staršej generácii (Paľo Bohuš, Ján Labáth, Michal Babinka a i.) tvorivú iniciáciu postupne začali preberať mladšie generácie spisovateľov a literárnych kritikov (Juraj Tušiak, Viera Benková, Vít'azoslav Hronec, Michal Harpáň a i.). Dôležitú úlohu v „propagovaní“ slovenskej vojvodinskej prozaickej tvorby v srbskej literárnej verejnosti iste najviac zohrala antológia *Jahač iz Turkmenije: savremene pripovetke jugoslovenskih Slovaka* (1973), ktorú zostavil a nanajvýš zasvätený predslov o tvorivých tendenciách v súdobej slovenskej vojvodinskej próze napísal vtedy mladý, nádejný slovenský vojvodinský literárny kritik Michal Harpáň. Poviedky v tom čase najvýznamnejších slovenských vojvodinských prozaikov (Ján Labáth, Janko Čeman, Pavel Čáni, Pavel Grňa, Juraj Tušiak, Viera Benková, Vít'azoslav Hronec a i.) do srbčiny preložila Nada Djordjevićová. O dva roky neskôr, teda v roku 1975, Harpáň preložil do srbčiny aj román vtedy vysoko hodnoteného „insitného“ slovenského vojvodinského prozaika Janka Čemana *Ne nosi svaki vojnik pušku*. V 70. rokoch 20. storočia v preklade do srbčiny Anny Nemogovej vyšla zbierka poviedok Juraja Tušiaka *Krčma* (1978) a v roku 1987 bola publikovaná prozaická kniha *Stakleni vetar* Vít'azoslava Hronca v preklade Branislavy Romovej, Michala Harpáňa, Nady Djordjevićovej a Anny Nemogovej Kolárovej. Preklady slovenskej poézie a prózy vychádzali v 70. a v 80. rokoch 20. storočia nielen knižne, ale aj v srbských časopisoch (*Letopis Matice srpske*, *Polja*, *Krovovi* a i.), najčastejšie v preklade Branislavy Romovej. V časopise *Polja* v roku 1973 boli uverejnené poviedky Viery Benkovej *Šumski kladenac*, Juraja Tušiaka *Izvidnici* a Jána Labátha *Jahač iz Turkmenije*. Preklady slovenských vojvodinských spisovateľov do srbčiny v nejednom ohľade súviseli aj s ich

bilingválnou tvorbou, teda so súbežným písaním literatúry v slovenskom a srbskom jazyku. V 70. a 80. rokoch sa to prejavovalo najmä v poézii vojvodinských Slovákov, konkrétne v publikovaní básnických zbierok napísaných v srbčine, a to Paľa Bohuša (*Život unapred doživotan*, 1977), Viery Benkovej (*Dan medzi ružama*, 1979), Vít'azoslava Hronca (*Mlin za kafu*, 1984), Jozefa Klátika (*Impulsi mesa*, 1976) a Zlatka Benku (*Demon ali gde*, 1973; *Oklopnik*, 1986) a v 21. storočí aj publikovaním románov Martina Prebudilu *Ma daj, nasmeši se* (2007) a Vít'azoslava Hronca *Dinastija Benjovski* (2017).

Závažný posun vo vzájomnom srbsko-slovenskom preklade literatúry, najmä v preklade slovenskej prózy do srbčiny, sa udial založením dotačného systému SLOLIA, ktorý v roku 1996 zriadilo Slovenské literárne centrum v Bratislave. Hlavným cieľom tejto inštitúcie je „podporovať vydávanie prekladov slovenskej literatúry v zahraničí. O udeľovaní dotácií na jednotlivé prekladateľské projekty rozhodujú členovia Komisie SLOLIA – významní slovenskí spisovatelia a prekladatelia, ktorí zároveň svojou fundovanou prácou pomáhajú udržiavať vysoký štandard prekladov a ich realizácie v renomovaných svetových vydavateľstvách. S podporou dotačného systému bolo publikovaných od roku 1996 do súčasnosti v prekladoch vyše 880 slovenských knižných titulov v 33 cudzích jazykoch.” (Slovenské literárne centrum, pozri internetový odkaz v literatúre). Zo slovenčiny do srbčiny bolo s podporou grantového programu SLOLIA doteraz preložených viac ako 80 kníh poézie, drámy, literatúry pre deti, literárnej kritiky a teórie a veľmi veľa prozaických kníh slovenských autorov.

Najviac prekladov podporených grantovým programom SLOLIA realizovala prekladateľka Zdenka Valentová Belicová: prozaické knihy devätnástich slovenských spisovateľov (Vladimír Balla, Anton Baláž, Ivana Dobrákovová, Dušan Dušek, Etela Farkašová, Barbora Hřínová, Ján Hrušovský, Michal Hvorecký, Dušan Mitana, Monika Kompaníková, Stanislav Rakús, Pavol Rankov, Alena Sabuchová, Rudolf Sloboda, Juraj Šebesta, Vincent Šikula, Arpád Soltész, Dušan Šimko a Svetlana Žuchová), jeden výber próz pre časopis, tri knihy drám a jednu dvojjazykovú, slovensko-srbskú antológiu poézie. Michal Harpáň preložil do srbčiny 11 prozaických kníh slovenských spisovateľov (Pavel Vilikovský, Dušan Mitana, Dušan Kužel, Dušan Šimko, Marek Vadas a Vladimír Balla), tiež zostavil antológiu slovenskej prózy druhej polovice 20. storočia *Crna boja radosti*, v ktorej sú preklady poviedok 22 slovenských prozaikov (Jaroslava Blažková, Ján Johanides, Vincent Šikula, Rudolf Sloboda, Alta Vášová, Stanislav Rakús, Peter Jaroš, Ladislav Ballek, Pavel Hřúz, Pavel Vilikovský, Milan Zelinka, Ivan Habaj, Martin Bútor, Dušan Dušek, Dušan

Mítana, Jozef Puškáš, Milka Zimková, Jana Juráňová, Andrej Ferko, Igor Otčenáš, Peter Pišťanek a Dušan Taragel). Martin Prebudila preložil štyri prozaické knihy: *Dubček godina duža od jednog veka* Ľuboša Juríka (2019), *Toxo* Ivany Dobrakovovej (2019), *Gozba* Rút Lichnerovej (2017) a *Šćefanjik – probiču se* Jozefa Banáša (2021). Po jednej knihe (s podporou SLOLIE) preložili Helena Papugová (*Poslednja stvar* Leopolda Laholu, 1998), Svetlana Gajinov-Nogo (*Ljubav i smrt* Petra Štrelingera 2000), Branislava Romová (*Gospodar vazduha i kraljev sin* Víťazoslava Hronca, 2003), Vierka Hrubíková (*Rivers of Babilon* Petra Pišťanka, 2011), Miroslav Demák (*Jedna smrt u Beogradu*, preklad vlastných poviedok, 2012) a Ivona Dimitrijević (*Jahačica* Uršule Kovalyk, 2021).

Okrem prekladov podporovaných grantovým systémom SLOLIA vyšli v tomto období aj niektoré knihy, preklady ktorých boli financované z iných zdrojov. Napríklad preklad Any Žikičovej knihy Jany Beňovej *Kafe hijena* (2017) bol financovaný Európskou komisiou. Aj preklady Zdenky Valentovej Beličovej niektorých ďalších prozaických kníh slovenských spisovateľov (Gustáv Murín, Pavol Rankov a i.) boli realizované mimo dotačného systému grantového programu SLOLIA.

Do tohto kontextu možno zaradiť aj preklady jednotlivých kratších próz alebo úryvkov z prozaických textov slovenských spisovateľov, ktoré boli uverejňované v jednotlivých srbských časopisoch. Aj v takejto prezentácii súčasnej slovenskej prózy bola najproduktívnejšia Zdenka Valentová Beličová. Tak napríklad v roku 2007 v časopise *Mostovi* publikovala preklady štyroch próz slovenských vojvodinských prozaikov (Víťazoslav Hronec, Zoroslav Jesenský, Tomáš Čelovský a Miroslav Šipický). O dva roky neskôr (2009) v časopise *Naš trag* uverejnila preklady štyroch súčasných slovenských prozaikov (Vladimír Balla, Tomáš Horváth, Vlado Puchala a Juraj Šebesta) a v roku 2017 v internetovom časopise *Korzo portal* uverejnila cyklus prekladov súčasnej slovenskej prózy (Vladimír Balla, Tomáš Horváth, Martin Kasarda a Zuzana Kuglerová). Prózy jednotlivých slovenských spisovateľov mladších generácií Zdenka Valentová Beličová uverejňovala aj v časopisoch *Koraci*, *Thin Thank*, *Sveske a i*. Podobnú funkciu prezentovania súčasnej slovenskej prózy srbskej literárnej verejnosti mali aj preklady Miroslava Dudka, konkrétne jeho preklady šiestich slovenských prozaikov (Vladimír Balla, Rado Olos, Václav Pankovčín, Peter Pišťanek, Dušan Taragel, Marek Vadas) publikované v roku 2011 v časopise *Polja*. Preklady próz slovenských prozaikov v tomto časopise uverejnili aj niektorí iní prekladateli. Tak napríklad Jaroslav Supek v roku 1998 uverejnil preklad prózy Dominika Tatarku *Bratislavko leto*; Helena Papugová v roku 1999 uverejnila preklad

prózy Jána Lenča *Razgovor jednakih*; Kristína Kováčová preložila prózu Michala Hvoreckého *Snažan osečaj čistote* a najnovšie Miroslava Kadlečíková preložila a publikovala v tomto časopise prózy Jany Micenkovej *Novi svet* (2021) a Ivany Gibovej ...*A WAY OF LIFE* (2022).

Výber a preklady zo slovenskej prózy z konca 20. a z prvých dvoch desaťročí 21. storočia realizovali vo väčšine prípadov slovakisti, odborníci venujúci sa slovenskej literatúre a prekladu (najmä Michal Harpáň), a zároveň aj spisovatelia (Zdenka Valentová Belicová a Martin Prebudila). Desiatky preložených slovenských próz do srbčiny vo veľkej miere reprezentujú slovenskú literatúru z konca 20. a zo začiatku 21. storočia. Sú to predovšetkým romány slovenských neomodernistických klasikov Rudolfa Slobodu (román *Rozum*, preklad Zdenka Valentová Belicová), Vincenta Šikulu (román *Ornament*, preklad Zdenka Valentová Belicová), Dušana Kužela (román *Lampa*, preklad Michal Harpáň), Dušana Duška (román *Ozeble ruke*, preklad Zdenka Valentová Belicová), ale aj neomodernistické poviedky niektorých ďalších slovenských spisovateľov, ktoré boli uverejnené predovšetkým v Harpáňovej antológii slovenskej poviedky druhej polovice 20. storočia *Crna boja radosti*.

Do srbčiny sú preložené aj prózy najvýznamnejších slovenských postmoderných spisovateľov, a to Pavla Vilikovského, Dušana Mitanu, Vít'azoslava Hronca a Petra Pišťanka, ktorých prozaická tvorba ovplyvnila najmä 90. roky 20. storočia. Pavel Vilikovský, najvýznamnejší slovenský postmoderný spisovateľ, má v preklade Michala Harpáňa publikované v srbčine tri romány, *Konj na spratu, slepac u gradu* (1997), *Poslednji konj Pompeja* (2002, 2013), *Prva i poslednja ljubav* (2020) a dve zbierky poviedok, *Surovi mašinovođa* (2000), a *Čarobni papagaj i preostali kič* (2015). Romány Dušana Mitanu *Kraj igre* (2009) a *Patagonija* (2009) do srbčiny preložila Zdenka Valentová Belicová a zbierky poviedok *Noćne vesti* (2014) a *Moje rodno groblje* (2015) do srbčiny preložil Michal Harpáň. Jednu z najtypickejších postmoderných próz v slovenskej literatúre, román Vít'azoslava Hronca *Gospodar vazduha i kraljev sin* (1993), preložila Branislava Romová a priam kultový román slovenskej postmodernej literatúry *Rivers of Babylon* (2011) Petra Pišťanka do srbčiny preložila Vierka Hrubíková.

Pri prekladaní slovenskej prózy do srbčiny je najväčší dôraz na prezentácii najnovších tendencií v slovenskej literatúre, ktorých nositeľmi sú mladšie generácie spisovateľov. Tieto premeny súčasnej slovenskej literatúry literárna kritika označila ako odklon od postmodernej spisovateľovej posadnutosti textom a jeho návrat k literárnemu zobrazovaniu žitej skutočnosti. Najvýznamnejší predstavitelia takto

koncipovanej slovenskej prózy (Vladimír Balla, Marek Vadas, Ivana Dobrakovová, Monika Kompaníková a niektorí iní) sú v preklade predstavení aj srbskému čitateľovi. Tak napríklad Vladimírovi Ballovi v srbčine vyšli dva romány, *U ime oca* (2022, preklad Michal Hrapáň) a *Velika ljubav* (2022, preklad Zdenka Valentová Belicová) a niekoľko poviedok i časopisecky. Michal Hrapáň preložil zbierky poviedok Mareka Vadasa *Isclitelj* (2021) a *Ozloglašena četvrt* (2022). Ivane Dobrakovovej vyšli preklady dvoch zbierok poviedok, *Toxo* (2019, preložil Martin Prebudila) a *Majke i kamiondžije* (2020, preložila Zdenka Valentová Belicová). Monike Kompaníkovej vyšiel v srbčine román *Bela mesta* (2010, preložila Zdenka Valentová Belicová), niekoľko poviedok a úryvok z románu *Piata lod'* v preklade Edity Kmeťkovej Povolnej v časopise *Letopis Matice srpske*.⁵

Je však evidentné, že takýto pozoruhodný počet prekladov súčasnej slovenskej literatúry do srbčiny, predovšetkým prózy, nie je produkovaný zvýšeným záujmom srbskej literárnej verejnosti o slovenskú literatúru, lebo ten je, podľa niektorých, i keď nie celkom exaktných údajov⁶, minimálny, ale predovšetkým finančnou podporou, ktorú SLOLIA poskytuje autorovi, prekladateľovi, ale i vydavateľovi⁷. “Vinníkmi” takejto “polovičatej” prezentácie slovenskej literatúry v srbskom literárnom kontexte sú podľa mňa predovšetkým srbskí vydavatelia, ktorí v dostatočnej miere nepodporujú (alebo to robia len symbolicky) prezentáciu, reklamu a recenzovanie preložených kníh. Je to škoda, lebo srbský čitateľ má v súčasnosti potenciálnu možnosť získať úplný prehľad o premenách a tvorivých tendenciách v súčasnej slovenskej literatúre, predovšetkým v próze.

⁵ Edita Kmeťková Povolná sa vo väčšej miere venovala prekladaniu súčasnej srbskej literatúry do slovenčiny. Tieto preklady vychádzajú v časopise *Nový život* od roku 2016. Kmeťková doposiaľ preložila 24 prozaických a literárnokritických titulov do slovenčiny od týchto autorov: Laura Barna, Muharem Bazdulj, Gojko Božović, Djordje Despić, Zoran Djerić, Nenad Šaponja a ďalší.

⁶ Zatiaľ neexistuje spoľahlivá štatistika o počte predaných výtlačkov jednotlivých preložených prozaických kníh slovenských spisovateľov, takže o slabom záujme srbského čitateľa o slovenskú literatúru, predovšetkým prózu, môžeme len špekulovať. Avšak o nezáujme srbskej literárnej verejnosti o preklady zo súčasnej slovenskej literatúry jednoznačne svedčí absencia jej literárnokritickej recepcie, lebo o niekoľkých desiatkach preložených kníh súčasných slovenských spisovateľov v uplynulom tridsaťročnom období vyšlo len zopár krátkych príležitostných literárnokritických záznamov.

⁷ Prekladateľ si často svoj honorár „delí“ s vydavateľom, ktorý chce týmto spôsobom zabezpečiť tlač, lebo jeho príjmy z predaja sú pravdepodobne minimálne.

Literatúra

- ČELOVSKÝ, S.: Bibliografia časopisu *Náš život* (1933 – 1940, 1946 – 1947). In: *Nový život*, 1983, roč. 35, č. 6, s. 581 – 720.
- HARPÁŇ, M.: Slovačka književnost u Letopisu Matice srpske. In: *Zbornik za slavistiku* 1978, č. 14, s. 75 – 99.
- HARPÁŇ, M.: Slovačka književnost u srpskim časopisima XIX veka. Novi Sad: Matica srpska, Novi Sad – Arhiv Vojvodine, Novi Sad, 2022, 137 s.
- JANKOVIČ, J.: *Slovník prekladateľov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny*. Bratislava: Jaga – Veda 2005.
- Literárne informačné centrum. Dostupné na:
<https://www.litcentrum.sk/institucia/slolia> (cit. 19. 5. 2023).
- VALIHORA, J.: *Aspekty literatúry a kultúry*. Báčsky Petrovec: Kultúra, 2001, 276 s.
- VAUPOTIČ, M.: Slovanská próza 20. storočia u Chorvátov a Srbov. In: *Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 273 – 289.
- VRBACKÝ, A.: Záujem o juhoslovanské literatúry na Slovensku. In: *Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 348 – 353.

Summary

Slovak prose works from the second half of the 20th and the beginning of the 21st century in Serbian translation

I analyze Slovak prose works from the second half of the 20th and early 21st century presented to the Serbian reader through translation into Serbian. This paper emphasizes translations from the 21st century because there were more intensive translations thanks to the systematic work of Michal Harpáň and Zdenka Valent Belić. In a short period, they translated representative prose works of the most significant contemporary Slovak writers (Rudolf Sloboda, Dušan Kužel, Pavel Vilikovký, Dušan Dušek, Dušan Mitana, Vladimír Balla, Ivana Dobráková, Marek Vadas, Monika Kompaníková, etc.). The translated prose works of these authors fully reflect the neomodernist- postmodern changes in Slovak literature from the second half of the 20th and the beginning of the 21st century. They are close to the Serbian reader because they largely coincide with similar processes in contemporary Serbian literature.

Key words: contemporary Slovak prose, translation, Serbian literary context, neomodernism, postmodern

Rezime

Slovačka proza druge polovine 20. i početka 21. veka u srpskom prevodu

U radu analiziram slovačku prozu druge polovine 20. i početka 21. veka, koja se posredstvom prevoda na srpski jezik predstavlja srpskom čitaocu, pri čemu je najveći akcenat na prevodima realizovanim u 21. veku, kada je došlo do intenziviranja prevodjenja zaslugom pre svega sistematskom prevodilačkog rada Mihala Harpanja i Zdenke Valent Belić, koji su u relativno kratkom vremenskom periodu preveli reprezentativna prozna dela najznačajnijih savremenih slovačkih prozaika (Rudolf Sloboda, Pavel Vilikovski, Dušan Dušek, Dušan Mitana, Dušan Kužel, Vladimir Bala, Ivana Dobrakovova, Marek Vadas, Monika Kompanikova i drugi). Prevedene proze ovih slovačkih pripovedača u potpunosti oslikavaju neomodernističko-postmoderne promene u slovačkoj prozi u drugoj polovini 20. i početka 21. veka, koje su bliske i srpskom čitaocu, zato što se u velikoj meri podudaraju sa sličnim procesima u savremenoj srpskoj književnosti.

Ključne reči: savremena slovačka proza, prevodi, srpski književni kontekst, promene, neomodernizam, postmoderna

PREKLAD FRAZÉM V TEÓRII A PRAXI (NA PRÍKLADE SLOVENSKEJ A SRBSKEJ SOMATICKEJ FRAZEOLÓGIE)

Jasna Uhláriková

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade

Abstrakt: Príspevok sa tematicky zameriava na preklad frazém ako na jeden z najnáročnejších a najčastejších problémov, s ktorým sa stretávajú prekladatelia, lingvisti, učitelia cudzieho jazyka, ako i všetci používatelia cudzieho jazyka. Chceme priblížiť problematiku a možnosti prekladu frazém zdôrazňujúc nielen jazykový, ale aj interkultúrny aspekt dvoch jazykov, ako aj jazykové a kulturologické znalosti samotného prekladateľa. Problematiku ekvivalencie a možných postupov v procese prekladu frazém (podľa V. Ivira, 1987) ilustrujeme na príklade slovenskej a srbskej somatickej frazeológie.

Kľúčové slová: frazeológia, preklad, sémantická nepriehľadnosť, ekvivalencia, nepreložiteľnosť

1 Úvod

Vzťah frazeológie a prekladu vyplýva zo zložitosti frazém ako špecifických jazykových jednotiek. Práve pre toto špecifikum v raných obdobiach výskumu frazeológie sa na jednej strane zdôrazňovala ich nepreložiteľnosť, kým na druhej strane bola kladená požiadavka, že prekladovým ekvivalentom frazémy musí byť výlučne frazéma. V moderných chápaniach problematiky prekladu frazeológie, ako i v navrhovaných riešeniach sa autori pohybujú medzi týmito dvoma protipólmi. Predložený výskum obsahuje teoretickú a praktickú časť, kde chceme objasniť jazykový a kulturologický aspekt prekladu frazém a poukázať na kolízne javy v procese ich prekladu. Teoretickým východiskom tohto výskumu boli vedecké publikácie, štúdie a články J. Mlacka, F. Mika, F. Čermáka, D. Balákovéj, J. Vilikovského, I. Dinžíkovej, ako i V. Ivira, R. Bugarského, M. Šipku, D. Ajdačiča a ďalších. Jazykovedci a translatológovia, ktorí sa zaoberali touto problematikou ako jednou zo základných, ktoré spôsobujú ťažkosti pri preklade ustálených slovných spojení, poukázali na tzv. sémantickú nepriehľadnosť frazém. To znamená, že v procese osamostatnenia významu jednotlivých komponentov frazémy z východiskového jazyka nie je možné získať zodpovedajúci ekvivalent v cieľovom jazyku. S uvedeným znakom úzko súvisí nepreložiteľnosť frazém, ako aj interkultúrny

aspekt. Konečný výsledok a úspešnosť prekladu ovplyvňujú aj rôzne stupne ekvivalencie frazém vo východiskovom a cieľovom jazyku (úplne ekvivalentné, čiastočne ekvivalentné a neekvivalentné frazémy).

2 Kultúra – jazyk – preklad

Kultúra, jazyk a národ sa navzájom podmieňujú. Neexistuje národ bez kultúry a jazyka, ani kultúra bez jazykového prejavu, ani jazyk bez kultúrneho obsahu. Neexistuje kultúra bez ľudí, ktorí ju tvoria, neexistuje jazyk bez ľudí, ktorí pomocou neho komunikujú, vytvárajú a realizujú svoju kultúru (Bugarski, 2005, s. 16). Podľa slovenského filozofa E. Višňovského kultúra je tou najhlbšou vrstvou v živote spoločnosti. Kultúra nás na jednej strane robí tým, čím sme a kým sme, na druhej strane ju spontánne vytvárame a budujeme sami. Podľa Višňovského pod kultúrou (či kultúrnou identitou) rozumieme „súhrn postojov, návykov, tradícií, hodnôt, interpretácií a sebainterpretácií, spôsobov myslenia, cítenia a konania (vzorcov správania), ktoré charakterizujú istú komunitu a sú tak či onak jej kolektívnym, spoločným výtvorom, hoci možno nie vždy originálnym, ale vždy nejakou tvorivo adaptovaným“ (pozri internetový odkaz v literatúre). Podľa Kokoviča (2008, s. 126 – 127) kultúra pozostáva z jazyka, zvykov, vzorcov správania, hodnôt a životného štýlu, ktoré sociálne skupiny zblížujú a vzdďľujú. „[...] jazyk je najdôležitejšou súčasťou kultúry, [...] nielen produktom kultúry, ale aj sprievodcom v nej, ktorý kultúru aktívne ovplyvňuje a formuje“ (Коковић, 2005, s. 151), no zároveň podlieha zmenám, je dynamický a môže ustúpiť pred iným jazykom, keďže človek je tak geneticky pripravený, aby si mohol osvojiť dva alebo viac jazykov. Tak pri osvojovaní si jazyka, ako i „Pri procese prekladu sa stretávajú dva jazyky a dve kultúry, ktoré sú integrované v tomto procese“ (Dinžíková, 2014, s. 23). Táto téma samozrejme nie je novonastolenou témou. Aktívnejšie sa ňou začínajú zaoberať lingvisti a translatológovia v 80. rokoch minulého storočia, ale je aktuálnou aj v súčasnosti, keď sa interdisciplinárnosť stáva nevyhnutnou vo vedeckých postupoch tak v sociálno-kultúrnych vedách, ako i v translatológii. Lingvokulturologickému prístupu v translatológii venuje pozornosť už J. Vilikovský, ktorý navrhuje klasifikáciu príznakov cudzieho prostredia a kultúry vo východiskovom texte, podľa ktorej odlišuje: „1. materiálne špecifiká (napr.: reálie, názvy inštitúcií, úradov a pod.), 2. jazykové špecifiká (napr.: propriá, frazeológia, parémie, nárečie, slang, atď.) a 3. kultúrno-kontextové špecifiká (napr.: ‚vlastnosti textu podmienené príslušnosťou k istej kultúre a literárnej tradícii‘, literárne či kultúrne alúzie a pod.)“ (1984, s. 130).

Uvádza, že „pri posudzovaní prekladu musíme mať vždy na pamäti jeho spätosť s kultúrou, ktorá mu dala vzniknúť a ktorej potreby odrážal.“ (tamže, s. 89).

Prameňmi vzniku frazém sú prirodzené okolie človeka, každodenný život, kultúrne dedičstvo, profesionálny život, spoločenské dedičstvo, náboženstvo, ale niektoré frazémy môžu byť prevzaté aj z iných kultúr a civilizácií. Dobrý preklad predstavuje jeden z najnáročnejších a najčastejších problémov, s ktorými sa stretávajú prekladatelia, lingvisti, učitelia cudzieho jazyka, ale aj všetci používatelia daného cudzieho jazyka. Preto chceme priblížiť problematiku prekladu frazém zdôrazňujúc tak jazykový a interkultúrny aspekt dvoch jazykov, ako i jazykové a kulturologické znalosti samotného prekladateľa, pretože pri preklade sa stretávajú nielen dva jazykové systémy, ale aj dve kultúry. Jazyková a kultúrna nepreložiteľnosť sa najčastejšie týka absencie určitého prvku v kultúre cieľového jazyka (napr.: názvy inštitúcií alebo osobností, odevov, potravín, náboženských obradov, historických a politických faktov a pod.). Podľa V. Ivira (1978) každý preklad možno chápať aj ako preklad kultúry. V literatúre sa preto často stretáme s dvomi termínmi – bilingválnosť a bikulturálnosť, ktorými sa podmieňuje vhodný, kvalitný preklad a dobrý prekladateľ.

Frazémy sú (podobne ako i text) často viazané na sociálno-kultúrny kontext príslušníkov východiskového jazyka, sú nositeľmi kulturologického rozmeru a často sú späté s reáliami, ktoré odrážajú rôzne rámce určitého spoločenstva: historický, náboženský, sociálno-ekonomický, politický, hospodársky a pod., ale aj osobitosti týkajúce sa prírody, zemepisnej rozlohy, živočíšneho a rastlinného sveta a pod. Rozdiely vyskytujúce sa v uvedených rámcoch dvoch kultúr či jazykov sťažujú, ba aj znemožňujú pochopiť význam tohto druhu frazém a nájsť jej vhodný prekladový ekvivalent. Vo výskumoch, ktoré tomuto predchádzali (Uhláriková, 2021), sme zistili, že pomerne veľký počet slovenských a srbských frazém (najmä somatických) má komponentovo, štruktúrne i sémanticky rovnaké alebo podobné tvary, kým „odlišnosti vo frazeológii týchto dvoch jazykov vyplývajú tak z charakteru, osobitostí a zákonitostí týchto jazykov, ako aj zo skúseností a obraznosti príznačnej pre ich nositeľov, ktorá na jednej strane vystupuje ako spoločná, celoslovanská či univerzálna, ale na druhej strane môže byť príznačná iba pre jeden národ, kultúru, ba aj menšiu lokalitu.“ (Uhláriková, 2021, s. 12).

3 Frazémy a ich funkcie v jazyku a v texte

Frazeológia „oživuje jazyk“ (Mlacek, 1984) a textu poskytuje istú „šľavnosť“ (Miko, 1989) na základe niektorých vlastností jej základných jednotiek. Definičné vlastnosti frazém – alternatíva vyjadrovania, obraznosť a expresívnosť, či

anomálnosť, ale aj polylexikálnosť, ustálenosť, sémantická nepriehľadnosť, ikonickosť, reprodukovateľnosť, nepreložiteľnosť – sa stali opornými bodmi viacerých jazykovedcov pri pokuse o definovanie frazeológie ako jazykovej vedy, jazykovej disciplíny či poddisciplíny, ako aj jej základnej jednotky – frazémy. Spôsobuje to diverzitu tak termínov, ako i vymedzení frazeológie.¹ Podľa F. Čermáka (2007) je frazeológia príkladom entropie jazyka, ktorá vyplýva z jej nepravidelnosti, neprediktability a anomálnosti ako jej determinujúcej vlastnosti. J. Mlacek (1984, s. 19) vymedzuje tri možnosti chápania frazeológie², ale definuje ju na základe jej vzťahu k jednotlivým rovinám jazyka. Podľa neho „Frazeológia je druhotná, odvodená oblasť jazyka, nadväzujúca v prvom rade na lexiku, zriedkavejšie na syntax. Ako jazykovedná disciplína je frazeológia relatívne samostatnou zložkou“, zatiaľ čo frazému definuje ako „ustálené slovné spojenie, ktoré sa vyznačuje obraznosťou a nerozložiteľnosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou“ (tamže, s. 46).

Z definícií je zrejme rozmanité (ale nie úplne odlišné) chápanie frazeológie, ktoré súvisí aj s charakteristikami, resp. funkciami jej základných jednotiek (frazém). „Živé fungovanie“ (Miko, 1989, s. 99) frazeológie možno sledovať v každom jazyku. Frazeológiu využíva najmä hovorený jazyk, predovšetkým nespisovný, tiež umelecká literatúra a publicistika.

Na základe mnohých výskumov domácich i zahraničných frazeológov vyčleňujeme šesť najvýznamnejších dôvodov výskytu frazeológie v jazyku a reči, jej živého fungovania a častého využívania:

1. Nominatívnosť (pomenovacia funkcia): frazeológia je špecifickým spôsobom pomenovania vecí a javov, predstavuje tzv. „alternatívu reči“ (Miko, 1989).
2. Komunikačná efektívnosť: frazémy oživujú jazyk a reč na základe svojej obraznosti a metaforickosti.
3. Ekonomickosť jazyka: frazeológia zabezpečuje ekonomickosť na základe dispozičnosti (hotovosť a reprodukovanosť), kde sa spravidla ako dôsledok javí klišéovitosť (Miko, 1989), resp. stereotypnosť (Čermák, 2007).

¹ „Frazeológia predstavuje alternatívu vyjadrovania, ide pritom nielen o alternatívu vyjadrovania (ikonickosti), ale o alternatívu čohosi vyššieho vo verbálnej komunikácii, čohosi čo práve nebolo teoreticky dosť zreteľné“ (Miko, 1989, s. 98).

„[...] pravidla sémantická a pak gramatická (v tomto sledu) nikdy neplatí úplně, popř. neplatí vůbec, že u nich vždy jde o nějakou formu anomálie [...] navazují tam, kde pravidelný jazyk končí [...]“ (Čermák, 2007, s. 8).

² Frazeológia ako: a) veda o frazeologických jednotkách, frazémach, b) fond frazém jedného jazyka, c) spôsob vyjadrovania známeho jednotlivca alebo spôsob vyjadrovania v istom vednom, resp. pracovnom odvetví.

4. Kultivovanosť a kultúrnosť jazyka a danej pospolitosti, ktorá používa istý jazyk a jemu príslušnú frazeológiu.
5. Frazeológia predstavuje múdrosť pokolení, spôsob myslenia a životnú skúsenosť danej spoločnosti.
6. Evaluatívnosť: frazeológia vyjadruje aj postoj hovoriaceho a hodnotenie danej veci alebo situácie, na ktorú sa vypovedaná frazéma vzťahuje.³
7. Estetická funkcia.⁴

Väčšina frazeológov považuje nominatívnu funkciu za jednu z najvýznamnejších funkcií frazeológie. Práve táto funkcia, i keď ide o špecifický spôsob pomenovania, zaraďuje frazeológiu do lexikológie. Toto špecifické pomenovanie vecí a javov, ktoré umožňuje frazeológia, F. Miko (1989) nazval „alternatívou reči“, ktorá sa podľa neho týka hlbšej roviny vecí – ide o alternatívu v systéme reči a v systéme jej funkcií. Týka sa teda protikladu na relácii *neobrazné vyjadrovanie – obrazné vyjadrovanie*. Pod komunikačnou efektívnosťou frazeológie chápeme všetko to, čo jej využitím spôsobuje „oživenie“ jazyka a reči. V literatúre sa stretáme s rozličným anticipovaním frazeológie vychádzajúc z protikladu *priame vyjadrovanie – nepriame vyjadrovanie*, čo zároveň determinuje aj výskyt viacerých jej vlastností, resp. funkcií, akými sú: obraznosť, metaforickosť, asociatívnosť, expresívnosť, symbolickosť. Tieto charakteristiky frazeológie sa vždy nejakým podmieňujú a prelínajú, i keď nie všetky sú obligátnou vlastnosťou všetkých frazém daného jazyka. V novších štúdiách prevláda všeobecný názor, že frazeológia oživuje jazyk a reč, naplno sa využíva a funguje a jej efektívnosť v jazyku a reči sa zakladá na jej obraznosti. Preto súčasní frazeológovia vyčleňujú obraznosť ako jednu z najrelevantnejších vlastností frazeológie.

Ďalšou funkciou frazeológie je ekonomickosť. Ekonomickosť frazeológie sa zakladá na dispozičnosti frazém, teda na ich hotovosti a reprodukovanosti. Frazéma je lexikálna kombinácia, ktorá v jazyku vystupuje ako hotová, ustálená a negenerovateľná jednotka, ktorá vďaka týmto vlastnostiam urýchľuje a automatizuje tvorbu textu hovoriaceho. Hotovosť a opakovanosť frazeológie majú aj svoje negatívne dôsledky. Zatiaľ čo ich F. Miko (1989) identifikuje ako ošúchanosť a klišeovitosť, podľa F. Čermáka (2007, s. 24) daný text pri ich použití stráca svoju originalitu a kreativitu, preto ich nazýva „najvýznamnejšou časťou stereotypov“.

³ Podľa F. Čermáka (2007) frazeológia má v texte funkciu nominatívnu, formálnu a sémantickú, štruktúrnú a pragmatickú, komunikatívnu, estetickú, ekonomickú, evaluatívnu a metajazykovú.

⁴ Podľa Uhláriková, 2021.

Treba zdôrazniť, že spomenutú klišéovitosť F. Miko nechápe celkom negatívne: „Svojou ‚hotovosťou‘ frazéma síce problémovú situáciu, ktorú treba riešiť a vyjadriť, podáva ako hotovú, no je to ‚hotovosť‘ takpovediac len technická. Aby hovoriaci mohol danú frazému ako hotové riešenie použiť, musí najsamprv toto riešenie v samej situácii intuitívne uchopiť a pochopiť. Ináč by si totiž frazému, ktorá sa sem hodí, nevedel – najmä nie pohotovo – vybrať“ (1989, s. 109). Tiež uvádza, že: „Frazeológia ako relatívne osobitný funkčný plán systému reči má hlbokú životnú motiváciu“ (tamže, s. 107).

Frazeológia je v slovenčine, srbčine a v iných slovanských i neslovanských jazykoch bezprostredne spätá s národnými a kultúrnymi špecifikami spoločnosti, mapuje spôsoby myslenia a spôsoby života tejto spoločnosti, archetypálne životné a ľudské situácie, životnú skúsenosť jej generácií, a preto frazeológia ako taká predstavuje v zhustenej podobe zachytenú „múďrosť pokolení“ a má k životu „osobitne vyhranený vzťah“ (tamže, s. 108). Znamená to, že vo frazeológii jasne cítiť postoj hovoriaceho k človeku a jeho subjektívny výraz prejavujúci kritický vzťah ku konaniu ľudí, k veciam alebo situáciám, na ktoré sa istá frazéma vzťahuje, pričom tento postoj či hodnotenie chápeme ako legitímne, lebo sa zakladá na už spomenutom dlhodobom mapovaní a kumulovaní životných skúseností danej spoločenskej skupiny. Hodnotiaca operatívnosť frazeológie alebo evaluatívnosť je jej dôležitou funkciou.

V konečnom dôsledku má frazeológia pre daný jazyk a spoločnosť aj kultúrnu hodnotu. Keďže zachytáva skúsenosť a múďrosť generácií istej spoločnosti, na jednej strane predstavuje jej kultúrne dedičstvo, zatiaľ čo na druhej strane hovorí o rečovej kultúre a kultivovanosti jednotlivca a spoločnosti. Stupeň ovládania a chápania frazeológie možno istým spôsobom brať ako mieru určenia jazykových kompetencií pri osvojovaní si cudzieho jazyka, o to viac pri poznaní materinského jazyka, ako aj vlastnej kultúrnej tradície a histórie.

Stručne možno povedať, že frazémy používame preto, lebo frazeológia ako alternatíva reči je prizmou človeka vo vzťahu k svetu, ktorý ho obklopuje; je jeho videnie, vyjadrenie a hodnotenie, hoci príznakové alebo expresívne, čiže jazykový obraz sveta v jeho kontinuite (podľa D. Balákovéj, 2011, s. 17). Frazeológia zároveň čerpá alebo dáva zo svojho korpusu iným disciplinám, medzi ktoré patria história, antropológia, literatúra, hudba, výtvarníctvo, psychológia atď.

4 Ekvivalencia frazém pri preklade

„Kontrastívna analíza leksike omogučuje da se odnosi među riječima dvaju jezika bolje shvate i nakon toga prikažu u dvojezičnim rječnicima“ (Ivir, 1987, s. 109). Kontrastívnou analýzou frazém dvoch alebo viacerých jazykov možno dokázať i to, že sa v rôznych jazykoch vyskytuje určitý počet rovnakých alebo podobných frazém. Rovnaké alebo podobné frazémy v rozličných jazykoch sú výsledkom ich vzniku zakladajúcom sa na rovnakých prameňoch, akými sú náboženstvo, starogrécka alebo latinská mytológia, literárne diela, spoločná história a pod. alebo sa výskyt spoločných frazém týka ich blízkych kontaktov. Na základe toho možno vysvetliť aj mnohé spoločné korene frazém v slovanských jazykoch, ktoré sú určite vo veľkej miere výsledkom spoločného pôvodu, vývinu a kontaktov z praslovanského obdobia. Vzhľadom na to, že príslušníci slovenskej a srbskej národnosti sú slovanské kresťanské národy zaoberajúce sa prevažne poľnohospodárstvom, žijúce väčšinou vo vidieckom prostredí a v krajinách s podobnými klimatickými podmienkami, s podobnou prírodou, podobnou a čiastočne spoločnou históriou, môžu mať podobné predstavy, čiže „obraz“ o živote a svete. Tento „obraz“ sa často odzrkadľuje jednak v jazyku, jednak v samotnej frazeológii. Mnohé z týchto frazém neidentifikujeme len v slovensko-srbskom kontexte, ale aj na úrovni širšieho slovanského, dokonca aj na úrovni celosvetového jazykového diskurzu, napr. frazéma biblického pôvodu *Oko za oko, zub za zub* sa vyskytuje v mnohých jazykoch: v srbcíne *Око за око, зуб за зуб*, v ruštine *Око за око, зуб за зуб*, v angličtine *An eye for an eye, and a tooth for a tooth*, v nemčine *Auge um Auge, Zahn um Zahn*, vo francúzštine *Oeil pour oeil, dent pour dent*, v taliančine *Occhio per occhio, dente per dente*, vo švédčine *Öga för öga, tand för tand*, v turečtine *Göze göz, dişe diş* a v mnohých ďalších.

Okrem frazém, ktoré sú pre viaceré jazyky spoločné, existujú v jazykoch aj také, ktoré sú prevzaté z iných jazykov. Frazémy cudzieho pôvodu môžu zostať vo svojom pôvodnom tvare alebo sa adaptujú v jazyku, do ktorého sú prevzaté. Podľa D. Ajdačića (2015) spoločné frazémy nemuseli vzniknúť iba na základe uvedených prameňov alebo preberaním z iných jazykov, ale mohli vzniknúť aj na základe univerzálnosti ľudského myslenia, kde už treba pri ich analýze uplatniť kognitívny prístup. Pri kontrastívnej analýze dvoch alebo viacerých jazykov si všimame najmä tie javy, ktoré nie sú pre skúmané jazyky spoločné. Charakteristické sú totiž iba pre jeden z jazykov, ktoré porovnávame. D. Ajdačić na tento fakt poukazuje aj v súvislosti s frazeologickými bádaniami: „У поредбеним истраживањима фразеологизама до сада је већа пажња посвећивана лако препознатљивим блиским и еквивалентним формама, па је стога у оквирима славистике, тај део фразеолошких поређења

боље обрађен. Ваља, међутим, у поређењу устаљених израза два народа обратити пажњу и на разлике у фразеолошкој слици света“ (2015, s. 41). Ekvivalentnosť sme si všímali aj pri analýze nášho korpusu slovenských a srbských somatických frazém, ktoré sme klasifikovali do troch základných skupín: 1. ekvivalentné frazémy, 2. čiastočne ekvivalentné frazémy a 3. neekvivalentné frazémy.

Podľa V. Ivira (1978) existujú tri možné postupy: 1. v pôvodnom a cieľovom jazyku sú dve podobné slovné spojenia rovnakého významu, t. j. frazéma, pre ktorú existuje ekvivalentný (doslovný alebo takmer doslovný) preklad, 2. vo východiskovom a cieľovom jazyku existujú rôzne frazémy rovnakého významu, t. j. pri slovnom spojení vo východiskovom jazyku existuje v cieľovom jazyku frazeologický, ale nie doslovný preklad, 3. vo východiskovom jazyku je slovné spojenie, ktoré sa ani formálne, ani sémanticky nedá spojiť s frazémou v cieľovom jazyku, t. j. ide o frazému, pre ktorú neexistuje frazeologický preklad, preto sa musí preložiť opisne.

Ekvivalentné frazémy dvoch alebo viacerých jazykov sú tie frazémy, ktoré sú rovnaké z hľadiska motivácie, štruktúry, sémantiky a štylistiky, napr.: *dívať sa smrti do tváre – гледати смрти у лице; mať [niečo] na srdci – имати [нешто] на срцу; nosiť dieťa pod srdcom – носити дете под срцем; (byť) ozbrojený po zuby – бити наоружан до зуба; čistý ako rybie oko – чист (бистар) као рибље око; pozrieť sa pravde do očí – погледати истини у очи; medzi štyrmi očami – између четури ока* atď. Identické frazémy sú najčastejšie prevzaté z toho istého jazyka alebo sú výsledkom preberania z toho istého zdroja do rozličných jazykov. Takými sú frazémy antického, biblického, kresťanského, historického, literárneho pôvodu a pod.

Čiastočne ekvivalentné frazémy sú sémantickými ekvivalentmi, ktoré sa na úrovni vnútornej formy odlišujú z hľadiska: a) morfosyntaktického, napr.: *pozrieť (sa) [niečomu, niekomu] na zuby – гледати (погледати) чему у зубе, s ľahkým srdcom [na niečo] – лака срца (нпр. дати, учинити [нешто])*; b) motivačného (komponentového zloženia), napr.: *srdce [niekomu] spadlo do nohavíc (za sáru) – пало је (сишло) [некоме] срце у гаће (нете)*; c) na oboch úrovniach, napr.: *zuby tu klepli naprázdno – метнути (ставити) зубе на полицу (обесити зубе о клин); роcи́вати́ hlas srdca, ísť за hlasom srdca – срцу пустити (дати) на (к) вољу; srdce [niekomu] прекупује радосťou – пуно је [некоме] срце* atď. Podľa J. Mlacka (2007) pri čiastočne ekvivalentných frazémach môže dôjsť aj k významovému posunu.

Slovenské i srbské frazémy sú väčšinou celoslovanským frazeologickým dedičstvom a skôr možno sledovať ich spoločné vlastnosti než tie, ktorými sa odlišujú. Niektoré rozdiely vyplývajú hlavne z vlastností a zákonitostí týchto dvoch jazykov. Takým javom sú v slovenčine limitné slovesá: *ísť* a *mať*, ktoré v spojení s neurčitkom

plnovýznamového slovesa vyjadrujú prípravný stav pred uskutočnením, t. j. že dej sa má práve uskutočniť. Sloveso *ísť* si záväzne vyžaduje ďalšie sloveso v infinitívnej podobe (napr.: *ísť oči nechať [na niekom]*; *ísť si oči vyočítať*) a je obligátnym komponentom frazémy. Frazémam s limitným slovesom *ísť* v slovenčine konkurujú variantné frazémy, ktoré môžu okrem slovesa *ísť* obsahovať aj sloveso: *mať*, *môcť* alebo im konkurujú tvary s časticou *skoro* (napr.: *skoro si oči vyočítať*) a tvary obsahujúce časticu *div/div že/dobre/dobre že* a sloveso v zápore (napr.: *ísť si oči vyočítať*, ale aj *div (div že) si oči nevyočítať*; *dobre (dobre že) si oči nevyočítať*). V srbčine však sloveso *ísť* nepatrí medzi sémanticky neúplné slovesá (*хтети, морати, требами, почети, наставити* atď.), ktoré si vyžadujú doplnenie autosémantickým slovesom. Konštrukčné typy frazém s limitným slovesom *ísť* sa vyskytujú iba v slovenčine. K týmto slovenským frazémam sa sémanticky najviac približuje srbská jednotka *око да [некоме] испадне* a (iba) za istých podmienok, predovšetkým v závislosti od kontextu východiskového textu, by sa ako prekladový ekvivalent mohla použiť i frazéma *зутати (се) (прождурати, испијати, јесту) очима*.

Neekvivalentné frazémy (bezekvivalentné, nulovo ekvivalentné) sú tie, ktoré nemajú v cieľovom jazyku formálno-významový ekvivalent. Neekvivalentné frazémy zvyčajne vznikli na základe istej mimojazykovej skutočnosti príznačnej iba pre spoločnosť, ktorej prislúchajú, alebo sa ich vznik týka nejakej typickej časti systému jazyka prislúchajúceho danej spoločnosti. Neekvivalentné frazémy buď nemajú významový ekvivalent v druhom jazyku alebo majú významový ekvivalent motivovaný inými reáliami. Tak napríklad slovenská frazéma *mať [niečoho, niekoho] plné zuby* nemá v srbčine ekvivalentnú frazému motivovanú lexémou *zub*, ale má významový ekvivalent, v ktorom rovnakú funkciu má somatizmus *hlava: имати [нечег, неког] преко главе* („zunovať, neznášať niekoho, niečo“). Podobne srbská frazéma *нестати (исчезнути) с лица земље* v slovenčine nemá ekvivalent motivovaný somatickou lexémou *tvár*, ale sa na jej mieste v slovenčine vyskytuje slovo *povrch: zmiznúť z povrchu zemského*.

Jedna frazéma môže mať v cieľovom jazyku aj dve alebo viac ekvivalentných a čiastočne ekvivalentných frazém. Napr.: frazéma *слепý на jedno око (на обе оči)* má srbské ekvivalenty *бити слеп (слепиц) код очију*, ale aj *на jedno око ћорав, на друго не види*.

5 Problematika a postupy prekladu frazém

Frazémy patria do tej časti slovnej zásoby, ktorú charakterizuje ustálenosť, obraznosť, expresívnosť, anomálnosť, polylexikálnosť, sémantická nepriehľadnosť,

ikonickosť, reprodukovateľnosť, nepreložiteľnosť. Pri preklade frazém si osobitne treba všimnúť ich sémantickú nepriehľadnosť (nerozložiteľnosť významu) a nepreložiteľnosť. „Sémantická nepriehľadnosť frazémy je charakteristická tým, že pri rozložení významov jednotlivých komponentov danej frazémy neprídeme k požadovanému ekvivalentu“ (Dinžíková, 2014, s. 22). Aj také frazémy, ktoré sú v dvoch jazykoch formálne a významovo rovnaké či podobné, nemožno prekladať zámenou častí frazeologickej konštrukcie, ale sa frazéma musí zameniť, čiže preložiť ako celok vhodným ekvivalentom z cieľového jazyka.

Podľa V. Ivira (1978) existujú tri možné postupy:

1. V pôvodnom a cieľovom jazyku sú dve podobné slovné spojenia rovnakého významu, t. j. frazéma, pre ktorú existuje ekvivalentný (doslovný alebo takmer doslovný) preklad. V našich predchádzajúcich výskumoch sme sa zaoberali i otázkou, do akej miery sa zhoduje frazeologický obraz sveta v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii (pozri Uhláriková, 2021). Výskumom sme zistili, že frazeologický obraz sveta v slovenčine a srbčine na základe frazém, ktoré vo svojom komponentovom zložení obsahujú somatickú lexému, sa zhoduje takmer na 50 %. Vzhľadom na skutočnosť, že mnohé z týchto frazém sa vyskytujú aj v iných slovanských jazykoch (ba aj v neslovanských), usudzujeme, že väčšina z nich je súčasťou celoslovanského frazeologického dedičstva. V tomto prípade preklad frazémy prekladateľ pomerne jednoducho vyhľadá vo frazeologickom slovníku, ale aj vo výkladových slovníkoch. V slovenských a srbských výkladových slovníkoch je frazeológia bohato zachytená. Prekladateľ si však musí dávať pozor, aby zvolený preklad v texte cieľového jazyka dosiahol taký efekt, aký má vo východiskovom jazyku po stránke výpovednej, štylistickej, obraznej či expresívnej. Tento postup možno využiť pri ekvivalentných alebo čiastočne ekvivalentných frazémach, napr.: *byť (stáť, kráčať, ísť) na (v) čele [niekoho, niečoho]* – *бити (налазити се, стајати, стати, доћи) на челу (чело) [нечега]*; *padáť (padnúť, hodíť sa) pred [niekým] na kolena* – *бацити се (падати, пасти) [пред некога (пред неким)] на колена*; *ani <malým> prstom (malíčkom) peroťnúť (pehťnúť)* – *<не> хтети макнути (мрднути) ни <малим> прстом*; *poprávať (zrátať, poštekliť) [niekomu] rebrá* – *наместити (поломити, поравнати, пребити, пребрајати) некоме ребра*; *sedieť na ušiach* – *седети на ушима*; *vylievať (vyliať) si žľč [na niekom, na niečom]* – *искалити (излити) жуч [на некога]*; *byť [niekomu] za päťami (v päťách)* – *бити (налазити се, ићи, остајати) [некоме] за петама*; *pchať (strkať) do všetkého nos* – *забадати (бости, гурати, гурнути, трпати, турити, завлачити, завући) <свој> нос [у нешто]*; *řahať za jazyk [niekoho]* – *вући (повући, потегнути, потезати) [некога] за језик*; *držať (kryť) [niekomu] chrbát* – *чувати (штитити, осигурати) [некоме] леђа; vlásoк na*

hlave sa [niekomu] neskriví – неће [некоме] пасти (фалити) ни длака с главе; byť samé oko, samé ucho – претворити се сав у око и ухо; srdce [niekomu] ide vyskočiť z hrude – срце да искочи из груди; počítať na prstoch jednej ruky – моћи се на прсте једне руке пребројити; držať jazyk za zubami – држати језик за зубима (иза зуба, на узици, у топлу) atď.

Veľký počet formálno-významových ekvivalentov v rámci slovenskej a srbskej somatickej frazeológie môže pôsobiť zavádzajúco. Totiž niektoré frazémy, i keď sú rovnakej alebo podobnej štruktúry, majú v každom jazyku iný význam. Ako príklad uvádzame frazému *bit' (tíct', otíkat') si hlavu o múr*, ktorá v slovenčine má význam „zúfať nad niečím, banovať za niečím“, zatiaľ čo srbská frazéma *udapamtu (lupamtu) glavom o zid* má význam „tvrdohlavo a za cenu nebezpečenstva snažiť sa niečo dosiahnuť, márne sa o niečo pokúšať“.

2. Vo východiskovom a cieľovom jazyku existujú rôzne frazémy rovnakého významu, t. j. pri slovnom spojení vo východiskovom jazyku existuje v cieľovom jazyku frazeologický, ale nie doslovný preklad. Odlišujú sa formou. Napríklad srbská somatická frazéma *живети као бубрег у лоју* má v slovenčine významový, ale nie formálny ekvivalent *mať sa ako prasa v žite* s významom „mať sa veľmi dobre“. Podobne i frazéma *ухватити бога за браду* „tváriť sa dôležitým“ má významový ekvivalent motivovaný inými reáliami *myslí si, že všetku múdrosť (sveta) pojedol* (o namyslenom človeku).

3. Vo východiskovom jazyku je slovné spojenie, ktoré sa ani formálne, ani sémanticky nedá spojiť s frazémou v cieľovom jazyku, t. j. ide o frazému, pre ktorú neexistuje frazeologický preklad, preto sa musí preložiť opisne. V treťom prípade, ktorý okrem toho, že je častý, je aj najzložitejší, je možné, že prekladateľ doslovne preloží frazému alebo vytvorí kalk, ale v tom prípade, ako upozorňuje V. Ivir, musí prekladateľ pristupovať tvorivo a zodpovedne. Možným riešením je, že prekladateľ vytvorí neutrálnu parafrázu, pričom pôvodný význam prenesie bez frazeologických znakov, alebo ak je frazeologický znak nevyhnutný, môže siahnuť po slovnom spojení s podobným významom. V každom prípade je na prekladateľovi, aby dosiahol funkčnú prekladovú ekvivalenciu. Kritériá na to sú sémantická, štrukturálna, štylistická a pragmatická ekvivalencia. Je však veľmi ťažké splniť všetky kritériá, takže v každom jednotlivom prípade prekladateľ by sa mal rozhodnúť pre kritérium (alebo kritériá), ktoré bude mať prioritu a v konečnom dôsledku i funkčnosť.

Do tejto skupiny patria aj frazémy s kulturologickým rozmerom. Tak napríklad srbskej frazémy *исукати (извући) [нешито] као кеба иза појаса (иза паса)* s významom „byť vždy pripravený odpovedať, uviesť námietky, poznámky“ kulturologický rozmer dáva lexéma *кеба*, ktorá sa používa v nárečiach niektorých,

hlavne severných, srbských lokalít. Uvedená frazéma by sa mohla do slovenčiny preložiť pomocou nasledujúcich frazém s podobnou sémantikou: *mať jazyk ako britva* (*žihadlo*) („príkro sa vyjadrovať, ubližovať rečou, byť ústipačný, ostro hovoriť“) alebo *mať štiplavý* (*ostrý, jedovatý, dlhý, veľký, podrezaný*) *jazyk* („zlomyseľne, posmievačne hovoriť“), ale iba za podmienky, že by sa dosiahla vhodná výrazová efektivita v súlade s východiskovým textom.

Keď ide o somatické lexémy, ukázkovým príkladom je srbská lexéma *образ* (líce), ktorá na rozdiel od ostatných somatizmov, ktoré do frazém vstupujú najčastejšie vo svojom primárnom význame, frazémy častejšie motivuje svojím sekundárnym významom. Podľa slovníka *Речник српскога језика* (2007, s. 849) lexéma *образ* má dva významy: „1. jedna страна лица, 2. фиг. част, поштење понос.“ Keď lexéma vstupuje do frazém vo svojom primárnom význame ako jedna strana tváre medzi ústami, nosom a uchom, napr. *јурне (удари) [некоме] крв у образу*, najčastejšie má vhodný (ba aj úplný) ekvivalent v slovenčine udrela [*niekomu*] *krv do tváre* („začervenat' sa“). Iná situácia je, keď slovo *образ* motivuje frazému svojím preneseným významom „česť, poctivosť, pýcha“ (podrobnejšie pozri Šipka, 2008), pretože tento význam lexémy *líce*, resp. aj *tvár* sa v slovenčine nevyskytuje. Také sú napríklad frazémy: *бацити (метнути, ставити) образ под ноге (нету)* („vedome zanedbať alebo obísť pravidlá morálky“); *осветлати (обелити, осветлити) образ* („ukázať sa v najlepšom svetle, resp. potvrdiť, vylepšiť a pod. povest' niekoho“); *прати (опрати, умити) образ* („odstrániť zlé povest' z mena, vrátiť stratenu česť“); *човек чиста образа* („poctivý človek, človek s dobrou morálkou“); *имати (немати) образа* („byť, resp. nebyť poctivým, morálnym človekom“); *бити дебелог образа (имати дебео образ), имати образ као ђон (опанак)* („nemať pocit cti a dôstojnosti, nemať hanbu“); *(о)каљати, ((о)црнити, (у)прљати) образ(а)* („stratiť česť, stratiť statočnosť“); *човек од образа* („statočný, poctivý človek“); *човек мека образа (бити мека образа)* („zhovievavý, benevolentný, mäkký, dobrý“); *зубити (иззубити, погазити, газити) <сваки> образ* („vedome zanedbať alebo obísť pravidlá morálky, poctivosti“) atď. V slovenčine nemá ekvivalentná lexéma *líce* sekundárny význam korešpondujúci so srbským významom lexémy *образ* („česť, poctivosť, pýcha“) a tak sa v slovenčine nevyskytujú frazémy s lexémou *líce*, ktorá motivuje významy súvisiace so statočnosťou a morálkou človeka. Z fondu somatických frazém výnimkou je jediná frazéma *stratiť tvár* s približnou sémantikou, s akou sa stretáme v srbsčine „prísť o úctu, dôveru, autoritu“.

V rámci srbského fondu somatických frazém vyčleňujeme ešte jednu skupinu, do ktorej patria frazémy so sémantikou prisviedčania, resp. zaklínania (napr.: *очију ми (тако ми очију)* alebo *очи ми искапале!*). Ide o špecifickú štruktúru, ktorá je

charakteristická pre srbský jazyk: neslovesná syntagma vyjadrená pomocou genitívu podstatného mena (v tomto prípade ide o podstatné meno *oko*) a kratší tvar datívu osobného zámena: *očuju mi (тако ми очuju)*, ktoré pre slovenčinu nie sú príznačné.

Záver

V príspevku prinášame pohľad na problematiku prekladu frazém z jazykového a sčasti aj z interkultúrneho aspektu. Na príklade slovenskej a srbskej somatickej frazeológie sme poukázali na dôležité aspekty, ktoré treba zohľadňovať v procese prekladu frazém z východiskového do cieľového jazyka, akými sú ekvivalencia frazém a jednotlivé postupy pri voľbe vhodného prekladového ekvivalentu. Na základe lingvistických a situačných znalostí východiskového jazyka musí prekladateľ najprv presne identifikovať frazému (odlíšiť frazeologickú jednotku od nefrazeologickej) a potom hľadať ekvivalent danej frazémy s prihliadnutím aj na interkultúrny aspekt dvoch jazykov, aby v konečnom dôsledku našiel identickú alebo podobnú frazému. Ak vhodný ekvivalent neexistuje, musí prekladať pomocou synonyma (formálne odlišnej frazémy s rovnakým alebo podobným významom, resp. jedného slova) alebo vysvetľujúceho opisu, neutrálnej parafrázy. Kulturologický rozmer frazémy, ako i expresívnosť a obraznosť v procese prekladu prinášajú ťažkosti, pričom treba mať na zreteli aj skutočnosť, že stupeň expresivity a obraznosti pri jednotlivých frazémach nemusí byť rovnaký. Prekladateľ sa však musí snažiť o najväčšiu mieru zachovania pôvodnej frazeologickej expresivity. I keď sme sa tejto otázke v príspevku nevenovali, podotýkame, že preklad frazém je ešte náročnejší, keď autor v pôvodnom texte používa aktualizácie frazém, ktoré prekladateľ musí identifikovať. Tento fakt iba nasvedčuje tomu, že v danej oblasti je ešte mnoho nedostatočne preskúmaných javov tak z hľadiska frazeológie, ako i z hľadiska lingvokulturoológie a translológie.

LITERATÚRA

- AJDAČIĆ, D. – NEPOP AJDAČIĆ, L.: Poredbena srpsko-ukrajinska frazeologija. Beograd: Alma, 2015. 242 s.
- BALÁKOVÁ, D.: Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém). Greifswald: Universität Greifswald, 2011. 315 s.
- BUGARSKI, R.: Jezik i kultura. Beograd: Biblioteka XX vek, 2005. 288 s.

- ČERMÁK, F.: Frazeologie a idiomatika česká a obecná. Czech and general phraseology. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum, 2007. 720 s.
- DINŽÍKOVÁ, I.: Poznanie interkultúrneho aspektu pri preklade frazém. In: *Philologia*, 2014, vol. XXIV, č. 2, s. 21 – 26.
- IVIR, V.: Teorija i tehnika prevođenja. Sremski Karlovci: Karlovačka gimnazija, 1978. 168 s.
- MIKO, F.: Aspekty literárneho textu. Nitra: Pedagogická fakulta, 1989. 206 s.
- MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984. 159 s.
- MLACEK, J.: Štúdie a state o frazeológii. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity, 2007. 375 s.
- UHLÁRIKOVÁ, J.: Somatická frazeológia v slovenčine a srbčine. Nový Sad: Filozofická fakulta, 2021. 175 s.
- VILIKOVSKÝ, Ján: Preklad ako tvorba. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1984. 234 s.
- VIŠŇOVSKÝ, E.: Ľudská prirodzenosť a kultúrna identita. Dostupné na: <http://www.kvsbk.sav.sk/wp-content/uploads/10rokov/visnovsky.html> (cit. 19. 5. 2023).
- КОКОВИЋ, Д.: Културни и етнички идентитет. У: Социолошки годишњак (Нација и модерно друштво). Ур. Р. Куљић. Пале: Социолошко друштво Републике Српске, 2008. с. 119 – 130.
- КОКОВИЋ, Д.: Пукотине културе. Нови Сад: Прометеј. 2005. 538 с.
- ШИПКА, М.: Фраземи с лексемом образ. У: Јужнословенски филолог, 2008, LXIV, с. 561 – 569.

SLOVNÍKY

- GLOVŇA, J. – LINDNER, J. – OBST, U.: Slovakische, russische und deutsche Phraseologismen. Numbrecht: Kirch Verlag 2007. 284 s.
- HABOVŠTIAKOVÁ, K. – KROŠLÁKOVÁ, E.: Frazeologický slovník: člověk a příroda vo frazeológii. Bratislava: Veda 1996. 176 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala. M. Pisárčiková. 4. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2003. 988 s.
- MATEŠIĆ, J.: Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika. Zagreb: IRO „Školska knjiga“ 1982. 808 s.
- MENAC, A. – SESAR, D. – KUCHAR, R.: Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rečnik sa indeksom čeških i slovačkih frazema. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1998. 151 s.

- ОТАШЕВИЋ, Ђ.: Мали српски фразеолошки речник. Београд: Алма 2007. 788 с.
Речник српскога језика. Ур. М. Николић. Нови Сад: Матица српска 2007. 1561 с.
Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књиге од I до XVIII.
Београд: САНУ 1959 – 2010.
- Речник српскохрватскога књижевног језика. Ур. М. Стевановић. Нови Сад: Матица
српска 1990. 1038 с.
- Slovník slovenského jazyka I – VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: Slovenská akadémia vied
1959 – 1968.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (A–G). Red. K. Buzássyová – A. Jarošová.
Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (H–L). Red. A. Jarošová – K. Buzássyová.
Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1088 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (M–N). Red. A. Jarošová – K. Buzássyová.
Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2016. 1104 s.
- SMIEŠKOVÁ, E.: Malý frazeologický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické
nakladateľstvo 1977. 297 s.

Summary

Translation of phrasemes in theory and practice (on the example of Slovak and Serbian somatic phraseology)

This paper examines translation of phrasemes as one of the most demanding and frequent problems that translators, linguists, teachers and foreign language users encounter. We would like to explore the questions and possibilities of translating the phrasemes from a linguistic and intercultural aspect of the two languages, by taking into account linguistic and cultural knowledge and experience of the translator. According to V. Ivir (1978), there are three possible procedures: 1. there are two formally the same or similar phrasemes of the same meaning in the source and target language, 2. there are formally different phrasemes of the same meaning in the source and target language, 3. there is a phraseme in the source language which cannot be related to any phraseme in the target language either formally or semantically. We illustrate the matter of equivalence and possible procedures in the translating process on the example of Slovak and Serbian somatic phraseology.

Key words: phraseology, translating, semantic opacity, equivalency, untranslatability

Rezime

Prevođenje frazema u teoriji i praksi (na primeru slovačke i srpske somatske frazeologije)

U radu se bavimo prevođenjem frazema kao jednog od najzahtevnijih i najčešćih problema sa kojima se susreću prevodioci, lingvisti, nastavnici i korisnici stranih jezika. Želimo da pitanja i mogućnosti prevođenja frazema sagledamo sa lingvističkog i interkulturalnog aspekta dvaju jezika uzimajući u obzir lingvističko i kulturološko znanje i iskustvo samog prevodioca. Prema V. Iviru (1978) postoje tri moguća postupka: 1. u polaznom i ciljnom jeziku postoje dva formalno ista ili slična frazema istog značenja, 2. u polaznom i ciljnom jeziku postoje formalno različiti frazemi istog značenja, 3. u polaznom jeziku postoji frazem koji ni formalno ni značenjski nije moguće povezati sa nekim frazemom u ciljnom jeziku. Pitanje ekvivalencije i mogućih postupaka u procesu prevođenja ilustrujemo na primeru slovačke i srpske somatske frazeologije.

Ključne reči: frazeologija, prevođenje, semantička neprozirnost, ekvivalentnost, neprevodivost

PODOBY PREKLADU INTERTEXTOV POSTMODERNEJ PRÓZY – NA PRÍKLADE ROMÁNOV PAVLA VILIKOVSKÉHO A VÍŤAZOSLAVA HRONCA

Marína Šimáková Speváková

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade

Abstrakt: V štúdiu sa zameriavame na podoby prekladu intertextov v postmodernistických prózach slovenských autorov Pavla Vilikovského a Víťazoslava Hronca. Pojem intertextu a intertextuality v preklade sa vysvetľuje vo viacerých teoretických koncepciách, napríklad v teórii metakomunikácie Antona Popoviča, prekladu ako medziliterárneho procesu Dionýza Ďurišina, v koncepciách Edity Gromovej a Bogumily Suwary. V súvislostiach teórie a konkrétneho textu pristupujeme k analýze prekladu vybraných intertextov v postmodernistických prózach *Posledný kôň Pompejí* Pavla Vilikovského a *Pán vzduchu a kráľov syn* Víťazoslava Hronca. Intertexty si všímame z hľadiska výberu prekladateľskej stratégie, porovnáваме funkcie intertextov v originálnom texte a v texte prekladu. Pri zohľadňovaní funkcií intertextov vychádzame z teoreticko-analytických štúdií o funkcii intertextov v tvorbe uvedených autorov, pričom pri Vilikovského próze sa opierame o názory Petra Zajaca, kým pri texte Víťazoslava Hronca vychádzame z výskumu Miroslava Dudka a vlastných bádání. Cieľom štúdie je zohľadniť úskalia literárneho prekladu intertextov v hybridných formách postmodernistických textov, prezentovať príklady ich riešení, prípadné zmeny vo funkcii intertextov v prekladových textoch a vysvetliť vznik nových podôb intertextuality.

Kľúčové slová: preklad, intertext, teória prekladu, Bogumila Suwara, Peter Zajac, Pavel Vilikovský, Víťazoslav Hronec

1 Úvod

Pojem intertext sa v slovenských teoretických bádaniach po prvýkrát objavuje v kontexte prekladateľských bádání Nitrianskej školy. Anton Popovič, jeden zo zakladateľov Nitrianskej školy, v knihe *Teória umeleckého prekladu* (1975) osobitne vysvetľuje oblasť intertextuality ako druh sekundárnej komunikácie (metakomunikácie) (Gromová, 2014, s. 58) a rozvíja túto teóriu spolu s Františkom Míkom v knihe *Tvorba a recepcia. Estetická komunikácia a metakomunikácia* (1978). V Stručnom výkladovom registri termínov knihy *Teória umeleckého prekladu* autor uvádza intertextovosť podľa definície Julie Kristevy ako „schopnosť textu nadväzovať na iný text, vytvárať medzitextové vzťahy” (Popovič, 1975, s. 276). V rámci

vyčleňovania typológie metatextov vo vzťahu k prekladu Popovič vyčleňuje afirmatívne a polemické metatexty (Popovič, 1975, s. 229 – 238). Preklad ako celok berie ako druh afirmatívnej metatextovosti, v rámci ktorého sa citát realizuje v modeli presného prekladu. Popovič definuje citát ako druh metatextovej nadväznosti jedného autora na druhého. Bližšie sa o podobách prekladu citátov v rámci väčšieho textu nezmieňuje. V *Tvorbe a recepcii. Estetickej metakomunikácii* sa uvádza schéma prekladu ako druhu metakomunikačného procesu, do ktorého je zahrnutá aj intertextualita. Vymedzením prekladu ako druhu metatextu a medzitextových nadväzovaní (intertextuality) je do dejín prekladu na Slovensku, popri výskume prekladu a procesu prekladu zo semioticko-komunikačného hľadiska, zapísaná Nitrianska škola (Gromová, 2014, s. 68). Preklad ako intertextovú nadväznosť vníma v približne rovnakom čase aj Dionýz Ďurišin v knihe *Teória literárnej komparatistiky* (1975), v ktorej v rámci recepcného výskumu a teoretického uchopenia prekladu ako medziliterárneho procesu definuje preklad „ako proces s rôznymi stupňami uvoľňovania závislosti od originálu od úplne presného prekladu cez adaptáciu a ponášku až po originálnu tvorbu” (Vajdová, 2014, s. 90). V takomto chápaní, konštatuje Libuša Vajdová, zaoberajúca sa recepciou diela Dionýza Ďurišina v knihe *Myslenie o preklade na Slovensku* (2014), vidieť mieru závislosti prekladu od originálu, ktorá je veľmi pružná (Vajdová, 2014, s. 91). Obe koncepcie, Popovičova a Ďurišinova, vnímajú intertext v rámci lineárneho uchopovania prekladu.

Prvýkrát sa hlbšie uvažuje o preklade intertextov v rámci viacúrovňového textu v kontexte úvah o preklade postmodernej prózy. Postmoderné dielo, ako vieme, vzniklo ako výsledok chápania jazyka zbaveného zobrazovacej funkcie, tiež predstavuje súhrn početných textov v diele, väčší a hybridný textový celok. Postmoderné dielo prezentuje rozvinuté vlastné jazykové vedomie a poznanie, že literatúra už nezapisuje „objektívny“ svet, ale svet v nadvláde jazyka a jeho štýlov (Suwara, 1999, s. 101). Teória textu priniesla vedomie o viacúrovňovosti textu, jazykový prejav chápe ako *produktivitu* oproti ponímaniu textu ako komunikatívneho a reprezentatívneho uplatňovania jazyka (Dudok, 1998, s. 16; zvr. M. D.). V literárnom diele postmoderného obdobia je neraz samotný jazyk témou a súčasťou autoreferenčných tvorivých procesov. V postmodernom texte sa vyskytujú citácie, ktoré sú de facto intertextami, pochádzajúcimi z rôznych literárnych a neliterárnych (vedeckých, publicistických a pod.) zdrojov. Pri preklade viditeľných a čiastočne skrytých intertextov, ktoré sú súčasťou polymorfnosti, hybridizácie, sémantickej rozvetvenosti postmoderných diel, je veľmi ťažké sa spoľahnúť na lineárny teoretický koncept prekladu. Koncept komunikačného modelu sa opiera o významový invariant ako východisko v rámci lineárneho uchopovania metatextuálnej komunikácie.

Intertext postmoderného diela je už samotnou podstatou viacvýznamový – významy sa formujú v dynamike a komunikácii s prototextom a naratívnou zložkou, do ktorej je umiestnený. Text postmoderného diela, zvlášť sa to vzťahuje na citáty a intertexty, funguje zároveň na viacerých úrovniach štýlových postupov, v rozmanitých žánro-morfologických a sémantických reláciách. V takomto prípade si treba všímať, ako uvádza B. Suwara, „konštrukciu výpovede“ (Suwara, 1999, s. 103). V súlade so spisovateľovou stratégiou nie zobrazovania, ale kreovania či produktivity sveta, respektíve svetov v postmodernom diele, vzniká viacúrovňové dielo. V súradniciach konštrukcie nových vzťahov potom môžeme hľadať funkciu intertextov tak v origináli, ako aj v preklade. V teórii textu, ako píše Miroslav Dudok, „každý prvok v texte funguje ,ako dynamický znak, ako pohyblivý ,gram‘, ktorý skôr *buduje* než *vyjadruje* nejaký význam.“ (Dudok, 1998, s. 16; zvýr. M. D.). V interpretačnom uchopení takéhoto diela sa mení aj úloha prekladateľa – do popredia sa dostáva tvorivosť, kreovanie konkrétnych častí oproti zobrazovaniu a lineárnemu prenášanju invariantov významov. Postmoderná intertextualita zachytáva multisémantický priestor, ktorý vzniká v simultánnom spolupôsobení viacerých textov, respektíve intertextov. Prekladateľ postmoderného diela zachytáva a postupne „skladá“ „chaotickú“ a kaleidoskopicky sa meniacu „brikoláž“ textu“ (Suwara, 1999, s. 106). Ako ďalej píše B. Suwara „Pri rekonštrukcii intertextuálneho diania v preklade treba neraz celé textové segmenty vyplňať už existujúcimi staršími prekladmi, alebo ich nahrádzať novými vhodnými citátmi z domácich diel, prípadne ponúknuť novo štylizovanú výpoveď, ktorá môže byť len mystifikáciou v rámci odhadnutej textovej hry“ (Suwara, 1999, s. 106). Súhlasíme s tvrdením B. Suwary, že „Intertextuálny rozmer súčasných literárnych diel stavia pred prekladateľa nielen omnoho náročnejšiu úlohu ‚intertextuálneho‘ čítania, ale aj tvorivú ‚povinnosť‘ intertextuálneho ‚vpisovania‘ do ‚rozbitej‘ plochy prekladu cudzích či nových textových segmentov“ (Suwara, 1999, s. 106). Nás ako čitateľov môže popri stratégii „vpisovania“ intertextov do prekladov zo strany prekladateľa zaujať aj funkcia intertextov v novom kontexte prekladu postmoderného diela. B. Suwara píše o „efektoch“, ktoré vznikajú na rozhraní segmentov textu, pričom v neľahkom procese prekladania postmoderného textu prekladateľ musí kreovať novú funkciu daného intertextu, respektíve „kreovať novú intertextualitu“ (Suwara, 1999, s. 107). Niekedy si taký proces vyžaduje prekladateľské stratégie, ktoré sa tradične pomenúvajú ako preklady „z druhej ruky“, no ich výskyt nemusí nevyhnutne znamenať aj nižšiu komunikačnú a estetickú funkciu daného intertextového segmentu. Aj v tomto prípade je rozhodujúcou práve funkcia využitia daného prekladu v širších textových a kontextových súvislostiach. Zaujímavým príkladom môže byť i situácia, v ktorej sa východiskový text funkčne

nahrádza novým textom v preklade. V danej situácii možno súhlasne s B. Suwarou nastoliť otázku, či ide o preklad alebo či je utvorenie nového (inter)textu v cieľovom jazyku pseudoprekladom. Na otázky spojené s touto problematikou sa budeme snažiť odpovedať v analýze prekladov intertextov v románoch Pavla Vilikovského a Víťazoslava Hronca.

2 Podoby intertextov v prozaických knihách Pavla Vilikovského z aspektu ich prekladu do srbčiny

Na to, že je intertextualita súčasťou jazykovej výstavby prozaického sveta Pavla Vilikovského, poukázali viacerí teoretici. Recepcii intertextovosti v diele tohto autora sme sa venovali v príspevku *Međuknjževne veze u prozi slovačkog autora Pavla Vilikovskog iz ugla recepcije i prevoda* (2019).¹ Klasifikáciu a analýzu funkcií intertextuality v diele Pavla Vilikovského vykonal Peter Zajac. Vo výskume budeme vychádzať z jeho štúdie, ktorá bola publikovaná k výberu z diela Vilikovského a z kritiky o jeho tvorbe. V tejto štúdii Peter Zajac definuje najprv architektoniku intertextuality v diele Vilikovského a potom sa venuje klasifikácii jej zložiek – rámcujúcim segmentom textu (mottá, záverečné poznámky, názvy kapitol a podkapitol) a vnútorným intertextom (alúziám, parafrázam, vnútorným citáciami) a napokon aj podobám intertextuálnych vzťahov, vyčleňujúc ironickú paródiu, subverzívnu travestiu a neutrálny pastiš (Zajac, 2005, s. 855). Podľa slov Zajaca intertextualita v diele Pavla Vilikovského kulminuje v románe *Posledný kôň Pompejí*, do ktorého sa vlievajú početné meandre predošlých prozaických textov (Zajac, 2005). Vilikovského román *Posledný kôň Pompejí* mal v srbskom preklade dve vydania. Prvé vydanie vyšlo rok po publikovaní originálu pod názvom *Poslednji konj Pompeja* (2003), druhé v roku 2013 v rámci prestížnej srbskej edície Sto slovanských románov, z ktorého budeme v tomto príspevku citovať. Román do srbčiny preložil Michal Harpáň.

Všimneme si najprv intertextovú architektoniku rámcujúcu román *Posledný kôň Pompejí*. Vilikovského román pozostáva z vstupného citátu v podobe motta zo Senecových *Listov priateľom*, ktorý je uvedený na samotnom začiatku pred časťou pomenovanou *Namiesto prológu*. Prológ, resp. časť pomenovaná *Namiesto prológu*, je

¹ Príspevok bol publikovaný v srbskom jazyku v časopise *Književna istorija v roku 2019*. V preklade do slovenčiny by názov príspevku znel *Medziliterárne väzby v próze slovenského autora Pavla Vilikovského z uhla recepcie a prekladu*.

citátom literárnej práce neznámeho štrnásťročného I. S. *Životný omyl emigranta Joža* z konkurzu mladých talentov Literárny Kežmarok z roku 1973. Nasleduje trinásť kapitol románu. V závere, v časti nazvanej *Namiesto epilógu*, je uvedený text *Mladý drotár* citovaný z *Orla tatránskeho* z obdobia slovenského romantizmu. V románe *Posledný kôň Pompejí* v pozícii motta na začiatku kapitol autor funkčne využíva ďalšie pasáže zo Senecových *Listov priateľom*. Intertexty v spomenutých rámcových pozíciách románu fungujú ako prvky hybridizácie žánru, pričom ich obsah súvisí s textom románu prostredníctvom témy cestovania a emigrácie. V pôvodnom texte Vilikovského románu sa uvádza preklad Senecových *Listov priateľom* z latinčiny do slovenčiny, zatiaľ čo v preklade Michal Harpáň používa existujúci preklad Senecovho diela do srbčiny: ide o preklad Albina Vihlara z latinčiny z roku 1978 vo vydavateľstve Matice srbskej. Vo vzťahu k pôvodnému textu rímskeho filozofa sú časti Vilikovského románu v slovenčine, ako aj ich preklad do srbčiny metatextami. Citáty v rámcujúcej pozícii motta Vilikovský použil aj v predchádzajúcej tvorbe, v románe *Kôň na poschodí slepec vo Vrábľoch* sa vyskytli v parodizačnej funkcii k jednej z tém. Citáty z *Listov priateľom* v pozícii motta v románe *Posledný kôň Pompejí* strácajú funkciu paródie. Teraz ich funkcia spočíva predovšetkým v tvarovaní hybridného postmoderného románu, ktorá zostáva zachovaná aj v preklade. Vo významovom zmysle sú citáty zo Senecu súčasťou toho, čo Peter Zajac nazýva „autobiografickou pamäťou“ (Zajac, 2005, s. 864). Senecove *Listy priateľom* tak predstavujú jeden z paralelných svetov románu, prostredníctvom ktorého sa za pomoci motívov cestovania, emigrácie a odchodu z domova poukazuje na snahu autora prepojiť jednotlivé časti identity protagonistov z rôznych epoch, čím sa zároveň čelí utváraniu totálnej identity (emigranta, cestovateľa) hlavného protagonistu: „*Ducha musíš zmeniť, nie podnebie. I keď sa preplaviš za šire more, i keď, ako vraví náš Vergílius, kraje a mestá sa budú míňať, kamkoľvek pôjdeš, chyby pôjdu s tebou. Keď sa ktosi na toto sťažoval pred Sokratom, povedal mu: ‚Prečo sa čuduješ, že ti nič neosoží tvoje cestovanie, keď ideš všade so sebou?‘*“ (Vilikovský, 2001, s. 53). Uvedené funkcie citátov zo Senecu sa realizujú i v preklade románu do srbčiny, kde intertexty naďalej odrážajú hybridizáciu textu a ich preklad vstupuje do intertextuálnych väzieb s prekladom ostatných naratívnych častí: „*Treba da menjaš svoj duh, ne podneblje. Mada si prebrodio neizmernu morsku pučinu, kao što kaže naš Vegilije, i ômada nastaju i zemlje i gradovi’: svuda gde si stigao, pratiće te tvoje mane. Kad se neko isto tako žalio, odgovorio mu je Sokrat: ‚Što se čudiš da ti tvoja putovanja ništa ne koriste, kad samoga sebe nosiš po svetu?‘*“ (Vilikovski, 2013, s. 63). Z intertextov vo vonkajších kompozičných častiach románu *Posledný kôň Pompejí* je zaujímavá posledná kapitola *Namiesto epilógu*. V origináli autor cituje

článok z roku 1887 o mladom slovenskom drotárovi (pôvodne uverejnený v romantickom časopise *Orol*). Citovaný článok v originálnom románe obsahuje ďalšie citáty (citát v citáte), ide o českú pieseň o mladom drotárovi, v čom možno vidieť aj v úvode spomenutú viacúrovňovosť postmoderného textu. Funkciu citátu z časopisu *Orol* Peter Zajac vysvetľuje autorovou dekonštrukciou pátosu národnej hrdosti i romantických literárnych tradícií. V preklade románu do srbčiny do časti *Namiesto epilógu* prekladateľ umiestňuje náhradný text. Namiesto epilógu v záverečnej kapitole prekladateľ cituje tri srbské básne o slovenskom drotárovi prevzaté z časopisu *Neven*. Citované básne patria srbskému romantickému básnikovi Jovanovi Jovanovičovi Zmajovi, a sú to básne *Slovenský Drotar* z roku 1880 a *Evo nam ga opet...* z roku 1884, zatiaľ čo pod treťou básňou *Drotar Slovak* z rokov 1900–1901 je uvedený podpis istého Lazu P. V tomto prípade možno položiť otázku, ktorú zdôraznila i Bogumila Suwara, či je utvorenie nového (inter)textu, v našom konkrétnom prípade prostredníctvom troch autentických srbských básní v cieľovom jazyku, pseudoprekladom. Je jasné, že uvedenie týchto básní v časti románového epilógu prekladom v pravom slova zmysle nie je, no ich výskyt zostáva súčasťou metatextových a intertextových procesov v podobnej intenzite a vo funkčnom zameraní ako umiestnenie intertextu v origináli. Pritom tieto tri srbské básne uvádzajú kontext prijímajúcej literatúry (srbskej) do vnútorných literárnych súvislostí prekladaného textu. Vytváraním novej formy intertextového prepojenia sa zviditeľnila existencia slovensko-srbských medziliterárnych a interkultúrnych vzťahov, pričom sa tieto väzby a ich romantizujúca a sčasti idealizovaná podoba prítomná v dejinách prehodnocujú prostredníctvom irónie, ktorú spomínané citáty zachovávajú voči hlavnému naratívne textu tak v origináli, ako aj v preklade. Funkcia nahradených textov v preklade je dôležitá tak v kontexte prekladu celého románu, ako aj v kontexte kreovania jeho novej intertextuality.

Vnútri kapitol románu *Posledný kôň Pompejí* Vilikovský rozrôžňuje naráciu citátmi a parafrázami z románu *Almayerovo šialenstvo* Josepha Conrada. Priame citáty autor kladie do úvodzoviek: „Slovanská citovosť? Neviem, ale toto je o láske, u Conrada: „Jej prsty sa nevdojak pohrávali s jeho vlasmi a myšlienky jej zatiaľ poletovali. Podarilo sa jej zvíťaziť. Matka mala pravdu. Tento muž je jej otrokom. Keď pozrela dolu na jeho kľachiacu postavu, pocítila veľkú, ľútostivú nežnosť k mužovi, ktorého – ešte i v myšlienkach – nazývala pánom života. [...]” (Vilikovský, 2001, s. 71 – 72). Inde v texte sa uvádzajú parafrázy Conradových slov: „A napokon, ako dezert, prichádza neznesiteľné vyvrcholenie; Conrad sa pokúša odpútať pozornosť, čaruje s obrúskom, štrngoce strieborným príborom, len aby nám ho spravil stráviteľným, ale v podstate vecí nič nezmení: (...) Hanbí sa, ako dúfam, trochu aj

Conrad, alebo sa hanbím iba ja sám, aj za neho? Za našu spoločnú slovanskú citovosť, ako sa odráža v tomto krivom, puknutom a čiastočne už aj zájdenom zrkadle? A je to vôbec ona?” (Vilikovský, 2001, s. 72). Možno vidieť, že v pôvodnom texte románu rozprávač komentuje výpovede Conrada, čím nepriamo vyjadruje ironické postoje Vilikovského rozprávača k sentimentálnosti a precitlivenosti. V prípade daného intertextu je zaujímavé, že opäť ide o metatext vo vzťahu k anglickému originálu tak v pôvodnom slovenskom znení, ako aj v preklade do srbčiny. V slovenskom znení Vilikovský použil vlastný preklad častí románu Josepha Conrada do slovenčiny a tým vytvoril dvojnásobný metatext: preklad a intertext, cez ktorý sa rozvíja nová sémantická relácia. V pamäti hlavného hrdinu Vilikovského románu je zahrnutá i pamäť autora a prekladateľa. Na druhej strane prekladateľ do srbčiny nemal k dispozícii srbský preklad citovaného diela *Almayerovo šialenstvo* Josepha Conrada, preto sa Michal Harpáň rozhodol pre sekundárny preklad zo slovenčiny, pričom sa opieral o anglický originál a prácu anglistu a prekladateľa Zorana Paunovića, čo sa uvádza v poznámke prekladateľa. Citovaná časť originálneho intertextu z románu J. Conrada v srbskom preklade znie nasledovne: „*Slovenska osećajnost? Ne znam, ali ovo o ljubavi, kod Konrada: Njeni prsti su se nesvesno igrali njegovom kosom. Njene misli su letele. Majka je bila u pravu. Ovaj muškarac je njen rob. Kad je pogledala kako pred njom kleči, osetila je veliku, samilosnu nežnost prema mušarcu kojeg je - i u mislima još – zvala gospodarem života.*“ (Vilikovski, 2013, s. 85). Parafrázy Conrada znejú v preklade takto: „*I najzad, kao desert, dolazi nepodnošljiva kulminacija; Konrad pokušava da odvuče pažnju, mađioniše sa salvetom, zvekeće sa srebrnim priborom, samo da nam to bude svarljivije, ali u suštini svari ništa ne promeni: (...) Stidi li se, nadam se, pomalo i Konrad, ili se stidim samo ja sam, i za njega? Naše zajedničke slovenske osećajnosti, kako se odražavaju u ovom krivom, naprsлом a delimično već i prljavom ogledalu?*“ (Vilikovski, 2013, s. 86). Funkcia daného intertextu od Josepha Conrada v preklade do srbčiny spočíva v zachovaní tematickej väzby s textom narácie protagonistu, vykresľuje jeho postoj voči citovosti, slovanskej citovosti emigranta, ktorým bol aj Conrad. V preklade do srbčiny môže čitateľ dané väzby rozoznať v závislosti od vlastnej skúsenosti s textami Josepha Conrada, ale aj uvedomením si širšieho kontextu prepájania osudov rôznych emigrantov, ktorého súčasťou sú intertexty z diela Conrada. V spomínaných širších súvislostiach môže srbský čitateľ vnímať alúzie na Conrada ako alúzie na osud ďalšieho emigranta, ktorého životná situácia korešponduje s hlavnou naratívnou líniou románu. Na druhej strane funkcia komentovania hlavného hrdinu a jeho osudu v Londýne, následne návratu domov do Československa prostredníctvom intertextov nielen od Josepha Conrada, ale aj iných intertextov, napr. fiktívnych listov priateľov

zo zahraničia, denníkových záznamov istého dievčaťa Ester, zostáva v preklade nezmenená. Pri preklade fiktívnych listov a denníkových záznamov prekladateľ použil také isté prekladateľské techniky a stratégie ako pri hlavnej naratívnej línii Vilikovského románu.

3 Vybrané intertexty v románe *Pán vzduchu a kráľov syn Vít'azoslava Hronca* a ich preklady do srbčiny

Hroncova kniha *Pán vzduchu a kráľov syn* vyšla v roku 1993 v Bratislave. Aj keď v dobových kritických ohlasoch (napríklad Michala Harpáňa, Miroslava Dudka, Ivana Sulíka či Slavomíry Glovňovej)² bol *Pán vzduchu a kráľov syn* charakterizovaný ako súbor poviedok, väčšina kritikov si všimla hlbšiu tematicko-motivickú prepojenosť. Vzhľadom na intertextuálnu a hybridnú povahu prózy, ktorú vytvárajú žánrovo i druhovo rozdielne časti, možno každý útvar chápať ako poviedku, ale zároveň ako súčasť vyššieho celku. Jednotný autor a narátor je v *Pánovi vzduchu a kráľovom synovi* spochybnený symbolickým gestom jeho multiplikovania sa do rôznych postáv-rozprávačov, epický svet vytvárajú rozličné zdroje dokumentárneho a fiktívneho pôvodu, citáty z výtvarného umenia a skutočnosti. *Pán vzduchu a kráľov syn* je heterotematický a hybridný románový útvar, v ktorom sa každý text diskurzívne rozbieha vo viacerých smeroch, k iným Hroncovým textom, textom iných autorov, ktorých cituje a parafrázuje, k neliterárnym textom (vedecko-populárnej literatúre), pričom sa do sfér vizuálneho umenia presahuje zvláštnym, stĺpcovým typografickým usporiadaním, ale i „citovaním“ prvkov z oblasti vizuálneho umenia (výkresov, kresieb, máp). Klasifikáciou a funkciou intertextov v Hroncovom diele sme sa podrobne zaoberali v knihe *Podoby intertextuality v tvorbe Vít'azoslava Hronca* (2015). V danom príspevku sa venujeme vybraným intertextom a ich funkciám v srbskom preklade. Tento Hroncov viacúrovňový postmodernistický text preložila do srbčiny pod názvom *Gospodar vazduha i kraljev sin* (2003) Branislava Romová. Román *Pán vzduchu a kráľov syn* mal dve pôvodné slovenské vydania, popri prvom vo vydavateľstve Smena vyšlo druhé vydanie v druhej knihe výberu z diel Vít'azoslava Hronca *Amarna I* (2000) spoločne s prvou prozaickou knihou *Prievan*, respektíve tu pod novým názvom *Sklený vietor* podľa srbského prekladu (*Stakleni vetar*). V druhom vydaní *Pána vzduchu a kráľovho syna* je vsunutá kapitola *So*

² Viac o recepcii Hroncovej knihy sme písali v monografii *Podoby intertextuality v tvorbe Vít'azoslava Hronca* (2015).

širokými nechtami, tiež na konci knihy okrem Chronológie je aj časť nazvaná Vysvetlivky, v ktorej sú uvedené zdroje citátov a vysvetlenia niektorých segmentov textu. Preklad do srbčiny obsahuje preklad Vysvetliviek z druhého vydania románu, ale nie aj preklad kapitoly *So širokými nechtami*.

Intertextovosť Hroncovej prózy *Pán vzduchu a kráľov syn* z lingvistického a textologického aspektu analyzoval Miroslav Dudok a konštatoval, že Vít'azoslav Hronec „zámerne a vedome nástojí“ na intertextovosti, pričom „Intertextovosť a intertext je tu [v próze *Pán vzduchu a kráľov syn* – pozn. M. Š. S.] jednak základným textotvorným činiteľom, jednak štýlotvorným činiteľom“ (Dudok, 1998, s. 67 – 68). Intertext, ako vieme, vedie dialóg s pôvodným textom, zatiaľ čo v novom kontexte prostredníctvom dialógu nadobúda iný význam. Zároveň sa do intertextového dialógu dostáva i textová a literárna tradícia, ako i osobná tradícia interpreta a čitateľa, resp. Ecom nazvaná osobná encyklopédia. Dialogicky formovanú viacvrstvenosť textu dopĺňajú metatextovosť a komentáre narátora, resp. narátorov, ktoré sa rovnoprávne podieľajú v štruktúrovaní celku. V Hroncovom texte sa teda stretáme tak s textovými invariantmi, ako i variantmi textu/textov, pričom realizácia lineárneho prekladu opierajúceho sa o invariantnosť významu v tomto kontexte nie je postačujúca.

V monografii *Podoby intertextuality v tvorbe Vít'azoslava Hronca* (2015) sme v postmodernistickom románe *Pán vzduchu a kráľov syn* vyčlenili niekoľko typov citátov, resp. intertextov. Najviditeľnejšie sú citáty obsahujúce údaje o prototexte, ktoré autor uvádza v dvoch poznámkových aparátoch. Uvedený typ citovania sa chápe ako základný príznak vedeckého myslenia a v literárnom texte sú tieto citáty len navonok referenčné (odkazujúce na podtext a prototext). Niektoré z nich odkazujú na vedecké spisy (napr. *Malú encyklopédiu fyziky*, ktorú vydal bratislavský Obzor 1970). Veľkú časť Hroncovho diela tvoria skryté citáty (bez odkazov v poznámkových aparátoch), ktoré sa dajú identifikovať po prečítaní celého diela vrátane autorovej poézie. Túto skupinu citátov tvoria prevažne autocitáty, motívy alebo úseky, ktoré Hronec použil v iných vlastných textoch. Vzhľadom na druh východiskového textu nachádzame v Hroncovej próze interliterárne citáty, napríklad epigrafy k románu z diel Hermanna Brocha a Itala Calvina; časť vety „*A keď kráčame po vode...*“ (Hronec, 2000, s. 106) je citátom z básne *Ostrov* od srbského básnika Jovana Hristića (1933 – 2002); alúzie na hrdinu Homérovej *Odysey*, na Sibylu z románu *Satirikon* Gaia Petronia Arbitra či z *Pustatiny* Thomasa Stearnsa Eliota, názvy kapitol aludujú na názvy niektorých kníh – *Večery pri mori* na zbierku básní Anice Savičovej Rebacovej, *Ospalý drak sa díva zo strechy* na knihu Charlesa Jencksa, ktorú Hronec

poznal v preklade do srbčiny pod názvom *Jezik postmoderne arhitekture* (*Jazyk postmodernej architektúry*; preklad z anglického originálu vyšiel v roku 1981 a 1985) atď. Názov „kapitoly“ *Muž kráčajúci po vode* je alúziou na Finnegana z románu Jamesa Joycea *Finneganovo prebúdzanie*. Ďalší typ sú metacitáty, ktorými sa v texte sprístupňujú niektoré poetologické princípy dekonštruktivismu a semiológie, sem patrí parafráza citátu z knihy *Trattato di semiotica generale* (1975), uvedená podľa diela Ihaba Hassana *Kultura, indeterminacija i imaginacija: margine (postmodernog) doba*³, tieto citáty komentujú formu a výraz *Pána vzduchu a kráľovho syna*. Ako metacitáty vyčleňujeme časti textu z knihy Charlesa Jencksa *Jezik postmoderne arhitekture* (1985), ktoré majú intersemiotický pôvod. Hoci uvedené citáty vysvetľujú vzťah medzi architektúrou a literatúrou postmoderny, ich funkciou je teoretické zdôvodnenie dekonštruktivistickej epistémy v diele, teda zjavujú sa vo funkcii metacitátov.

Bohatú sieť intertextov Hroncovej prózy popri pôvodných tvoria i vymyslené listy, denníkové záznamy, rôzne typograficky šifrované listy a odkazy postáv. Súčasťou slovenského vydania sú citáty a alúzie, ktoré majú pôvod v zahraničnej literatúre a filozofii a ktoré boli Hroncovi v čase tvorby dostupné iba v srbskom, respektíve srbochorvátskom preklade. Typom medziliterárnych intertextov z kníh svetových autorov Hronec navrstvil predovšetkým poéziu. O preklade citovaní jedinej vety z Joyceovho *Ulyssesa* v básni *Dub* existuje celostranový záznam v Hroncovom denníku.⁴ Medzi najzaujímavejšie intertexty v Hroncovej postmodernej próze patria napríklad spomenuté alúzie na *Finneganovo prebúdzanie* Jamesa Joycea v kapitole *Muž kráčajúci po vode*. Táto kapitola bola prvýkrát publikovaná v podobe poviedky v časopise *Nový život* v roku 1986. Jej preklad do srbčiny od Branislavy Romovej vyšiel v časopise *Letopis Matice srpske* pod názvom *Fineganov hod po vodi* (1989), pričom práve preklad zreteľnejšie odkazuje na prototext *Fineganovo prebúdzanie* od Jamesa Joycea. Intertexty tak v origináli, ako aj v preklade sa vyskytujú vo funkcii aluzívnej intertextuality a nadväzovania na poetiku postmodernizmu, ktorá tak u Joyca, ako aj u Hronca prirodzene vyplynula z modernistickej tvorivej fázy. Joyce,

³ Text vyšiel v časopise *Republika*, 1985, č. 10 – 12, s. 42.

⁴ V knihe denníkových záznamov *Remeslo byť I* (2011) je dôkladne vysvetlená cesta, ktorou sa Hronec dostal k slovenskému prekladu viet z Joyceovho *Ulyssesa*. Túto vetu si najprv preložil zo srbského prekladu, tá figurovala v slovenskej verzii básne *Dub* až do chvíle, kým Jozef Kot nepublikoval jej znenie v slovenčine. Vo výbere z Hroncovej poézie *Almagest* (1999) je v básni *Dub* už Kotov preklad uvedenej Joyceovej vety. (viac o tom v *Remeslo byť I*, 2011, s. 297 – 298).

ako je známe, po modernistickom *Ulyssesovi* napísal *Finneganovo prebúdžanie* v štýle postmodernizmu, Hronec po modernistickej zbierke *Prievan* napísal postmodernistický román *Pán vzduchu a kráľov syn*.⁵ Alúziu, ktorá významovo nadväzuje na Finnegana ako muža kráčajúceho po vode (nie napríklad iba na Ježiša), potvrdila časť kapitoly pomenovaná celkom konkrétne *Finnegan kráčajúci po vode* (s. 28). Do nej totiž Hronec umiestnil aj tú časť, z ktorej explicitnejšie vidno odkaz na zmenu modernistickej epistémy na postmodernistickú: „*Ale čas modernizmu sa pomínul, o čase realizmu už ani nehovoriac. Odysseus sa vrátil domov a zomrel prirodzenou smrťou; v jeho stopách po mori kráča s trňovou korunou na hlave pán Finnegan – teraz sa práve nachádza medzi obludami Scyllou a Charybdou*“ (Hronec, 1993, s. 29). Preklad uvedenej časti kapitoly v srbčine plne korešponduje s funkciou intertextu originálu: „*Ali, vreme modernizma je prošlo, o vremenu realizma da i ne govorimo. Odisej se vratilo kući i umro prirodnom smrću; njegovim tragom po moru korača, s trnovom krunom na glavi, gospodin Finegan – upravo se nalazi između Scile i Haribde*“ (Hronjec, 2003, s. 29). Ďalšie intertexty odkazujúce na poetiku postmodernizmu predstavujú citáty z knihy Charlesa Jencksa *Jezik postmoderne arhitekture*. Táto kniha vyšla pôvodne v anglickom jazyku pod názvom *The Language of Post-Modern Architecture* (1977) a do srbčiny bola preložená v roku 1985⁶ (preklad Olga Popović). Hroncov intertext z Jencksovej knihy sa v pôvodnom slovenskom texte románu *Pán vzduchu a kráľov syn* uvádza v druhotnom preklade zo srbčiny: „*Dvojaké kódovanie Artemidinho chrámu na Kerkyre sa prejavovalo na typický gréckom tympanóne, obsahujúcom zmes populárnych a elitistických významov, ktorým skupiny ľudí z rôznych spoločenských vrstiev mohli rozdielne rozumieť*“ (Hronec, 1993, s. 41). Citát má funkciu komentára postmodernistickej poetiky. Slovenský čitateľ daný intertext nevníma ako preklad zo srbského jazyka, keďže citát je jedným z množstva intertextov, ktoré autor v texte využíva, a fakt, že ide o sekundárny preklad, v ničom neprekáža percepcii diela v slovenčine. Z aspektu prekladov intertextu a ich teoretického uchopenia je však tento fakt zaujímavý tým, že v srbskom

⁵ Treba pripomenúť, že v danej chvíli nemôžeme zistiť, či východiskom alúzie na Finnegana v originálnom slovenskom texte bol srbský preklad úryvku z Joyceovho románu, alebo to bol preklad úryvku do slovenčiny, ktorý vyšiel v *Slovenských pohľadoch* (1965, č. 10, s. 86 – 87). V Hroncových vysvetlivkách a denníkoch sa tento údaj neuvádza. Väčšinu alúzií na Joyceovo dielo Hronec preberal zo srbochorvátskeho prekladu, avšak je možné, že úryvok z *Finneganovo prebúdžania* čítal práve v spomenutom preklade do slovenčiny.

⁶ Ide o druhé vydanie srbského prekladu knihy Charlesa Jencksa. Prvé vydanie vyšlo v roku 1981 od rovnakého vydavateľa. Vydanie z roku 1985 sa uvádza v poznámkach na konci druhého vydania *Pána vzduchu a kráľovho syna*, ako aj v poznámkach na konci prekladu knihy do srbského jazyka.

preklade celého románu sa objavuje prvotný preklad do srbčiny z uvedenej Jencksovej knihy. Takúto situáciu v prekladoch intertextov nemáme v prípade prekladu Vilikovského diela a ani teoretická štúdia tento jav osobitne neeviduje. Preklad intertextu tu vybočuje z lineárnej schémy východiskový text – text v cieľovom jazyku a ilustruje viacsmerné tvorivo-prekladateľské procesy. Podobný výskyt a preklad intertextov v Hroncovej knihe sa vyskytuje v situácii, v ktorej autor nemal k dispozícii citované knihy v slovenskom alebo českom preklade – predovšetkým ide o intertexty postmodernistickej filozofie či estetiky, napr. knihy od Ihaba Hasanna alebo citáty z románu Maurica Druona a Gaia Petronia Arbitra. V srbskom preklade Hroncovho románu sa v pôvodnej podobe ocitajú intertexty zo srbskej literatúry – odkazy na názvy kníh poetky Anice Savičovej Rebacovej či citáty z detektívneho románu Frederika Eštona (alias Mitra Miloševića, ktorého občianske meno je v texte maskované pseudonymom). Dvojnásobné preklady intertextov (z druhej ruky v pôvodnom slovenskom texte a prvotný preklad v srbskom transláte) v postmodernom románe V. Hronca hovoria prinajmenej o dvoch veciach: že je pri preklade intertextov proces zložitejší, než to mohla obsiahnuť teória (lineárneho) prekladu, a že teória prekladu viacúrovňových textov musí počítať s vlastnou viacúrovňovosťou a flexibilitou. Popri týchto uvedených skutočnostiach dané intertexty a ich výskyt v originálnom a preloženom románe hovoria o širšej kulturologickej a literárnej situácii v Juhoslávii a v Československu v 80. a 90. rokoch, o dostupnosti teoretických kníh svetových autorov v slovenskom a srbskom jazyku. Slovenský čitateľ začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia nemal dostupný preklad uvedenej knihy Charlesa Jencksa, ktorú Hronec využíva pri budovaní či rozrušovaní epického sveta. Prekladateľka Hroncovho románu tieto časti vyhládala v predtým preložených knihách uvedených autorov do srbčiny. Funkcia nahradených intertextov v preklade sa podobá funkcii intertextov v románe *Posledný kôň Pompejí* Pavla Vilikovského, keď napríklad pri uvádzaní citátov zo Senecových *Listov priateľom* v originálnom texte románu autor tiež použil platné, oficiálne preklady. Iná situácia nastáva pri preklade Vilikovského intertextov z Conradových diel, pretože samotný autor bol prekladateľom diela Josepha Conrada z originálu, zatiaľ čo Hronec isté citáty z diel iných autorov usúvzťažňoval s ostatnými časťami svojho románu ako preklady z druhej ruky. Hroncova úloha sa tu viac podobá funkcii Michala Harpána, prekladateľa Vilikovského románu do srbčiny, ktorý v prípade Conradových intertextov vo Vilikovského diele tiež robil sekundárny preklad do srbského jazyka. Aj keď autorské a prekladateľské stratégie v daných prípadoch počítali s intertextami z druhej ruky, odlišujú sa a patria dvom rozličným úrovňam kreácie – u Hronca sú

súčasťou tvarovania epického sveta, v prípade Harpaňovho prekladu sú súčasťou translačného procesu.

V inom kontexte vnímame preklad intertextov, ktoré majú svoj pôvod v encyklopédii fyziky, napr. citát z *Malej encyklopédie fyziky*: „*Podľa prvého vzťahu neurčitosti čím presnejšie určíme súradnicu častice, tým nepresnejšie poznáme hodnotu príslušnej zložky impulzu a naopak. A zasa: podľa druhého vzťahu neurčitosti presné určenie polohy častice na dráhe pomocou uhla otočenia má za následok stratu akýchkoľvek informácií o zložke momentu impulzu, kolmej na rovinu dráhy a naopak.*“ (Hronec, 2003, s. 47). Prekladateľka siahla po srbochorvátskej *Všeobecnej encyklopédii*, z ktorej cituje príslušnú časť v kratšom tvare než je originál, ale so zachovaním významovej podstaty: „*Princip neodređenosti kaže da je nemoguće istovremeno tačno mjeriti i impuls i koordinate neke čestice. Mjeri li se tačno jedna veličina, druga ostaje neodređena.*“ (Opća enciklopedija, s. 697). – Z aspektu prekladateľského procesu – v tomto prípade nejde o preklad ako výsledok translačného procesu, nahradený text zodpovedá pôvodnému a funkčne sa zapája do intertextuálnych procesov a rozrôžňovania epickej narácie a priestoru.

Zaujímavé sú tzv. citáty skutočnosti v Hroncovej tvorbe – reálie a fakty, ako sú napr. názvy ulíc a častí mesta, vojvodinské toponymá. Medzi nimi sú názvy ulíc a námestí v Novom Sade (Námestie Ferenc Fehéra, Goranova ulica, Ticanova ulica, Kornelija Stankovića a Jovana Grčića Milenka a pod.), spomína sa krčma Pilot, kaviareň Biser, novosadské sídliská Detelinara, Telep, Podbara, týždenník *Hlas l'udu*, geografické a miestne názvy a kulturologické pojmy súvisiace s Vojvodinou, dediny ako Bajša, Pivnica, Srbský Miletić atď. Tieto reálie nie sú čitateľovi na Slovensku známe, zatiaľ čo srbský čitateľ ich pozná dôverne. Názvy a kulturologické pojmy tu pre prekladateľa nepredstavovali výzvu a pri ich translačnom procese nemožno hovoriť o exotizácii či naturalizácii, pretože akoby splynuli. V preklade ide o reálie, ktoré majú svoj pôvod v kultúre cieľového jazyka, pričom ich forma v pôvodnom texte nie je spochybniteľná, lebo srbské názvy sú prispôsobené výslovnosti a slovenskému spisovnému jazyku ako jazyku používanému v úradnom styku v Srbsku.

Na základe uvedených citátov a prekladov intertextov si môžeme položiť otázku – ktorý z čitateľov Hroncovej prózy je v lepšej pozícii? Ten, ktorý číta originál, alebo čitateľ srbského prekladu? Ak je čitateľom Slovákom, tak bezpochyby má výhodnejšiu pozíciu ten z Vojvodiny pred čitateľom zo Slovenska, aspoň keď ide o reálie a kultúrne špecifiká. Keď sa z uvedeného uhla kulturologických špecifik

pozrieme na Hroncov postmodernistický román, môžeme si položiť aj ďalšiu otázku – vstupuje do systému literatúry, ktorá narába so srbskými reáliami, iba preklad Hroncovej prózy alebo je súčasťou toho systému aj originálne dielo? Aj keď sú uvedené otázky len rétorické, isté je to, že Vít'azoslav Hronec existuje vo vedomí čitateľov ako slovenský vojvodinský autor. Preklady jeho kníh ilustrujú komplexnosť žitia a tvorby v prostredí medziliterárnosti.

Na konci srbského prekladu knihy čitateľ nájde dva súbory: Vysvetlivky, ktoré v pôvodnom jazyku boli súčasťou iba druhého vydania *Pána vzduchu a kráľovho syna*, ktorý vyšiel v súbore *Amarna I* (2000). Druhou časťou na konci knihy je Chronológia, ktorú obsahuje aj prvé slovenské vydanie Hroncovej knihy z roku 1993. Časť pomenovaná Vysvetlivky (srb. *Beleške*) obsahuje zoznam citovaných textov, alúzií a odkazov na jednotlivé knihy, úryvky, ale aj fakty zo skutočnosti, ktoré sa vyskytujú v próze. Dané vysvetlivky v značnej miere pomáhajú v odhaľovaní pôvodného východiska intertextov tak v originálnom, ako aj v preloženom texte. Práve vysvetlivky potvrdzujú viacsmernosť a nelineárnosť prekladu postmodernistickej prózy, otvárajúc tak nové väzby a intertextuálne relácie. Aj keď sú funkcie jednotlivých intertextov v Hroncovej pôvodnej a preloženej knihe prevažne podobné, predsa je pre Slováka zo Slovenska väčšou výzvou pochopenie kulturologických a miestnych alúzií, pri ktorých si môže, ale nemusí vytvoriť vlastné významové siete. Pre srbského čitateľa sú tieto reálie zrozumiteľné, no môže sa dozvedieť niečo o tvarovaní epického sveta z perspektívy minoritného autora, ktorý dokáže uchopiť vlastný svet v neprestajných prepojeniach. Pri funkciách intertextov môžu čitateľa zaujať práve vzory, z ktorých sú prebraté citáty a intertexty, pričom zistíme, že väčšina patrí juhoslovanskej kultúrnej a literárnej skutočnosti. Hovorí to o recepcii európskej či svetovej literatúry v srbochorvátskom kontexte, na ktorý bol Hronec ako autor bezprostredne napojený.

4 Záverom

Pre teoretický aspekt úvah o preklade intertextov sú uvedené analýzy prínosné tým, že poukazujú na to, ako dvojnásobné preklady intertextov (z druhej ruky v pôvodnom slovenskom texte a prvotný preklad v srbskom transláte) v postmodernom románe V. Hronca vypovedajú o dvoch veciach: že je pri preklade intertextov proces zložitejší, než to môže obsiahnuť teória (lineárneho) prekladu, pričom i teória prekladu viacúrovňových textov musí počítať s vlastnou viacúrovňovosťou a flexibilitou.

Pri funkčnom zapájaní intertextov do pôvodného a prekladového textu sa môžu vyskytnúť stratégie použitia sekundárnych prekladov, najmä v prípade citátov z diel svetových autorov. Autorské a prekladateľské stratégie sa v konkrétnych prípadoch prekladu intertextov z druhej ruky v dvoch slovenských románoch navzájom odlišujú, lebo patria dvom rozličným úrovňam kreácie – v prípade pôvodného diela Víťazoslava Hronca sú súčasťou tvarovania epického sveta, v prípade ich prekladania (v dôsledku nedostatku oficiálneho prekladu v cieľovom jazyku) Michalom Harpáňom sú aktom translačného procesu. Keď ide o postmoderné texty, nahradenie pôvodného intertextu novým intertextom patrí do legitímnej prekladateľskej stratégie. Otázka, ktorú položila aj Bogumila Suwara – či tu ide o translát – je rečnická. O translát v zmysle lineárneho prekladu nejde, ale nahrádzanie treba vnímať v kontexte viacúrovňovosti textu, ktorá sa zachováva v preklade. Ak sa na uvedené skutočnosti pozeráme ako na akt kreácie vo funkcii translácie, z hľadiska podstaty postmoderného textu sa pomocou kreácie zachováva podstata otvorenosti diela a jeho prekladu. Po nahradení pôvodného textu novým intertextom sa viacúrovňovosť nielen zachováva, ale udržiava i podstatu intertextuality ako siete nepretržitých sémantických vzťahov.

Porovnávajúc vzťahy medzi originálmi a prekladmi prozaických kníh Pavla Vilikovského a Víťazoslava Hronca môžeme zistiť, že preklady oboch kníh sčasti ilustrujú rozdielnosť vydavateľskej a prekladateľskej kultúry juhoslovanského a československého kontextu. Preklad Vilikovského románu a pôvodné Hroncovo dielo poukazujú na sprostredkovateľskú funkciu vojvodinských (juhoslovanských) Slovákov v ilustrovaní situácie medziliterárnosti, ktorá má dokonca svoje podoby: medziliterárnosť majúcu pôvod v kulturologickej skutočnosti, ale i v prekladoch textov cudzích autorov. Preklady profesora Michala Harpáňa a epický svet v tvorbe Víťazoslava Hronca prepájajú dve kultúry, ktoré zároveň medzi nimi utvárajú nové významové väzby.

Zdroje

- Hronec, V. Pán vzduchu a kráľov syn. Bratislava: Smena, 1993. 115 s.
 Hronec, V. Amarna 1. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Báčsky Petrovec: Kultúra, 2000. 254 s.
 Hronjec, V. Gospodar vazduha i kraljev sin. Bački Petrovac: Kultura, 2003. 128 s.
 Vilikovský, P. Posledný kôň Pompejí. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2001. 207 s.
 Vilikovski, P. Poslednji konj Pompeja. Beograd: Arhipelag, 2013. 248 s.

Literatúra

- Dudok, M. Úvod do textiky. Báčsky Petrovec: Kultúra, 1998. 125 s.
- Ďurišin, D. Teória literárnej komparatistiky. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1975. 400 s.
- Hronec, V. Remeslo byť 1. Stará Pazova: Art centrum Chlieb a hry, 2011. 348 s.
- Popovič, A. Teória umeleckého prekladu. Bratislava: Tatran, 1975. 293 s.
- Suwara, B. Intertextualita – úloha pre prekladateľa? In: Sabolová, D. (Ed.): Chiméra prekladania. Bratislava: Veda, 1999. s. 101 – 107.
- Šimáková Speváková, M. Podoby intertextuality v tvorbe Víťazoslava Hronca. Novi Sad: Vojvodnaska akademija umetnosti, 2015. 250 s.
- Vajdová, L. A kol. Myslenie o preklade na Slovensku. Bratislava: Kalligram a Ústav svetovej literatúry SAV, 2014. 168 s.
- Zajac, P. Od totálnej citovosti k autobiografickej pamäti. In: Vilikovský, P.: Prózy. Bratislava: Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005. s. 814 – 873.

Summary

Types of intertext translation of postmodern prose – as exemplified by novels by Pavel Vilikovsky and Víťazoslav Hronec

In this study, we focus on the translation of intertexts of postmodernist prose by Pavel Vilikovsky and Víťazoslav Hronec into the Serbian language. The notion of intertext and intertextuality in translation is mentioned in several theoretical conceptions: in the theory of metacommunication by Anton Popovich, in the conception of translation as an inter-literary process by Dionýz Ďurišin, in the studies of Edita Gromova and Bogumila Suwara. We approach the analysis of translations of selected intertexts in the postmodernist prose *Posledný kôň Pompejí* by Pavel Vilikovsky and *Pán vzduchu a kráľov syn* by Víťazoslav Hronec relying on the theory of translation of postmodernist texts by Bogumila Suwara. We analyze translation strategies while observing the functions of intertext in the originals as well as within the new context of the translated text. We observe different strategies - from using existing translations by foreign authors, secondary translation both in the original and in the translation, to substitution with new intertexts in the translation. The functions of intertexts are not lost in the translation process, while in individual situations, especially substitution, new intertextuality and new semantic and cultural connections between Slovak and Serbian literary contexts are created.

Key words: translation, intertext, theory of translation, Bogumila Suwara, Pavel Vilikovský, Víťazoslav Hronec

Rezime

Oblici prevođenja intertekstova postmoderne proze – na primeru romana Pavla Vilikovskog i Vićazoslava Hronjeca

U studiji se fokusiramo na prevođenje intertekstova postmodernističke proze Pavla Vilikovskog i Vićazoslava Hronjeca na srpski jezik. Pojam interteksta i intertekstualnosti u prevodu pominje se u nekoliko teorijskih koncepcija: u teoriji metakomunikacije Antona Popoviča, u koncepciji prevoda kao međuknjiževnog procesa Dioniza Durišina, u studijama Edite Gromove i Bogumile Suvare. Analizi prevoda odabranih intertekstova u postmodernističkim prozama *Poslednji konj Pompeje* Pavla Vilikovskog i *Gospodar vazduha i kraljev sin* Vićazoslava Hronjeca pristupamo oslanjajući se na teoriju prevođenja postmodernističkih tekstova od Bogumile Suvare. Analizirimo prevodilačke strategije, dok funkcije intertekstova u originalima posmatramo u novom kontekstu prevodnog teksta. Uočavamo različite strategije – od korišćenja postojećih prevoda stranih autora, upotrebe sekundarnog prevoda kako u originalu, tako i u prevodu, do supstitucije novim intertekstovima u prevodu. Funkcije intertekstova se u prevodilačkom procesu ne gube, dok u pojedinačnim situacijama, naročito kod supstitucije dolazi do kreiranja nove intertekstualnosti i novih semantičkih i kulturoloških veza između slovačkog i srpskog književnog konteksta.

Ključne reči: prevod, intertekst, teorija prevođenja, Bogumila Suvara, Pavel Vilikovski, Vićazoslav Hronjec

PREKLADY WEBOVÝCH STRÁNOK ŠTÁTNYCH INŠTITÚCIÍ VO VOJVODINE DO SLOVENČINY

Zuzana Týrová

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta v Novom Sade

Abstrakt: V tejto štúdii budeme analyzovať webové stránky štátnych inštitúcií vo Vojvodine, ktoré majú okrem srbskej verzie aj slovenské preklady. Keďže sa na území Vojvodiny úradne používa slovenský jazyk, niektoré inštitúcie majú aj preklady stránok do slovenčiny. Radi by sme zdôraznili, že len stránka Autonómnej pokrajiny Vojvodiny má veľkú časť stránky, dokumentov a zákonov preloženú do slovenčiny, kým väčšina ostatných obcí (kde sa úradne používa slovenský jazyk, napr. Kovačica, Báčsky Petrovac, Stará Pazova) má preložených len niekoľko dokumentov alebo iba časť stránky. Verejná inštitúcia, akou je napr. Rádio-televízia Vojvodiny (RTV), má menší počet textov preložených do slovenského jazyka, pričom informácie týkajúce sa vysielaní v slovenskom jazyku sú len v slovenčine, a tak sme preklady nemohli analyzovať, pretože text v srbcine chýba. Dôvod, prečo je málo preložených stránok, možno hľadať v tom, že väčšina inštitúcií nemá prekladateľov do slovenského jazyka. Preto by v prvom rade bolo potrebné urobiť preklady tam, kde chýbajú a kde sa formálne uvádza, že stránky sú aj v slovenskom jazyku. V príspevku uvádzame niektoré chyby pri preklade preložených strán (alebo jednotlivých častí).

Kľúčové slová: slovenčina, srbcina, Vojvodina, úradné používanie menšinového jazyka, internetové stránky

1 Úvodné poznámky

Vojvodina ako región je známa pre svoju etnickú rozmanitosť a množstvo menšinových jazykov, ktoré sa tu používajú. Medzi najväčšie menšiny v regióne patria Maďari, Slováci, Rómovia, Rumuni a Chorváti. Preto má preklad do menšinových jazykov vo Vojvodine veľký význam hlavne pre zachovanie a rozvoj týchto kultúr a jazykov.

Jazyk je dôležitou súčasťou kultúrnej identity a pre mnohé menšiny vo Vojvodine predstavuje ich kľúčový prvok identity. Preklady zo srbciny do menšinových jazykov umožňujú ľuďom v regióne komunikovať v ich materinskom jazyku a udržiavať tak ich jazykové zručnosti a kultúrne tradície. To je dôležité nielen pre zachovanie kultúrnej rozmanitosti, ale aj pre posilnenie sociálnej súdržnosti a zaistenie rovnakých príležitostí pre všetkých obyvateľov.

Okrem toho preklady do menšinových jazykov sú dôležité aj pre politické, právne a administratívne účely. Vláda Autonómnej pokrajiny Vojvodiny má zodpovednosť zabezpečiť, aby všetci obyvatelia regiónu mali prístup k informáciám a službám vo svojom materinskom jazyku, aby mohli účinne a plnohodnotne participovať v spoločnosti. Preklady do menšinových jazykov sú preto kľúčové pre poskytovanie právnych a administratívnych služieb a pre zabezpečenie účinného fungovania miestnych inštitúcií.

Celkovo preklad do menšinových jazykov vo Vojvodine predstavuje dôležitý nástroj na udržanie kultúrnej rozmanitosti, zlepšenie sociálnej súdržnosti a posilnenie demokratických procesov.

2 Úradné používanie slovenčiny vo Vojvodine

Vojvodina je región, kde sa okrem srbského jazyka úradne používa aj slovenský jazyk. Posledný upravený Zákon o úradnom používaní jazykov na území Vojvodiny bol prijatý v roku 2002 a ustanovuje právne rámce pre používanie a ochranu jazykov na tomto území. Cieľom tohto zákona je zabezpečiť rovnaké práva a možnosti pre používateľov väčšinového jazyka a menšinových jazykov a zabezpečiť im rovnaký prístup k informáciám. Úradné používanie slovenčiny na území Vojvodiny je upravené týmto zákonom. Ním sú vymedzené práva a povinnosti štátnych inštitúcií a obyvateľov, ktorí hovoria jazykom národnostnej menšiny, ktorou je napr. aj slovenčina. Zákon stanovuje, že v oblastiach s vysokým podielom národnostných menšín, vrátane Vojvodiny, majú obyvatelia právo na používanie jazyka svojej národnostnej menšiny v úradnom styku s úradmi, súdmi a inými inštitúciami. Právo na používanie jazyka národnostnej menšiny sa týka aj verejných nápisov, oznamov a dokumentov. Zákon sa týka piatich národnostných menšín, a to Maďarov, Slovákov, Rumunov, Chorvátov a Rómov. Na území, kde žije a hovorí niektorá z týchto národnostných menšín, má úradný charakter aj ich jazyk. V praxi to znamená, že štátne orgány a orgány miestnej samosprávy sú povinné poskytnúť informácie aj v jazyku danej menšiny, ak to požaduje občan, ktorý patrí k danej menšine. Rovnako sa jazyk danej menšiny používa aj pri oficiálnych rokovaniach, ktoré sa týkajú menšinových záležitostí.

Okrem toho zákon upravuje aj právo na vzdelávanie v jazyku národnostnej menšiny a právo na vydanie dokladov v jazyku danej menšiny, napríklad rodného listu alebo občianskeho preukazu.

Zákon o úradnom používaní jazykov národnostných menšín na území Vojvodiny stanovuje, že úradná komunikácia s občanmi musí byť v slovenčine v

obciach, kde je slovenčina úradným jazykom. Zákon taktiež ustanovuje, že úrady a iné inštitúcie musia mať do jazyka národnostnej menšiny preklady všetkých dokumentov, ktoré sa týkajú práv a povinností obyvateľov. Tento zákon upravuje práva a povinnosti národnostných menšín pri používaní ich jazyka na území Vojvodiny, ale zaväzuje aj štátne orgány, orgány miestnej samosprávy, súdy a notárov, aby umožnili používanie jazyka národnostnej menšiny v úradnom styku, ak o to požiadajú občania, ktorí patria k danej národnostnej menšine.

Okrem toho zákon stanovuje aj povinnosť štátu poskytovať finančnú podporu na rozvoj kultúry a jazyka národnostných menšín vrátane slovenskej menšiny.

Zákon o úradnom používaní jazykov v Srbsku, ktorý bol prijatý v roku 2018, upravuje používanie jazykov v celej krajine. V súlade s týmto zákonom majú občania právo na používanie svojho jazyka vo vzťahu k štátu a ostatným inštitúciám a orgánom verejnej moci. Zákon tiež ustanovuje, že úrady a iné inštitúcie verejnej moci sú povinné zabezpečiť preklad a tlmočenie pre osoby, ktoré nemajú dostatočné jazykové znalosti na pochopenie informácií.

Okrem týchto zákonov existujú aj ďalšie právne predpisy, ktoré sa týkajú používania slovenského jazyka vo Vojvodine. Jedným z nich je napríklad Zákon o národnostných radách, ktorý umožňuje zriadiť národnostné rady pre národnostné menšiny v rôznych oblastiach vrátane Vojvodiny. Tieto rady majú za úlohu zabezpečiť ochranu a podporu práv národnostných menšín vrátane práva na používanie ich jazyka. O úradnom používaní slovenčiny možno viac zistiť v Týrová (2017).

3. Internetové stránky v slovenčine

Jedným z najdôležitejších prvkov komunikácie medzi štátnymi inštitúciami a občanmi je ich webová stránka. V rámci Vojvodiny, kde sa úradne používa slovenský jazyk, sú niektoré štátne inštitúcie povinné mať aj preklady svojich webových stránok do slovenčiny. Avšak, ako sa ukázalo, len niektoré z nich majú kompletne preklady, zatiaľ čo ostatné majú preložené len niektoré dokumenty alebo časti stránky. Tento príspevok sa zameriava na analýzu a hodnotenie kvality prekladov webových stránok štátnych inštitúcií vo Vojvodine do slovenčiny.

Hoci sa zdá, že preklad webových stránok do slovenského jazyka je povinnosťou štátnych inštitúcií v rámci území, kde sa úradne používa slovenský jazyk, preklady sú v skutočnosti často nedostatočné. Dôvody môžu byť rôzne, ale jedným z nich je nedostatok prekladateľov do slovenského jazyka. Napríklad aj keď štátna

správa v petrovskej obci zamestnáva prekladateľa (na preklad zo srbčiny do slovenčiny a naopak), preklady textov na webovej stránke nájdeme len zriedka.

Úradné preklady do slovenčiny sa robili aj v minulosti. Treba však poznamenať, že v mnohých inštitúciách existovali prekladateľské služby. Takmer každá obec, kde bola slovenčina úradným jazykom, mala prekladateľa. Aj verejné podniky (napr. pošta) mali zamestnaného prekladateľa na celý úväzok. To znamenalo, že sa prekladali všetky tlačivá, nariadenia, pravidlá, zákony. Úradný vestník Autonómnej pokrajiny Vojvodiny preto mal vždy aj svoj slovenský variant. To často dlho trvalo a bolo veľmi nákladné. Okrem toho prekladateľa a tlmočníci mali obmedzený prístup k informáciám a zdrojom, a preto bolo pre nich veľmi náročné poskytnúť kvalitný a presný preklad.

S príchodom internetu sa situácia zmenila. Dnes sú prekladatelia a tlmočníci nútení prekladať všetko veľmi rýchlo. V pokrajinskej prekladateľskej službe majú aj rôzne prekladateľské nástroje, ktoré neraz prácu komplikujú namiesto toho, aby ju uľahčovali. Napriek tomu internet umožňuje rýchly a jednoduchý prístup k informáciám a zdrojom, ktoré sú potrebné na poskytnutie presného a kvalitného prekladu.

Používanie internetu má však aj svoje obmedzenia. Nie všetky zdroje sú kvalitné a spoľahlivé a niektoré z nich môžu poskytnúť nepresný alebo nevhodný preklad. V niektorých prípadoch sa stretávame aj s používaním online prekladových nástrojov, pri aplikácii ktorých vznikajú pri preklade problémy tam, kde je potrebné zabezpečiť presnosť a jasnosť (našli sme napríklad *červená zóna* namiesto *červená zóna* – najpravdepodobnejšie bol robený online preklad a namiesto do slovenčiny bol použitý preklad do slovinčiny). Možnosti, ktoré ponúka internet, výrazne zrýchľujú potrebu prekladu, uľahčujú proces získania informácií a tým prispievajú k zlepšeniu efektívnosti fungovania služieb. Čiže v dnešnej dobe internetu a digitálnych technológií sú úradné preklady oveľa jednoduchšie a prístupnejšie. Užívatelia môžu pristupovať k dokumentom online a používať rôzne nástroje pre rýchlejšie vyhľadávanie a porovnávanie informácií. V každom prípade, aj keď digitálne nástroje uľahčujú a zrýchľujú proces prekladu, stále existujú určité výzvy a obmedzenia, najmä pokiaľ ide o citlivé informácie a jazykové špecifiká. Preto je dôležité mať kvalifikovaných prekladateľov so skúsenosťou a jazykovým citom. Automatické prekladové nástroje môžu byť obmedzené vo svojej schopnosti presne preložiť jazykovú nuansu a význam slov. Profesionálni prekladatelia musia zabezpečiť presnosť a adekvátnosť prekladu a zohľadniť kultúrne a jazykové rozdiely.

Preklad internetových stránok je dôležitou činnosťou pre globálnu komunikáciu a zvyšovanie dostupnosti informácií pre rôzne jazykové komunity. Prekladanie

internetových stránok môže byť náročný proces a závisí od viacerých faktorov. Podľa štúdie Eurobarometra z roku 2012 viac ako 90% respondentov v Európskej únii uviedlo, že by chcelo mať prístup k informáciám vo vlastnom jazyku. To ukazuje, aké dôležité je mať preložené internetové stránky pre rôzne jazykové komunity.

Slovenský jazyk sa vo Vojvodine úradne používa v 11 obciach: Alibunar, Báč, Báčsky Petrovec, Báčska Palanka, Báčska Topola, Zreňanin, Kovačica, Nový Sad, Odžak, Plandište a Šíd a tiež aj v 2 miestnych spoločenstvách, a to v obci Beočin sa používa v sídlisku Lug a v obci Stará Pazova sa slovenčina ako úradný jazyk používa iba v samotnej Starej Pazove. V nich len niektoré štátne inštitúcie majú svoje webové stránky preložené do slovenčiny. Autonómna pokrajina Vojvodina má najväčší počet preložených stránok, dokumentov a zákonov, zatiaľ čo väčšina ostatných obcí má preložené len niektoré dokumenty, časti stránky alebo vôbec nič. Hoci sa zdá, že preklad webových stránok do slovenského jazyka je povinnosťou štátnych inštitúcií v rámci územia, kde sa úradne používa slovenský jazyk, preklady sú v skutočnosti často nedostatočné. Dôvody môžu byť rôzne, ale primárnym dôvodom sú financie, resp. nedostatok prekladateľov do slovenského jazyka.

4 Analýzy internetových stránok v slovenčine

V našom výskume sme analyzovali webové stránky štátnych inštitúcií vo Vojvodine, ktoré majú slovenské preklady, resp. slovenské texty preložené do srbčiny. Zistili sme, že len niekoľko inštitúcií má väčšinu svojich stránok a dokumentov preložených do slovenčiny, resp. primárne písané po slovensky a potom preložené do srbčiny. Sú to stránky Autonómnej pokrajiny Vojvodiny a jej sekretariátov, Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny a Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov. Väčšina inštitúcií a obcí má do slovenčiny preložených iba niekoľko dokumentov alebo časť stránky. Pretože väčšina inštitúcií nemá stále zamestnaných prekladateľov do slovenského jazyka, môže to byť dôvodom pre nedostatočný počet prekladov.

Na základe analýzy niektorých preložených webových stránok štátnych inštitúcií vo Vojvodine do slovenčiny sme identifikovali niekoľko chýb. Sú to nekonzistentnosť vo formuláciách, gramatické chyby, preklepy a nedostatok lexikálnej presnosti. Pri analýze prekladov sme zistili, že najčastejšie chyby sa vyskytujú v gramatickej štruktúre a vo vhodnej voľbe slov (napr. na stránke petrovskej obce je možnosť *výber jazyka*, pričom my by sme preferovali zaužívanejší termín *voľba jazyka*, na stránke Autonómnej pokrajiny Vojvodiny je *prehľadávanie* namiesto *vyhľadávanie* a pod.). Niektoré preklady sú nepresné alebo nezmyselné a niektoré

slová a frázy sa neprekladajú správne. Pri preklade slova *vozidlo* ako *auto* je preklad nepresný, lebo môže ísť aj o iné vozidlo, napr. vlak alebo autobus. Takéto chyby môžu viesť k nezrozumiteľnosti prekladov a sťažiť porozumenie slovensky hovoriacim obyvateľom. Príkladmi chýb v slovenských prekladoch sú napr. aj chýbajúce interpunkčné znamienka, dlžne alebo znamienka navyše: *Vítajte na našej stránke kde nájdete mnoho užitočných informácií o našej práci* (správne by malo byť *Vitajte*). Medzi chyby by sme nezaradili termín *obec*, ktorý je vo vojvodinskej slovenčine ustálený za termín *okres*, ktorý sa používa v slovenčine na území Slovenska.

5 Záver a odporúčania

Preklady internetových stránok zo srbčiny do slovenčiny a naopak predstavujú zdroj informácií pre slovenskú menšinu vo Vojvodine a Slovákov všeobecne, ako aj možnosť lepšieho poznania kultúry, tradícií a zmýšľania slovenskej vojvodinskej menšiny väčšinovým národom.

Riešenia problémov, ktoré by sme chceli odporučiť, sú tieto: do spolupráce pri vypracovaní internetových stránok zapojiť odborných prekladateľov a zároveň školiť už zaangažovaných prekladateľov. Všetkým odporúčame preštudovať si publikácie Márie Myjavcovej (2001, 2009 a 2015). Je však dôležité poznamenať, že väčšina inštitúcií nemá preklady svojich webových stránok do slovenčiny. Situácia by sa mala zlepšiť v súlade so zákonom o používaní jazykov národnostných menšín v Srbsku a v praxi by sa malo zabezpečiť, aby boli všetky informácie verejnej správy k dispozícii tak v kvalitnej slovenčine, ako aj v jazykoch ostatných národnostných menšín žijúcich na území Vojvodiny.

Zdroje

Autonómna pokrajina Vojvodina. Dostupné na: <https://www.vojvodina.gov.rs/sk/> (cit. 19. 5. 2023)

Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny v Srbsku. Dostupné na: <https://rada.org.rs> (cit. 19. 5. 2023)

Obec Bački Petrovac. Dostupné na: <http://www.backipetrovac.rs/sk/> (cit. 19. 5. 2023)

Obec Kovačica. Dostupné na: <http://www.kovacica.org.rs/sk/> (cit. 19. 5. 2023)

Obec Stará Pazova. Dostupné na: <https://www.starapazova.rs/sk/> (cit. 19. 5. 2023)

Rádio a televízia Vojvodiny. Dostupné na: <https://www.rtv.rs/sk/> (cit. 19. 5. 2023)

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov. Dostupné na: <https://slovackizavod.org.rs/>
(cit. 19. 5. 2023)

Literatúra

- Eurobarometer study on Europeans and their Languages (2012). Dostupné na: https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb_special_399_380_en.html (cit. 19. 5. 2023)
- MYJAVCOVÁ, M.: O slovensko-srbskom bilingvisme vo Vojvodine. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum 2015. 164 s.
- MYJAVCOVÁ, M.: Slovenčina v jazykovej enkláve. Báčsky Petrovec – Nadlak: Kultúra – Vydavateľstvo Ivan Krasko 2001. 222 s.
- MYJAVCOVÁ, M.: Slovenská jazyková čítanka. O slovenskom jazyku vo Vojvodine. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum 2009. 234 s.
- TÝROVÁ, Zuzana: Slovensko-srbský bilingvizmus v praxi a právne postavenie Slovákov vo Vojvodine. In: Zbornik Matice srpske za slavistiku. Novi Sad: Matica srpska 91/2017. s.181 – 192.
- Zákon o národnostných radách (2009). Dostupný na: http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/Slovaci/pravni_akti/Zakon_ns_sl.pdf (cit. 19. 5. 2023)
- Zákon o používaní jazykov národnostných menšín. Dostupný na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2002/40/1/reg> (cit. 19. 5. 2023)
- Zákon o upotrebi jezika i pisma (2018). Dostupný na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_upotrebi_jezika_i_pisma.html (cit. 19. 5. 2023)
- Zakon o upotrebi jezika i pisma (Službeni glasnik RS, broj 67/2003) Dostupný na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2002/8/1/reg> (cit. 19. 5. 2023)
- Zákon o úradnom používaní jazykov na území Vojvodiny (2002): Dostupný na: <http://www.puma.vojvodina.gov.rs/sr/savremeni/propisi/zakoni-i-drugi-pravni-akti/zakoni/zakon-o-uradnom-pouzivanju-jazykov-na-teritoriji-ap-v.html> (cit. 19. 5. 2023)

Summary

Translations of websites of state institutions in Vojvodina into Slovak

In this study, we will analyze the websites of state institutions in Vojvodina, which have Slovak translations in addition to the Serbian version. Since the Slovak language is used officially in the territory of Vojvodina, some institutions also have websites translated into Slovak. We would like to emphasize that only the page of the Autonomous Province of Vojvodina has a large part of the page, documents and laws translated into Slovak, while most other municipalities (where the Slovak language is used officially - e.g. Kovačica, Báčsky Petrovac, Stará Pazova) have only a few documents translated or only part of the page. A public institution such as RTV has a smaller number of texts translated into the Slovak language, while the information regarding broadcasting in the Slovak language is only in Slovak and we could not analyze the translations because there is no text in Serbian. The reason why there are few translated pages can be found in the fact that most institutions do not have translators into the Slovak language. Therefore, first of all, it would be necessary to make translations where they are missing and it is formally stated that the pages are also in the Slovak language. In the post, we present some errors in the translation of the translated pages (or individual parts).

Key words: Slovak, Serbian, Vojvodina, official use of minority language, websites

Rezime

Prevodi web stranica državnih institucija u Vojvodini na slovački jezik

U radu ćemo analizirati web stranice državnih institucija u Vojvodini, koje pored svoje srpske verzije imaju i prevode na slovački jezik. Pošto je slovački jezik u službenoj upotrebi na teritoriji Vojvodine neke institucije imaju i prevode stranica na slovački. Želimo da naglasimo, da jedino stranica Autonomne pokrajine Vojvodine ima veći deo stranice, dokumenata i zakona preveden na slovački jezik, dok većina ostalih opština (gde je slovački jezik u službenoj upotrebi – napr. Kovačica, Bački Petrovac, Stara Pazova) ima samo poneki dokument, ili deo stranice preveden. Javne institucije, kao npr. RTV takođe imaju manji broj tekstova preveden na slovački jezik, ili pak informacije vezane za emisije na slovačkom jeziku su samo na slovačkom i nismo mogli da analiziramo prevode, jer ne postoji tekst na srpskom. Razlog, zašto je malo prevedenih stranica možemo tražiti u tome što većina institucija nema prevodioce na slovački jezik. Stoga bi pre svega, bilo potrebno uraditi prevode tamo gde nedostaju, a formalno se navodi da su stranice i na slovačkom jeziku. U radu pokazujemo najčešće greške pri prevođenju prevedenih stranica (ili pojedinih delova).

Ključne reči: slovački, srpski, Vojvodina, službena upotreba manjinskih jezika, web stranice

PREKLAD KANONICKÝCH VIZITÁCIÍ SLOVENSÝCH VOJVODINSKÝCH EVANJELICKÝCH A. V. CIRKEVNÝCH ZBOROV V ROKOH 1835 A 1836¹

Daniela Marčoková

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade

Abstrakt: Zápisnice z kanonických vizitácií ako cirkevné protokoly vznikli predovšetkým pre cirkevné potreby. Okrem náboženských údajov sú bohaté aj na mnohé informácie týkajúce sa kultúrno-historických, osvetových a spoločenských vzťahov. Preto sú nevyschýnajúcim zdrojom údajov použiteľných v celom rade výskumných oblastí (dejiny osvety, dejiny umenia, historická štatistika, demografia). Keďže text je písaný v latinskom (novovekom) jazyku, bol tento dôležitý primárny zdroj dostupný iba malému počtu vedcov. Vďaka prekladu asi 200 strán latinského textu (a niekoľkých strán textu v biblickej češtine, nemčine a maďarčine) do slovenského jazyka, ako i dodatočným vysvetleniam v poznámkach pod čiarou v rámci kritickej edície, sú zápisnice z kanonických vizitácií slovenských vojvodinských evanjelických cirkevných zborov z rokov 1835 a 1836 dostupné nielen vedeckej, ale i širšej verejnosti.

V práci sú predstavené osobné skúsenosti, výzvy a ťažkosti spojené s prekladaním týchto vizitácií s pomocou rôznych typov tlačených a digitálnych slovníkov, encyklopédií, biografíí, ako aj v spolupráci s odbornými konzultantmi (historikmi, lingvistami a duchovnými osobami).

Kľúčové slová: kanonické vizitácie, vojvodinskí Slováci, 19. storočie, latinský jazyk, slovenský jazyk, preklad

Po prvom zákonodarnom zhromaždení evanjelikov v Uhorsku (tzv. žilinská synoda) roku 1610 sa okrem iného začínajú vykonávať aj kanonické vizitácie evanjelických cirkevných zborov so záväzným vedením podrobných zápisníc. Prvá kanonická vizitácia evanjelikov v Báčsko-sriemskom a v Banátskom senioráte bola vykonaná roku 1798 superintendentom² Martinom Hamaliarom.³ Po nej nasledovala

¹ Príspevok bol uverejnený v *Godišnjaku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* (Novi Sad: Filozofski fakultet, 2022, XLVII-2 (2022), 137 – 151; ISSN: 0374-0730; UDK: 279.123(=162.4)(497.113)"18"). V zborníku ho uvádzame s minimálnymi korekciami a doplnením.

² Roku 1883 sa začal používať titul biskup namiesto superintendent.

vizitácia superintendenta Krištofa Lyciho⁴ v roku 1810, potom vizitácia superintendenta Adama Lovicha⁵ roku 1818. Vizitáciu v rokoch 1835 a 1836 vykonal superintendent Ján Seberíni.⁶

Zápisnice z kanonických vizitácií sú vierohodné dokumenty, v ktorých je zachytený reálny skutkový stav v cirkevných zboroch v určitom historickom čase, a preto majú pre historikov veľkú historicko-poznávacu hodnotu. Okrem toho sú prakticky nevyčerpatelným zdrojom údajov o cirkevno-náboženskom, kultúrno-historickom, osvetovom, umeleckom a spoločenskom živote ľudí, resp. spoločnosti tej doby. V zápisniciach kanonických vizitácií sa nachádzajú aj údaje o stave cirkevných objektov, o inventári, pomeroch vo farnosti, obyvateľstve a veriacich, o cirkevných služobníkoch, najmä o samotnom kňazovi, o školách a učiteľoch, o cintoríne, cirkevných sviatkoch, často aj o s nimi súvisiacich obyčajach. Preto ich môžeme považovať za nápomocné pri výskume hospodárskych dejín, dejín školstva a umenia, historickej štatistiky a demografie.

Zápisnice z kanonických vizitácií slovenských cirkevných zborov (ako evanjelickej, tak i katolíckej proveniencie) v Uhorsku na území dnešného Slovenska boli ako primárny zdroj pri skúmaní dejín cirkevných zborov predmetom mnohých výskumov. Zápisnice z kanonických vizitácií slovenských evanjelických cirkevných zborov na území dnešnej Vojvodiny (Srbska) sú však málo preskúmané, preto možno konštatovať, že tieto primárne zdroje písané v latinčine a od polovice 19. storočia v maďarčine, neboli doposiaľ využité v dostatočnej miere. Odôvodnene sa dá predpokladať, že závažnou prekážkou ich nedostatočného využitia v súčasnej dobe môže byť práve pôvodný jazyk zápisníc, ako aj ich doterajšia ťažšia dostupnosť.

Zápisnice z kanonických vizitácií nemeckých a slovenských evanjelických cirkevných zborov Báčsko-sriemského a Banátskeho seniorátu z rokov 1835 a 1836 sú zachované a sprístupnené v digitalizovanej forme.⁷ Prekladali sme iba zápisnice

³ Martin Hamaliar (1750 Bátorce – 1812 Sarvaš), farár vo Veľkom Krtíši, Banskej Štiavnici, Sarvaši; superintendent Banského dištriktu (1796 – 1806).

⁴ Krištof Lyci (Lyczy) (1744 Pusté Úľany – 1814 Banská Bystrica), senior, superintendent.

⁵ Adam Dávid Lovich (1760, Liptovská Sielnica – 1831 Banská Bystrica), senior, superintendent.

⁶ Ján Seberíni (Seberini, Szeberínyi, Szeberényi) (1780 Veličná – 1857 Banská Štiavnica); evanjelický farár, konsenior, senior, superintendent Banského dištriktu v rokoch 1834 – 1850; významný cirkevný činiteľ a literát, autor vlastného životopisu.

⁷ Zápisnice Báčsko-sriemského seniorátu: *Protocolla visitationis Ecclesiarum E[van]g[e]licarum Bacs-Sirmiensium, instituta anno 1835, mensibus Septembri et Octobri* sú

slovenských evanjelických cirkevných zborov v Báčsko-sriemskom senioráte: Bajša, Hložany, Kysáč, Kulpín, Lalit', Nový Sad, Petrovec, Pivnica, Selenča, Silbaš, Stará Pazova, tiež aj zápisnice cirkevných zborov v Banátskom senioráte: Slovenský Aradáč, Butín, Hajdušica, Kovačica, Padina, Vuková.⁸

Pri porovnávaní zápisníc z kanonických vizitácií báčsko-sriemskych a banátskych slovenských evanjelických cirkevných zborov z rokov 1835 a 1836 je možné všimnúť si mnohé podobnosti, pretože pred začiatkom každej kanonickej vizitácie vyššia cirkevná vrchnosť zaslala miestnym kňazom otázky (išlo vždy o tie isté otázky), na ktoré potom kňazi odpovedali v písomnej forme. Všetky zápisnice sú v latinskom jazyku.⁹ Niektoré zápisnice mali i prílohy – podpísané zmluvy (povolávajúce listiny, dohody) cirkevného zboru s kňazom či učiteľom (tzv. vokátory), kde sa uvádzali údaje aj o platoch a iných príjmoch. Tieto zmluvy boli v niektorých cirkevných zboroch písané v latinskom jazyku, v iných zboroch biblickou češtinou;¹⁰ v cirkevných zboroch na území Vojenskej hranice v nemeckom jazyku.¹¹ Dve krátke pasáže s poznámkou stoličného úradníka v zmluve medzi miestnym kňazom a cirkevným zborom v Hložanoch a v Pivnici boli napísané po maďarsky.

dostupné na internetovej stránke: https://library.hungaricana.hu/en/view/Banyai_04_1835_Bacs_Szerem/?pg=0&layout=s

Zápisnice Banátskeho seniorátu: *Protocolla Visitationis Canonica Ecclesiarum Eglican A. C. in Seniorata Banatico, institutae anno 1836., mense Junio* sú dostupné na internetovej stránke: https://library.hungaricana.hu/en/view/Banyai_05_1836_Bansag/?pg=0&layout=s

Originálne rukopisné zápisnice sa nachádzajú v Evanjelickom štátnom archíve v Budapešti (EOL – Evangélicus Országos Levéltár, Budapest).

⁸ Do tohto výberu boli zaradené zápisnice kanonických vizitácií z Butína a Vukovej (dnes na území Rumunska), lebo menované cirkevné zbory boli súčasťou Banátskeho seniorátu. Pretože v tomto regióne vykonávali kňazskú službu aj slovenskí učitelia a farári z Báčky, činnosť týchto zborov úzko súvisela s činnosťou slovenských cirkevných zborov vo Vojvodine.

⁹ Súčasťou publikácie *Kanonické vizitácie slovenských vojvodinských evanjelických a. v. cirkevných zborov v rokoch 1835 a 1836* autorov Janka Ramača a Daniely Marčokovej (Nový Sad : Archív Vojvodiny : SEAVC [i. e. Slovenská evanjelická a. v. cirkev] v Srbsku ; Banská Bystrica : Centrum pre výskum dejín a kultúry dolnozemských Slovákov na FF UMB v Banskej Bystrici, 2022. 461 s.) je prepis predložených rukopisných prameňov v latinčine i slovakizovanej češtine, ktorý je cenným materiálom v rámci ďalších lingvistických výskumov.

¹⁰ V povedomí Slovákov sa ako písaná podoba spisovného jazyka ujala čeština, do ktorej prenikali domáce slovenské prvky. Táto slovakizovaná čeština je dnešnému čitateľovi zrozumiteľná, preto sme ju neprekladali.

¹¹ Z nemčiny prekladala Danijela Branković, archívna poradkyňa v Archíve Vojvodiny v Novom Sade.

Latinčina (*lingua Latīna*) patrí do skupiny indoeurópskych jazykov. Pôvodne bola rečou Latínov, kmeňa sídliaceho v kraji Latium v centrálnej časti Apeninského polostrova. Latinský jazyk sa rozšíril aj do oblastí, ktoré si podrobili Rimania a stal sa administratívnym jazykom. Popri spisovnej reči sa v tomto období stretávame aj s ľudovým jazykom (*lingua Rōmāna rŭstica*), z ktorého sa postupom času vyvinuli dnešné románske jazyky (španielsky, francúzsky, taliansky, portugalský a rumunský). Latinský jazyk prešiel vo svojom vývoji niekoľkými fázami: preliterárne obdobie, archaické obdobie, klasické, renesančné, novoveké a súčasné obdobie. V západnej a strednej Európe bola v stredoveku a začiatkom novoveku latinčina jazykom liturgie, literatúry, administratívno-právnych písomností a medzinárodným jazykom európskych vzdelancov (Karabová – Sipekiová, 2013, s. 3 – 5). Latinský jazyk bol v stredoveku najčastejším prostriedkom úradnej písomnej komunikácie slovenských evanjelických kňazov a učiteľov v Uhorsku a udržal sa až do polovice 19. storočia. Bol formálnym a jazykovým vzorom, podľa ktorého sa tvorili písomnosti v domácom jazyku, častejšie však išlo o preklady náboženských diel: katechizmov, kázní, modlitieb, spevníkov.

Koncom 18. storočia sa Mária Terézia a jej syn Jozefa II. snažili z praktických dôvodov (šťastí kvôli tomu, že mnohonárodnostné vojsko nerozumelo vojenským povelom) presadiť ako spoločný dorozumievací jazyk celej monarchie nemčinu. Ako reakcia na germanizáciu sa v prvej polovici 19. storočia do uhorskej štátnej a miestnej správy zaviedla maďarčina. Úradné jazyky ovládali kňazi a učители, kým veriaci ich znalosť v každodennom živote nepotrebovali. Všetky tieto úradné jazyky sú vo väčšej alebo menšej miere zastúpené v skúmaných zápisniciach.

Pri prvom kontakte s textami zápisníc je nevyhnutné čítanie a presné prepisovanie textu. Pri transliterácii (pod ktorou rozumieme prepis písmen jednej abecednej sústavy písmenami druhej sústavy) tohto špecifického textu sme sa rozhodli zachovať všetky lingvistické znaky (ortografické, diakritické, interpunkčné) typické pre novoveký latinský jazyk a ostatné jazyky s cieľom zachovania jeho autenticity pre prípadný ďalší lingvistický výskum.

Pri prepisovaní sme rešpektovali zaužívanú prax zapisovateľa a originálnu ortografiu, napríklad keď autor v zápisnici z kanonickej vizitácie používa *w*, ktoré sa v klasickom latinskom jazyku nepoužíva.¹² V tomto výskume sme mali pred sebou takmer dvadsať rozličných rukopisov, z ktorých boli niektoré ľahko čitateľné, no boli

¹² Túto grafému nachádzame v niektorých zápisniciach slovenských evanjelických cirkevných zborov v Banátskom senioráte, kde slovenskí evanjelici boli v častom styku s nemeckými evanjelikmi

aj také, ktoré boli ťažko čitateľné napriek tomu, že boli zapísané kaligraficky. Skúsený čitateľ starých rukopisov si vždy môže všimnúť únavu ruky zapisovateľa, keď sa rukopis stáva čoraz nečitateľnejším a vtedy sa objavuje aj viacej chýb. Na začiatku sme mali problémy pri čítaní niektorých častí alebo slov, no trpezlivou prácou, porovnávaním a analógiou sa nám podarilo prečítať všetko do posledného slova.¹³ Texty zápisníc svedčia o tom, že niektorí autori ovládali latinčinu lepšie, iní o niečo horšie; niektorí mali vycibrenejší štýl, kým pre iných, očividne, písomné vyjadrovanie nebolo silnou stránkou.

Pri preklade je veľmi dôležitá nielen presnosť prekladu, ale aj zachovanie a sprostredkovanie ducha doby. Historik musí mať vždy na zreteli, že ide o novoveký latinský jazyk, ktorý je odlišný od klasickej latinčiny, a tiež to, že sa vtedajšia cirkevná terminológia a terminológia kanonických vizitácií často nezhoduje s tou v klasickej latinčine. Na tieto účely sme používali niekoľko slovníkov latinského stredovekého a novovekého jazyka (Bartal, 1901; Du Cange, 1883 – 1887; Kostrenčič, 1969 – 1978).

Prekladateľský proces pozostáva z čítania, písania a kontrolovania prekladu. Okrem týchto troch fáz je tu ešte aj výskumná fáza, ktorá zahŕňa prácu so slovníkmi, encyklopédiami a inou literatúrou. Tieto fázy sa v našej práci vzájomne prelínali.

Prvou výzvou bolo prečítanie textu a jeho transkripcia. Hoci sa na prvý pohľad zdalo, že pri kaligraficky písaných textoch ťažkosti s identifikovaním slov a s prekladom nebudú, niektoré dilemy zostali nevyjasnené až do posledných čítaní dokumentu. Dôvodom bolo to, že nešlo o jednoliaty klasický latinský text, ale o jeho rozličné, neraz kostrbaté formulácie, bežne používané v tejto špecifickej cirkevnej oblasti, pochádzajúce z pera desiatok zapisovateľov rozličných literárnych úrovní a rukopisných zručností. Preto bolo potrebné najprv porozumieť obsahu výpovede vo východiskovom jazyku a potom preniesť myšlienku výpovede do cieľového jazyka, rešpektujúc pritom sústavu jazykových noriem s podmienkou zachovania funkčnosti výpovede v cieľovom jazyku.

Okrem znalosti pôvodného a cieľového jazyka ako základnej podmienky je pri realizácii kvalitného prekladu nevyhnutná aj interpretačná kompetencia prekladateľov, ktorá umožňuje dekodovať východiskový text a chápať konkrétne významy ukotvené v texte. Prekladatelia by mali disponovať aspoň minimálnymi znalosťami o

¹³ Digitalizovaná verzia zápisníc bola kvalitná, no čítanie niektorých rukopisov bolo na mnohých miestach náročné, takže pri identifikácii ťažšie čitateľných miest rozhodoval kontext.

prekladanej téme, takisto by mali rozumieť kultúrnym a recepčným konceptom výpovedí (Kožel'ová, Kul'bak, 2019, s. 29). Vzhľadom na súčasné pozície, kompetencie a doterajšie vedecké skúsenosti autorov¹⁴ prekladu týchto zápisníc bola táto podmienka dodržaná.

Súhlasne s niektorými autormi konštatujeme, že zachytiť celý charakter novolatinského jazyka je veľmi náročnou úlohou (Zavarský, 2011, s. 7; podľa Wilšinská, 2020, s. 11). Našou ambíciou nebolo zaoberať sa dôkladnou jazykovou analýzou textov, no napriek tomu sa zmienime o niektorých základných špecifikách textov skúmaných zápisníc. Pri písaní jednotlivých slov u niektorých autorov existujú určité odchýlky a nezriedka aj ten istý autor často používa alternácie jednotlivých grafém, ako napríklad: i, j (*ius – jus, iuvat – juvat, cuius – cujus*). Vyskytujú sa aj neštandardné tvary v písaní zdvojených spoluhlások, napríklad: *litera* namiesto *littera*; *dissolvere* namiesto *disolvere* a pod. Rozdiely nachádzame aj v písaní osobných mien, napríklad: *Jano, János, Joannes; Franciscus, Frantissek, Franyo; Paulus, Paulo, Palo; Martin, Martyn, Martinus*;

priezvisk *Rohonyi, Rohony, Rohoni; Borowsky, Borovszky; Hajnoczy, Hajnotzy; Jeszenszky, Jeszensky; Kollár, Kolar, Spannagel, Spanagel; Szeberinyi, Seberinyi; Palkovits, Palkowics; Hlavács, Hlaváts*.

Identifikovanie niektorých kňazov, učiteľov, profesorov na školách a univerzitách či svetských účastníkov vizitácií bolo sťažené práve kvôli nejednotne uvádzanej ortografickej podobe vyplývajúcej z pravidiel jazyka, v ktorom bola publikovaná iná skúmaná literatúra či archívne písomnosti vzťahujúce sa na ich životopisy.

V poznámkach pod čiarou sme uvádzali krátke biografické údaje kňazov, učiteľov či autorov školskej a cirkevnej literatúry, najčastejšie podľa *Evanjelickej encyklopédie Slovenska* (Petřík – Rybár, 2001). Osobné mená farárov a učiteľov sme uvádzali podľa šesťzväzkového *Slovenského biografického slovníka* (1984 – 1996). V prípade, že ich mená v spomínanom slovníku či encyklopédii absentujú, ich ortografickú podobu uvádzame podľa iných sekundárnych zdrojov (napr. Čelovský, 1996). V tejto súvislosti poukazujeme na problém prepisu historických mien, ktoré už majú v historiografii dolnozemskej vojvodinských Slovákov zaužívanú ortografiu (Abaffy, Ambrózy, Seberíni ap.), ktorá sa líši od ortografie uvedenej v *Slovenskom*

¹⁴ Prof. Dr. Janko Ramač (1955 – 2022), historik na Oddelení rusinistiky Filozofickej fakulty v Novom Sade, ovládal klasické jazyky (latinský a grécky). Doc. Dr. Daniela Marčoková pracuje na Oddelení slovakistiky Filozofickej fakulty v Novom Sade. Do okruhu jej vedeckých záujmov patria okrem iného aj kultúrne dejiny vojvodinských Slovákov. Ramač a Marčoková sa ako spoluautori podieľali na niekoľkých prácach z oblasti dejín vzdelávania, cirkevných a kultúrnych dejín vojvodinských Slovákov.

biografickom slovníku (Abafi, Ambrozi, Seberini atď.).¹⁵ Mená cirkevníkov a prisažných uvádzame tak, ako sú napísané v origináli, vrátane ich domácej podoby podľa uvedených vlastnoručných podpisov v rukopisných primárnych zdrojoch.¹⁶

Názvy miest a iné toponymá sa v texte uvádzajú v latinskom, nemeckom, maďarskom a slovenskom jazyku: *Kiszács, Kiszacs, Kiszats, Kisač; Verbász, Verbasz, Verbas; Pivnicza, Pivnitza, Pivnica, Piwnica; Petrovátz, Petrovác; Glozsan, Glozsán, Glozsány, Hložany; Kulpin, Kolpény atď.* Názvy miest, v ktorých boli utvorené slovenské evanjelické cirkevné zbory, uvádzame v latinskom prepise najprv po latinsky a potom v zátvorke tak, ako boli uvedené archivárom na titulnej strane zápisnice konkrétneho cirkevného zboru alebo tak, ako boli zapísané v obsahu oboch zápisníc (Báčsko-sriemskeho a Banátskeho seniorátu) v digitalizovanej forme. V poznámkach pod čiarou uvádzame súčasný slovenský úradný názov lokalít, prípadne úradný názov podľa toho, na území ktorého súčasného štátu sa obec nachádza. V prípade menej známych obcí a miest uvádzame aj iné spresňujúce informácie, ako aj ich historické názvy, v čom nám boli nápomocné knihy *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine* (Marković, 1966) a *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997* (Majtán, 1998).

Grafiku originálu sme zachovali v úplnosti. Iba vo veľmi zriedkavých prípadoch, keď je chyba v písaní očividná, alebo je v origináli porušená textová súvislosť a nie je celkom jasný zmysel vety, slová dekodujeme v hranatých zátvorkách. Jeden z príkladov transkripcie, v ktorom sme museli urobiť odchýlku od písania v origináli, je tzv. *dlhé s*,¹⁷ ktoré v latinke neexistuje, ale je príznačné pre švabach.¹⁸ Túto grafému (ſ) sme transkribovali ako *s*, kým zdvojené dlhé *s* (ſſ) označuje hlásku *š*.¹⁹

¹⁵ V niektorých prípadoch sa v *Slovenskom biografickom slovníku* v zátvorke uvádzajú viaceré varianty osobných mien.

¹⁶ Domáce podoby mien (napr. *Paľo, Ondriš, Jano, Mišo, Maco*) v tomto období v matrikách dostávajú úradné latinské (*Paulus, Andreas, Joannes, Michael*) alebo maďarské podoby (*János, Martóny, András, György, Maczo, Istvány*).

¹⁷ Dlhé *s* (ſ) je variant minusklného písmena *s*, ktorý sa začal používať v písme raného stredoveku na začiatku a uprostred slabiky, zatiaľ čo na konci sa používalo tzv. okrúhle *s*. Pri oboch variantoch je v neskoršom humanistickom písme zaznamenaný ich postupný zánik.

¹⁸ Švabach – lomené neskorogotické nemecké písmo (podľa nemeckého mesta Schwabach).

¹⁹ O vývine latinského písma v Európe, používaní švabachu a súdobého písma u Slovákov koncom 19. storočia pozri bližšie: Zoch (1891, s. 91 – 94).

Skratky, ktoré sa často objavujú v texte, sme spravidla dekedovali v hranatých zátvorkách iba vtedy, keď sa objavili prvýkrát. Zoznam dekedovaných skratiek uvádzame na konci textu v prílohe. Niekoľko skratiek v nápisoch sa nám nepodarilo rozlúštiť. Chronostichony sme nedekodovali.²⁰

Názvy identifikovanej literatúry, ktorá sa v textoch zápisníc uvádza v skrátenej tvare, zapisujeme v poznámkach pod čiarou, často aj s potrebnými komentármi. Pri tejto práci sme používali bibliografické slovníky (Rizner, 1929, 1931, 1932a, 1932b, 1933, 1934). V prílohe na konci knihy je uvedená bibliografia spomínanej cirkevnej, duchovnej a školskej literatúry a učebníc.

V preklade sa objavili aj niektoré historizmy a archaické slová týkajúce sa oslovenia, nábožených úkonov, cirkevných funkcií alebo mier, ako napríklad: *blažeácia, gregorácia, farinácia, hostiácia, osvietený pán, dvojctihodný superintendent, inkvilín, donatisti, vykrajovač hostí, grajciare, prešporská alebo peštianska merica, siaha, veka, sedliacka sesia*, ktoré sú síce odborníkom známe, no širšej čitateľskej verejnosti nie, a preto ich vysvetľujeme v poznámkach pod čiarou. V lexikálnej rovine sme sa výberom slov pri preklade snažili zachovať ducha doby a použili sme už dnes archaické slová (napr. uprednostnili sme slovo *žalár* pred slovom *väzenie*; slovo *richtár* pred slovom *starosta*; slovo *pilný* pred slovom *usilovný* a pod.). Vhodné použitie týchto slov sme si overovali v *Historickom slovníku slovenského jazyka* (Majtán a kol., 1991 – 2008).

Pre pomenovanie sídelného útvaru sme vo vojvodinskom prostredí uprednostnili zaužívané slovo *dedina*, kým synonymum *obec* používame v kontexte politicko-administratívnej jednotky.

Usilovali sme sa zachovať aj štylizáčné osobitosti originálu, no v mnohých prípadoch sme sa rozhodli transformovať zložené súvetia na jednoduché súvetia alebo vety. Aby bol obsah textu jasný a zrozumiteľný, slovosled a dĺžku viet sme prispôbili dnešnému čitateľovi.

V závislosti od zapisovateľa je rozkolísané aj používanie interpunkčných znamienok. Kým niektorí zapisovatelia ich používajú málo, u iných si možno všimnúť ich nadmerné používanie. Absencia bodiek je nahradená občas sa vyskytujúcimi bodkočiarkami. Po bodkách, výkričníkoch a otáznikoch je častým javom písanie malého začiatočného písmena na začiatku vety. Zátvorky v zápisniciach boli zaznačované ako kombinácia šikmej čiary a dvojbodky, no pri transkripcii sme ich

²⁰ Chronostichon/chronostich je chronogram vo verši, resp. je to nápis, v ktorom zvýraznené veľké písmená používané ako rímske číslice udávajú po sčítaní letopočet udalosti, na ktorú sa nápis vzťahuje, skrytý letopočet.

zapisovali podľa súčasných pravidiel. Zátvorky na konci výpovede často absentujú. Mnohé lexémy písané veľkým začiatočným písmenom poukazujú na ich dôležitosť (VDMinistri, Ludi Rector, Templum et Schola, Curator, Ecclesia), hoci to nebolo vždy pravidlom. Zdá sa, že veľké začiatočné písmená boli používané pri písaní podstatných mien pod vplyvom nemčiny (Masculinus, Foemininus, Numerus Anima, Balneatio, Festum Paschatos). Na niektorých miestach sme zaznamenali absenciu slovies, čo v značnej miere sťažovalo preklad vety.

Pomenovanie pre farára je v latinčine Verbi Domini Minister (VDM), resp. po slovensky *Slova Božieho kazateľ*, čo je doslovným prekladom. V odbornej literatúre sa uvádza aj ako *minister*, *sluha*, *služobník*, *duchovný pastier*, *pastor*. Kvôli jednoduchšiemu narábaniu v rôznych kontextoch sme sa rozhodli pre neutrálne, citovo nezafarbené slovo *kňaz* (ctihodný kňaz, kňazská povinnosť, kňazská služba) alebo *kazateľ* (keď sa vzťahovalo na jeho rečnícke schopnosti: dobrý, pobožný, šikovný, schopný, zbehlý, obľúbený), v niektorých prípadoch aj slovo *farár* (veriaci v dolnozemskej cirkevnej zbore aj dnes takto oslovujú kňaza) a iba ojedinele *pastier*. V slovnom spojení *slávna stolica* sme vynechali atribút slávna, ktorý prináleží skúmanej dobe, no v súčasnosti pôsobí kvetnato a vyumelkované. Avšak keď si to vyžadoval kontext, ponechali sme slovné spojenia *slávny muž*, *slávny seniorát*, *slávna stolica* a *slávna superintendentúra*. Často používané typické atribúty v písomnostiach tohto obdobia (šľachetný pán, urodzený pán, verný sluha), ktorých hromadenie pred vlastným menom nie je v dnešnom vyjadrovaní typické, sme tiež v značnej miere redukovali.

V zápisniciach sa učiteľská a farárska zmluva označujú pojmi *vokátor* a *kontrakt*. Ako sa v samotnej zápisnici dozvedáme, superintendent poukazyval na to, že používanie pojmu „Contractus“ uráža česť mužov z duchovného stavu evanjelikov a navrhuje, aby sa namiesto neho viacej uplatňoval už zaužívaný pojem „Vocator“, ktorý sa medzi evanjelikmi v tejto krajine a v zahraničí s úctou používa už vyše tristo rokov. Učiteľ sa v slovenských vokátoroch pomenúval ako rektor, kantor a organista, v nemeckých *Lehrer und Organist*.

*

Príspevok sa zaoberá prekladom textu v špecifickej situácii, v ktorej je východiskovým jazykom latinčina, dnes mŕtvý jazyk. Ide o písomnosti toho istého národného etnika nie v priestorovej, ale v časovej, takmer dvestoročnej dištancii. Tento diachrónny výskum umožňuje sledovanie kultúrneho kontextu, jazykovej, komunikačnej, etickej normy a iných súvislostí z hľadiska zmien v rozličných

časových obdobiach. Ide o historicky podmienené kultúrne orientácie, postoje a tendencie v súčinnosti s geopolitickými a ideologickými impulzmi, takže aj spôsob realizácie prekladu týchto písomností bol netypický a ojedinelý.

Tento preklad sme uskutočňovali s cieľom hľadať optimálny spôsob, akým by sme preniesli plasticosť originálu do cieľového textu, rešpektujúc výrazové a vyjadrovacie prostriedky pôvodiny a minimalizujúc pritom straty a posuny v preklade. Vyhýbali sme sa prekonaným tradičným prístupom, podľa ktorých by preklad mal doslovne reprodukovat' originál. Súčasne sme mali na zreteli široké spektrum recipientov, ktorým sme sa v poznámkach pod čiarou snažili priblížiť predloženú tematiku. Pracovali sme s rôznymi druhmi printových a digitálnych slovníkov, pričom sme k použitým informačným zdrojom pristupovali kriticky a vyhodnocovali ich kvalitu a relevantnosť. V dnešnej digitálnej dobe majú moderné technológie na podporu prekladu dôležitú úlohu v každodennom živote a aj v prekladateľskej činnosti, no v našej práci sme tieto prekladateľské nástroje nevyužívali.

Na preklade participovali aj ďalší prekladatelia a odborní konzultanti. K autorskej dvojici historik a filológ, ktorí ovládajú klasické jazyky (latinský a grécky), slovanské jazyky (slovenský, rusínsky, ukrajinský, srbský) a anglický jazyk, postupne pribúdali prekladatelia z nemčiny a maďarčiny, ako aj lektor slovenského jazyka.²¹ Po vypracovaní prekladu je jednou z najdôležitejších súčastí takejto práce kvalitný posudok, ktorý usmerní autora, poukáže na prípadné chyby a navrhne možnosti ich nápravy a vylepšenia. Recenzenti našej práce²² sa zamerali hlavne na oblasť cirkevnej terminológie, dobových reálií a právno-administratívneho usporiadania s ohľadom na súdobé spoločenské a kultúrne okolnosti. Využitím naturalizačných a adaptačných postupov má preložené dielo intenciu reprodukovat' účinok, ktorým originálne zápisnice pôsobili na súčasníkov zapisovateľov.

Dokument zaznamenáva aktuálny jazykový stav slovenskej vojvodinskej inteligencie v prvej polovici 19. storočia. Naším zámerom bolo prostredníctvom prekladu rozširovať a oživovať kultúrnu pamäť (nielen) vojvodinských Slovákov, a to sprístupnením textov kanonických vizitácií vedeckej a širšej verejnosti.

²¹ PaedDr. Eleonóra Zvalená, PhD.

²² Mgr. Jaroslav Javorník, PhD.; prof. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.; doc. Peter Šoltés, PhD.; Mgr. Ondrej Pet'kovský.

Zdroje

Evangélikus Országos Levéltár, Budapest:

Protocolla Visitationis Ecclesiarum Eglican A. C. Bacs-Sirmiesnium, institutae anno 1835., mensibus Septembri et Octobri. Dostupné na: https://library.hungaricana.hu/en/view/Banyai_04_1835_Bacs_Szerem/?pg=0&layout=s

Protocolla Visitationis Canonica Ecclesiarum Eglican A. C. in Seniorata Banatico, institutae anno 1836., mense Junio. Dostupné na: https://library.hungaricana.hu/en/view/Banyai_05_1836_Bansag/?pg=0&layout=s

Literatúra

BARTAL, A.: Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae. Budapestini: Academiae litterarum Hungariae, 1901. 722 s.

ČELOVSKÝ, S.: Slovenská ľudová škola v Kulpíne v období feudalizmu (1789 – 1848), In: Pamätnica 1789 – 1989, 200 rokov Základnej školy Jána Amosa Komenského v Kulpíne. Ed. M. Krivák. Báčsky Petrovec: Kultúra, 1996, s. 56 – 124.

DU CANGE, et al.: Glossarium mediae et infimae Latinitatis (I – X). Niort: L. Favre, 1883 – 1887.

KARABOVÁ, K. – SIPEKIOVÁ N.: Latinský jazyk pre medievalistov III. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013. 109 s.

KOSTREŇČÍČ, M. et al.: Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae (I – VII). Zagabriae, 1969 – 1978.

KOŽELOVÁ, A. – KULBAK, G.: Vybrané problémy prekladu: prekladateľské kompetencie a audiovizuálny preklad. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2019. 129 s.

MAJTÁN, M.: Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997. Bratislava: Veda, 1998. 600 s.

MARKOVIĆ, M.: Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine. Novi Sad: Vojvodanski muzej, 1966. 212 s.

PETRÍK, B. – RYBÁR, P.: Evanjelická encyklopédia Slovenska. Bratislava: BoPo, 2001. 448 s.

RIZNER, E.: Bibliografia písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou,

- miestopisnou a prírodovedeckou. Diel prvý: A – F. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1929. 428 s.
- RIZNER, Ľ.: Bibliografia písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel druhý: G – K. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1931. 520 s.
- RIZNER, Ľ.: Bibliografia písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel tretí: L – O. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1932a. 371 s.
- RIZNER, Ľ.: Bibliografia písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel štvrtý: P – R. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1932b. 319 s.
- RIZNER, Ľ.: Bibliografia písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel piaty: S – Š. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1933. 282 s.
- Rizner, Ľ.: Bibliografia písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel šiesty: T – Ž a značky. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1934. 278 s.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok I. A – D. Martin : Matica slovenská, 1986. 544 s.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok II. E – J. Martin : Matica slovenská, 1987. 592 s.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok III. K – L. Martin : Matica slovenská, 1989. 448 s.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok IV. M – Q. Martin : Matica slovenská, 1990. 568 s.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok V. R – Š. Martin : Matica slovenská, 1992. 560 s.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok VI. T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994. 660 s.
- MAJTÁN, M. a kol.: Historický slovník slovenského jazyka I : A – J. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991. 535 s.

- MAJTÁN, M. a kol.: Historický slovník slovenského jazyka II : K – N. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1992. 614 s.
- MAJTÁN, M. a kol.: Historický slovník slovenského jazyka III : O – P (pochytka). Bratislava: Veda, 1994. 653 s.
- MAJTÁN, M. a kol.: Historický slovník slovenského jazyka IV : P (poihrat' sa – pytlovať). Bratislava: Veda, 1995. 581 s.
- MAJTÁN, M. a kol.: Historický slovník slovenského jazyka V : R (rab.) – Š (švrkotat'). Bratislava: Veda, 2000. 692 s.
- MAJTÁN, M. a kol.: Historický slovník slovenského jazyka VI : T – V. Bratislava: Veda, 2005. 700 s.
- MAJTÁN, M. a kol.: Historický slovník slovenského jazyka VII : Z – Ž : Dodatky. Bratislava: Veda, 2008. 542 s.
- WILŠINSKÁ, E.: Joannicius Georgius Basilovits: Imago Vitae Monasticae / A Picture of Monastic Life. In: Slavica Slovaca, 2020, roč. 55, č. 4, s. 3 – 226 (supplementum).
- ZAVARSKÝ, S.: Martin Sentiváni: Dissertatio cosmographica seu De mundi systemate / Sústava sveta. Kozmologická štúdia. In: Slavica Slovaca, 2011, roč. 46, č. 3 (supplementum).
- ZOCH, I.: Vývin jazyka. In: Dom a škola. Vychovateľský časopis pre rodičov a učiteľov. 1891, s. 3 – 4, 91 – 94.

Summary

Translation of Canonical Visitations of Slovak Evangelical Church Communities in Vojvodina from 1835 and 1836

Senior church dignitaries realized more or less correct controls of certain church communities in their area and kept detailed records of that, which are of immense importance for church history. Due to the fact that the text was written in modern Latin (which is different from classical Latin), this invaluable primary source was available only to a small number of researchers. Thanks to the translation of about 200 pages of Latin text (out of that several pages of biblical Czech, German and Hungarian) into Slovak, as well as additional explanations in the footnotes, records of canonical visits of Slovak Evangelical Church communities in Vojvodina from 1835 and 1836 are now available, not only to the scientific, but also to the general public.

Decoding the text, manuscripts of almost twenty clergymen (of different writing styles and different levels of Latin language skills, with the use of common abbreviations in church

language vocabulary of the time) and its transcription into digitized form was a great challenge. The Latin text is full of long sentences, lack of verbs and punctuation and ornate stylistic formulations, and requires detailed analysis of words and sentence structures in order to preserve the accuracy of translation in the spirit of time, while forming meaningful sentences in the target Slovak language. The work on these manuscripts exceeded the task of mere translation. The complexity of the translation of this type of text, specific both in form and content, is manifested primarily in its critical publishing. In addition to transcription and translation, as a result of detailed research, the footnotes provide closer information on significant events, circumstances, individuals, church and school literature.

An aggravating circumstance was the lack of translation of canonical visitations or other similar church records among Slovak evangelicals on the territory of Southern Hungary and the impossibility of relying on the translation skills of other researchers-translators.

At a time when the entire Slovak historiography lacks interest in critical publishing of historical sources from the 19th century, this translation fills a large gap in this area and has a tendency to be a starting point for future research in (not only church) history of Slovaks in Vojvodina.

Key words: canonical visitations, Slovaks in Vojvodina, 19th century, Latin language, Slovak language, translation

Rezime

Prevod kanonskih vizitacija slovačkih vojvođanskih evangeličkih crkvenih zajednica iz 1835. i 1836. godine

Viši crkveni velikodostojnici su realizovali više-manje pravilne kontrole pojedinih crkvenih zajednica u svojoj oblasti i o tome su vodili detaljne zapisnike koji imaju neprocenljiv značaj za crkvenu istoriju.

Zbog činjenice, što je tekst pisan na latinskom novovekovnom jeziku (koji je različit od klasičnog latinskog), ovaj neprocenljiv primarni izvor bio je dostupan samo malom broju istraživača. Zahvaljujući prevodu oko 200 stranica latinskog teksta (od toga nekoliko stranica biblijskog češkog, nemačkog i mađarskog) na slovački jezik, kao i dodatnim objašnjenjima u fusnotama, zapisnici kanonskih vizitacija slovačkih vojvođanskih evangeličkih crkvenih zajednica iz 1835. i 1836. godine, sada su dostupni ne samo naučnoj, već i široj javnosti.

Dekodiranje teksta, rukopisnih zapisa skoro dvadesetak sveštenika-zapisničara (različitog stila pisanja i različitog nivoa vladanja latinskim jezikom uz korišćenje uobičajenih skraćnica u crkvenoj jezičkoj praksi tog vremena) i njegov prepis u digitalizovanu formu je predstavljalo

veliki izazov. Latinski tekst obiluje dugačkim rečenicama, manjkom glagola, nedostatkom interpunkcijskih znakova i kitnjastim stilskim formulacijama, te iziskuje detaljno analiziranje reči i konstrukcija rečenica sa ciljem da se sačuva tačnost prevoda u duhu vremena, a istovremeno formiraju smislene rečenice u ciljnom slovačkom jeziku.

Rad na ovim rukopisima prevazilazio je zadatak pukog prevođenja. Kompleksnost prevoda ovakve vrste teksta, specifičnog kako po formi tako i po sadržaju, ispoljava se pre svega u njegovom kritičkom izdanju. Pored transkripcije i prevoda, kao rezultat detaljnog istraživanja, u fusnotama se navode bliži podaci o značajnim događajima, okolnostima, pojedincima, crkvenoj i školskoj literaturi.

Otežavajuću okolnost je predstavljalo nepostojanje prevoda kanonskih vizitacija ili drugih sličnih crkvenih zapisa kod Slovaka evangelika na teritoriji Južne Ugarske i nemogućnost oslanjanja na iskustva u prevođenju drugih istraživača-prevodioca.

U vreme, kada se u čitavoj slovačkoj historiografiji beleži manjak interesovanja za kritičko izdavanje istorijskih izvora iz 19. veka, ovaj prevod popunjava veliku prazninu u ovoj oblasti i ima tendenciju da bude polazna osnova prilikom budućih istraživanja (ne samo crkvene) istorije vojvođanskih Slovaka.

Ključne reči: kanonske vizitacije, vojvođanski Slovaci, 19. vek, latinski jezik, slovački jezik, prevod

KONTRASTÍVNA ANALÝZA BÁSNICKÝCH ZBIEROK ZDENKY VALENTOVEJ BELIČOVEJ V INTENCIÁCH VÝSKUMU AUTORSKÉHO PREKLADU

Anna Margaréta Lačoková

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade

Abstrakt: Predmetom výskumu predloženého príspevku sú básnické zbierky Zdenky Valentovej-Beličovej *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* (2018), *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ и друга проклетства* (2020) a *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ a iné zatratenia* (2020). Primárnym cieľom výskumu bolo podať kontrastívnu analýzu výskumnej vzorky z lingvistického aspektu a poukázať na posuny, ktoré vznikli medzi textom srbských a slovenských básní. Keďže v daných zbierkach ide o originál a preklad vlastných básní, výskum sa realizoval v intenciách skúmania fenoménu autorského prekladu bilingválnych autorov zo srbského do materinského slovenského jazyka. Na hlavný cieľ preto nadväzuje porovnávanie poetiky srbských a slovenských básní, zmena ktorej sa z aspektu primárneho cieľa prejavuje zmenou vyjadrovacích prostriedkov, resp. jazyka textu. Pozornosť sa venuje i vzťahu medzi originálom a prekladom.

Kľúčové slová: kontrastívna analýza, autorský preklad, posuny, slovensko-srbský bilingvizmus, Zdenka Valentová-Beličová

1 Úvod

Celkovú jazykovú komunikáciu vojvodinských Slovákov charakterizuje slovensko-srbský bilingvizmus, preto skutočnosť, že sa vyskytuje aj v literatúre, možno považovať za prirodzenú (Harpán, 1999, s. 52). Michal Harpán konštatuje, že takmer každý slovenský vojvodinský autor sa pokúšal prekladať zo slovenského do srbského jazyka a mnohí prekladali do srbčiny aj vlastné dielo (1999, s. 53). Opačná situácia, prekladanie vlastného diela zo srbského do materinského slovenského jazyka, je zriedkavejšia. Najprv v srbčine a neskôršie v autorskom preklade do slovenčiny boli publikované básnické zbierky slovenských vojvodinských

spisovateľov Paľa Bohuša, Viery Benkovej a Víťazoslava Hronca¹. Podobný postup si všímame i v diele Zdenky Valentovej-Beličovej, ktorá v rámci svojej spisovateľskej a prekladateľskej činnosti využíva tvorivé možnosti oboch jazykov.

2 Predmet a cieľ práce a metodológia výskumu

Predmetom nášho výskumu boli básnické zbierky Zdenky Valentovej-Beličovej, a to dvojjazyčná srbsko-slovenská zbierka *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu*² (2018), srbská zbierka *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ и друга проклетства* (2020) a slovenská zbierka *АПОКРИФЫ ПОДЕА ЛИЛИТ а инé затратеня* (2020). Výskumnú vzorku tvorilo 75 slovenských a 75 srbských básní zaradených do uvedených zbierok, úhrnne 150 básní.

Primárnym cieľom nášho výskumu bolo podať kontrastívnu analýzu výskumnej vzorky z lingvistického aspektu, a tak poukázať na posuny, ktoré vznikli medzi textom srbských a slovenských básní. Uplatnili sme pritom konfrontačnú, explanačnú a deskriptívnu metódu. Keďže v daných zbierkach ide o originál a preklad vlastných básní, výskum sme realizovali v intenciách skúmania fenoménu autorského prekladu bilingválnych slovenských vojvodinských autorov zo srbského do materinského slovenského jazyka. V tom zmysle bol náš primárny cieľ realizovaný v rámci problematiky porovnávania jazyka originálu a prekladu básní, t. j. prototextu a metatextu³, preto naň nadväzovalo i porovnávanie poetiky, zmena ktorej sa z aspektu nášho primárneho cieľa prejavuje zmenou vyjadrovacích prostriedkov, resp. samotného jazyka textu.

¹ V roku 1977 bola publikovaná zbierka básní P. Bohuša *Život unapred doživotan*. Jej autorský preklad pod názvom *Listovanie v morušových listoch* vyšiel v roku 1985. V. Benková vydala srbskú zbierku básní *Dan među ružama* v roku 1979. Slovenská zbierka preložená autorkou vyšla v roku 1986 pod názvom *Ružový jas*. Svoje diela zo srbského do materinského slovenského jazyka prekladal aj Víťazoslav Hronec. Vydal srbskú zbierku básní *Mlin za kafu* (1984) a jej slovenský autorský preklad pod názvom *Uhol posunu* (1987), tiež srbskú zbierku *Strma ravan* (1996) a jej autorský preklad do slovenčiny *Príkře svahy* (2014).

² Z dôvodu prehľadnosti a jednotného postupovania v príspevku uvádzame všetky príklady excerpované zo srbských básní cyrilikou, i keď dvojjazyčná srbsko-slovenská básnická zbierka *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* bola publikovaná v latinke.

³ Pri používaní daných termínov vychádzame zo štúdie M. Harpána o typologických posunoch v autorskom preklade (1999). Za prototext považujeme jazyk originálu básne a za metatext jeho autorský preklad.

Keďže prvá analyzovaná zbierka bola publikovaná ako srbsko-slovenská⁴ a druhá najprv po srbsky a potom po slovensky, na začiatku výskumu sme vychádzali z predpokladu, že budeme pracovať so srbským originálom a jeho prekladom do slovenčiny, resp. so srbským prototextom a slovenským metatextom. Daný zámer komplikovala predovšetkým skutočnosť, že srbské a slovenské básne, ktoré boli predmetom nášho výskumu, vyšli (takmer) paralelne⁵. V prvej fáze výskumu bolo preto potrebné potvrdiť, či všetky básne prvotne vznikali práve po srbsky. Už prvá detailná analýza výskumnej vzorky v niektorých prípadoch signalizovala i opačnú situáciu – jazyk určitých básní poukázal na slovenský prototext a v určitých prípadoch i na paralelný vznik ich slovenského a srbského znenia. Z toho dôvodu sme sa na začiatku sústredili na teoretické vymedzenie problematiky autorského prekladu.

Podľa vzoru M. Harpáňa sme si položili otázku, či je autorom preložené dielo preklad alebo nový originál (1999, s. 53) a v akom vzťahu sú predložené srbské a slovenské básne. Ako M. Harpáň vysvetľuje, zástancovia autorskej koncepcie literatúry pokladajú autorské prekladanie za nový tvorivý čin, resp. tvorenie nového prototextu, a zástancovia textovej koncepcie za preklad, resp. metatext (tamže). V koncepcii prekladu Antona Popoviča⁶, z ktorej vychádzajú niektoré súčasné teórie umeleckého prekladu na Slovensku (najviac Edita Gromová), autorský preklad sa definuje ako preklad. Podľa M. Harpáňa, ktorý sa v uvedej štúdií tiež opiera o Popovičovú teóriu, najdôležitejšie charakteristiky autorského prekladu sú: „autorova dvojjazyčnosť, tvorivé rozdelenie na autora a prekladateľa, nezáväznosť absolútnej zhody preloženého textu s originálom, otváranie uzavretého textu smerom k novému príjemcovi, zmena hodnotového a štylisticko-jazykového poľa, do ktorého sa dostáva pôvodný prototext“ (Harpáň, 1999, s. 54). Dôležité je zdôrazniť, že „autopreklad nemožno pokladať za variant pôvodného textu, ale za preklad ako taký“ (Popovič, 1983, s. 231, citované podľa Harpáň, 1999, s. 54), lebo „v opačnom prípade by už nešlo o autorský preklad, ale o autorské prepracovanie textu“ (tamže).

⁴ Srbské básne v nej majú dominantné postavenie, nachádzajú sa na prvom mieste.

⁵ Zbierka *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* je dvojjazyčná srbsko-slovenská zbierka, čo znamená, že srbské a slovenské básne, ktoré sú do nej zaradené, boli publikované súčasne. Srbská zbierka *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ и друга проклетства* (2020) a slovenská zbierka *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ а ине затраћеня* (2020) boli publikované v iba niekoľkomesačnom časovom rozpätí (február a júl 2020).

⁶ Anton Popovič – jeden z najvýznamnejších slovenských teoretikov prekladu, o ktorého tvrdenia sme sa počas realizácie daného výskumu opierali i my (Popovič, 1975).

I keď jazyk básní (alebo ich segmentov) zo zbierok *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu*, *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ и друга проклетства* a *АПОКРЫФЫ ПОДЛѦ ЛИЛИТ a iné zatratenia* v niektorých prípadoch poukazuje na východiskový srbský a v iných prípadoch na východiskový slovenský text, po uskutočnení dôkladnej kontrastívnej analýzy možno konštatovať, že tu ide o autorské preklady, nie o autorské prepracovanie textov.

Vzhľadom na špecifickú situáciu určovania jazyka originálu básní v analyzovaných zbierkach, v rámci základných cieľov nášho výskumu, a to predovšetkým na základe jazyka básní, zmienime sa i o vzťahu prototextu a metatextu, resp. o jazyku originálu a jeho autorského prekladu do slovenského alebo srbského jazyka. Cieľom daných úvah je prispieť k výskumom slovensko-srbského (a srbsko-slovenského) bilingvizmu v praxi – v procese tvorby a prekladu literárneho diela.

3 Analýza výskumnej vzorky

Originál a preklad pri autorskom prekladaní pochádzajú od tej istej osoby, čo však neznamená, že musia byť absolútne totožné (Popovič, 1983, s. 231, parafrázované podľa Harpáň, 1999, s. 53). Medzi prirodzenými jazykmi nikdy nemôže existovať úplná zhoda na všetkých jazykových úrovniach (Сибиновић, 1990, s. 107), preto je v procese prekladu v určitých prípadoch posun od originálu očakávaný.

Keď ide o básnickú tvorbu a autorské preklady Zdenky Valentovej-Beličovej, dvojjazyčnú zbierku *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* tvoria srbské a slovenské básne, po prečítaní ktorých máme dojem, že sú takmer identické. Vzťah medzi srbskými a slovenskými básňami v zbierkach *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ и друга проклетства* a *АПОКРЫФЫ ПОДЛѦ ЛИЛИТ a iné zatratenia* je iný. Už ich prvým porovnaním si dvojjazyčný slovensko-srbský (a srbsko-slovenský) čitateľ uvedomuje radikálnejšie zmeny poetiky. Detailná kontrastívna analýza oboch zbierok potvrdila sémantické a štylistické rozdiely medzi srbským a slovenským textom, ako i zmenu poetiky, o ktorých sa zmienime v pokračovaní.

3.1 Zbierka *ETERIZACIJA van konTEKSta/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu*⁷

Dvojazyčná srbsko-slovenská zbierka *ETERIZACIJA van konTEKSta/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* vyšla v roku 2018 ako spoločné vydanie Spolku slovenských spisovateľov v Bratislave (Slovensko) a Grafomarketingu v Novom Sade (Srbsko). Ako v doslove hovorí Ladislav Čáni, i keď ide o autorkinu básnickú prvotinu, básne „netrpia detskými chorobami, ale suverénne vynášajú ontologické a estetické observácie“ (Čáni, 2018, s. 93). Problematika, ktorou sa autorka zaoberá, súvisí s každodennými situáciami, ktorým dáva nový aspekt, ontologický a mytologický. Aluzívne často nadväzuje i na nebeský, resp. biblický kontext. Snaží sa dosiahnuť vyšší cieľ: usiluje sa dať zmysel vlastným, ale i všeobecným, ľudským, problémovým situáciám a vysvetliť ich príčinu, resp. pozdvihnúť sa nad ne a zhodnotiť ich „z éteru“. Autorka sa zaoberá i problematikou významu a tvorby textu, ako i podstatou vlastného bytia vo všeobecnosti.

Zbierka obsahuje 80 básní: 40 srbských a 40 slovenských. Rozvrhnuté sú do piatich cyklov: Генезис – Genesis, По лику човека – Na obraz človeka, Зечје уши – Tenké uši, Гуштерска клетва – Jašteričia kliatba a Аријаднино острво – Ariadnin ostrov. Srbské a slovenské básne sú podané spolu – na dvoch za sebou idúcich stranách alebo obe na jednej strane. Na prvom mieste sa nachádza srbská báseň⁸, preto i v našom výskume je východiskovým textom srbský text. Graficky sú upravené rovnako, preto príjemca sa už na prvý pohľad domnieva, že pred ním sú identické básne v dvoch jazykoch. Dôkladná kontrastívna analýza ukázala, že k určitým posunom predsa dochádza. Podľa ich charakteru ich môžeme rozdeliť na sémantické a štylistické.

Najčastejšie zachytené rozdiely medzi srbským a slovenským textom v zbierke *ETERIZACIJA van konTEKSta/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* sa zakladajú na menej výrazných sémantických posunoch, ktoré zapríčinila zmena lexémy toho istého slovného druhu⁹. Ide tu o zmenu podstatného mena, napr.: *вапа кагопева*

⁷ Všetky príklady uvedené v danej časti štúdie sú citáty z analyzovanej zbierky *ETERIZACIJA van konTEKSta/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* (Valent Belić, 2018). Z dôvodu prehľadnosti ich uvádzame bez úplnej bibliografickej parentézy, kurzívou a s informáciou o názve básne, z ktorej sú excerpované, ako aj o strane, na ktorej sa nachádzajú; Všetky lexémy, resp. segmenty básne, ktoré sú v citáte označené tučným písmom, z dôvodu prehľadnosti analyzovaného javu zvýraznila autorka štúdie.

⁸ Výnimkou je iba báseň Зора – Zora (s. 8), kde je najprv uvedený slovenský text.

⁹ Zriedkavejšie sa menej výrazná zmena sémantiky realizuje i zmenou gramatických kategórií, napr. času: *устимаћу дише лу – skútam, či dýcha* (Буђење, s. 7 – Zobúdzanie, s.

дебели фитиљ – **plamienok** *spaľuje hrubý knôt* (Воштана фигура, s. 32 – Vosková figurína, s. 33); prídavného mena, napr.: *Јутро је тихо и ведро (...)* – *Рáno је тиче а слнечне (...)* (Јутро, s. 10 – Рáno, s. 11); slovesa, napr.: *и видим да ме нема – а зистім, же ма ниет* (Пут у етер, s. 4 – Cesta do éteru, s. 5) atď. Uvedené zmeny neboli zapríčinené ohraničenými vyjadrovacími prostriedkami v druhom jazyku, slovenskom alebo srbskom. Ak za jazyk prekladu v týchto prípadoch považujeme slovenský jazyk, tieto lexémy by mohli mať takéto znenie: **ватра** сагорева **дебели фитиљ** – **оћећ** спаљује **грубý** **кнот**; *Јутро је тихо и ведро* – *Рáno је тиче а јасне*; и **видим** да ме нема – а **видім**, же ма ниет. Konštatujeme, že uvedené rozdiely nie sú výsledkom typologických rozdielov medzi slovenským a srbským jazykom, ale predstavujú výsledok tvorivého princípu autorky. Všimli sme si však i posuny, ktorých príčina môže byť výlučne technického charakteru. Je možné, že v nasledujúcom príklade ide o preklep: (...) *да су те стазе ипак излизане* – *же су тие чодинику предса vyhodené* (Олакшање, s. 49 – Ђава, s. 49). Významový posun by nevznikol v prípade výskytu spoluhlásky *ch* miesto *h* v slovenskom texte, resp. použitím prídavného mena *vychodený* miesto *vyhodený*.

Zaujal nás i príklad, v ktorom zmena lexémy zapríčiňuje sémantický, ale i štylistický posun: (...) *povedal prorok / pred zorením* – (...) *рече пророк / пред зору* (Зора, s. 8 – Зора, s. 8). Podľa slovníkov srbského jazyka, „zora je najранији део дана, свитање“ (Речник српскога језика, 2011) a v prenesenom význame „настанак, почетак (нечег лепог)“ (tamže). Podľa slovníkov slovenského jazyka¹⁰ *zorenie* ako poetické synonymum lexémy *zora* je „osvetlenie horizontu pred východom slnka alebo po jeho západe“ (Krátky slovník slovenského jazyka 4, 2003) a v prenesenom význame aj „prísľub, predzvešť“ (tamže). Autorka sa v slovenskom znení básne rozhodla použiť lexému, ktorá je formálne podobná srbskej, avšak takto vznikol štylistický posun, keďže lexéma *zorenie* je básnická a v určitom zmysle predstavuje i sémantický posun, keďže so slovníkovým vysvetlením srbskej lexémy *zora* korešponduje význam slovenskej lexémy úsvit: „svitanie, brieždenie“ (Krátky slovník slovenského jazyka 4, 2003) a „čas pred blížiacim sa východom slnka“ (Synonymický slovník slovenčiny, 2004).

V niektorých prípadoch je potrebné zvážiť nevyhnutnosť, resp. dôvod použitia určitých slovenských lexém ako ekvivalentných srbskej lexéme, napr.: *јер би*

7). Podobné príklady neboli časté, preto sa v príspevku sústreďujeme na zmenu sémantiky zmenou lexémy, resp. lexikálneho zloženia básnického obrazu.

¹⁰ Úplný zoznam použitých slovníkov slovenského a srbského jazyka predkladáme na konci príspevku v zozname použitej literatúry.

путници без пута ходали тек *странпутицама* – lebo by pocesní bez cesty chodili len / *necestami* (Пут, s. 14 – Cesta, s. 15); *Преварих се начас / да излази постоје* – *Oklamala som sa nakrátko, / že výhl'ady sú* (Олакшање, s. 49 – Úľava, s. 49); *не зна за неприкосновеност тишине – перозна' posv'ätnost' ticha* (Дунавски парк у јесење јутро, s. 22 – Dunajský park v jesennom ráne, s. 23).

V prvom uvedenom príklade si všimáme vzťah medzi srbskou lexémou *странпутица* a slovenskou lexémou *necesta*. *Речник српскога језика* (2011) lexému *странпутица* v primárnom význame definuje ako „споредни, заобилазан пут“ a „тешко прохода земљиште, беспуће“, v prenesenom význame ako „погрешан пут, неправилно решење, схватање (као последица мишљења заснованог на нетачном сазнању)“ a „рђав пут у животу, погрешан развојни ток“. Slovníky slovenského jazyka lexému *necesta* vysvetľujú ako „miesto, kadiaľ nevedie cesta; veľmi zlá cesta“(Slovník súčasného slovenského jazyka M – N, 2015). Keďže v básni, z ktorej je excerpovaný náš príklad, ide o prenesený význam, slovníková definícia lexémy *necesta* je v súlade s definovaním lexémy *странпутица* srbskými slovníkmi v jej prenesenom význame: chybná, zlá cesta. Daná slovenská lexéma je však použitá v množnom čísle, preto ju možno dať do súvisu s frazémou <*ist' (chodiť, kráčať, blúdiť, vláčiť sa)*> *cestou-necestou (cestami-necestami)* s významom „po cestách, kade-tade, hore-dolu“(Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, 2006), ktorá nie je v súlade s významom srbskej lexémy *странпутица*. Možno preto uvažovať, či by v slovenčine na tomto mieste nebolo vhodnejšie použiť slovné spojenie *vedľajšia cesta*, ktoré by ako slovenský ekvivalent zodpovedajúco vystihovalo význam lexémy *странпутица* – *споредни пут*.

V druhom uvedenom príklade sledujeme vzťah medzi lexémami *излаз* a *výhl'ad*. V slovníku *Речник српскога језика* (2011) nachádzame 5 významov lexémy *излаз*. Kontextu, v ktorom je náš príklad, vyhovuje 3. uvedený (prenesený) význam: „начин решења какве сложене ситуације“. Lexéma *výhl'ad*, ktorú sa autorka rozhodla použiť v slovenskom znení básne, slovníky slovenského jazyka definujú ako nádeje, perspektívu, vyhlíadku (2. význam v Krátkom slovníku slovenského jazyka 4 (2003) a 3. význam v Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968)). I keď uvedená lexéma v určitom zmysle je v súlade so srbským textom¹¹, potrebné je uvažovať o uprednostnení lexém *východisko*, prípadne *východ*: „riešenie, vyriešenie nejakej ťažkej situácie, rozlúštenie nejakého problému, východiska“, ktoré sú podľa Slovníka slovenského jazyka (1959 – 1968) v úplnosti významovo zhodné so srbskou lexémou *излаз*.

¹¹ Вýchодиско зо зложитеј ситуације со sebou vždy prináša i nádej, perspektívu.

V treťom uvedenom príklade si všimame vzťah medzi lexémami *неприкосновеност* a *posvätnosť*. *Речник српскога језика* (2011) prídavné meno *неприкосновен* definuje ako „који ничим није ограничен, који је изнад свега, неограничен, апсолутан; који се не сме таћи, у који се не сме ући, напр. власт, светилиште“. Podstatné meno *неприкосновеност* je podľa toho definované ako „особина онога који је неприкосновен, онога што је неприкосновено, неповредивост“ (tamže), na základe čoho konštatujeme, že použitím lexému *posvätnosť* nevznikol výrazný významový posun, i keď je potrebné v slovenskom znení básne vziať do úvahy i podstatné mená *nezraniteľnosť*, *nepochybnosť*, *nespornosť*, *неpopierateľnosť* a pod.

Pri analýze podobných jazykových situácií je potrebné zhodnotiť širší kontext básne a na základe neho zhodnotiť vhodnosť použitia určitej lexémy. Potrebné je prihliadať i na skutočnosť, že originál a autorský preklad nemusia byť absolútne totožné. Takisto treba rešpektovať tvorivý princíp autora-prekladateľa, predovšetkým v prípade menších významových posunov.

Kontrastívnou analýzou srbských a slovenských básní boli zaznamenané i príklady, v ktorých je zmena sémantiky výraznejšia. V tomto zmysle našu pozornosť zaujal predovšetkým názov básní *Сродници – Súrodenci* (s. 78 – 79). Autorka sa rozhodla pomenovať ich odlišne, i keď mohla použiť slovenskú lexému *príbuzní*, sémanticky ekvivalentnú srbskej lexéme *сродници*.

Vo veršoch *изнад високофреквентног кикотања летеће старице – над високофреквенčným rehotom letiacej stareny* (Дунавски парк у јесење јутро, s. 22 – Дунајски парк в јесенном ráне, s. 23) si všimame vzťah medzi podstatnými menami *кикотање* a *rehot*, resp. medzi slovesami *кикотати се* a *rehotati sa*. Podľa použitých slovníkov slovenského jazyka *rehot* je „hlasný, neviazaný smiech“ (Krátky slovník slovenského jazyka 4, 2003). V slovníkoch srbského jazyka sa uvádza, že „кикот је звонак, весео смех, хихот“ (Речник српскога језика, 2011), t. j. zvonivý, veselý smiech, čo je v súlade so slovenským podstatným menom *chihot*, ktorý slovníky slovenského jazyka definujú ako „roztopašný, vysoko znejúci drobný smiech, obyč. ženský al. detský, chichotanie“ (Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, 2006). Z uvedeného vyplýva, že *rehot* a *chichot*, resp. *кикот* možno považovať za dva krajné póly tohto slova. To znamená, že tu ide o výrazný sématický posun. V básni Жеља – Túžba autorka uvádza sémanticky ekvivalentný pól tejto činnosti: *зрехот – rehot: допире ехо горког зрехота – dolieha озвена трпкého rehotu* (Жеља, s. 46 – Túžба, s. 47) a v básni *Након дугог дана – По dlhom dni* (s. 86 – s. 87) sloveso *кикоће се* priradzuje k slovenskému sémanticky ekvivalentnému slovesu *chichoce sa: Кикоће се*

/ *изнутра*, / *јер тера иезу* / и *мрда гузицом* – *Chichoce sa* / *zvnútra*, / *lebo šantí* / *a myká zadkom*.

Podobný postup, t. j. využívanie rôznych lexém pri preklade tej istej lexémy alebo jej derivátu, je prítomný i v básni Фрагменти – Fragments (s. 62 – s. 63), z ktorej sme excerpovali nasledujúce príklady: *За што ценату мисли / на стихове?* – *Načo štiepať* myšlienky / *na verše?*, *Ha шта ценату / мисли?* – *Na čo štiepať* / myšlienky? a *Туха / мисао у стиху / расценуми се не може* – *Tichá* / myšlienka *vo verši* / *sa rozdrapiť* *nemôže*. Možno si tu všimnúť paralelu medzi prekladom srbského slovesa *ценату*, resp. *расценуми* ako *štiepať* a *rozdrapiť* (a nie *rozštiepiť*).

Zmienili sme sa o príkladoch, keď zmena lexémy v jednom znení básne zapríčinila sémantický posun. Všimli sme si i iný prípad. Aby sa zachoval rovnaký význam, zmena lexémy sa vyžadovala, ale nezrealizovala: *рано јутрос* – *včas ráno* (Случај, s. 16 – Прíпад, s. 16). Spojenie slov *včas ráno* nedeterminuje presný deň konania činnosti. Ide o všeobecnejšiu výpoveď v porovnaní so srbskou *рано јутрос*, na základe ktorej vieme, že sa určitý dej odohrával dnes ráno.

Možnú rozdielnu interpretáciu slovenského a srbského textu môže zapríčiniť i nezmenená gramatická forma: *Када је Адам именовао / бића, појаве и предмете, / није знао да онаша свог творца.* – *Keď Adam dával mená / tvorom, javom a predmetom, / nevedel, že napodobňuje svojho stvoriteľa* (Ћутање у мраку, s. 24 – Млчание в тме, s. 25). V srbskej básni prijímateľ môže mať dilemu, či Adam nevedel napodobňovať svojho tvorca alebo nevedel, že ho napodobňuje. Slovenský prijímateľ textu tento verš chápe jednoznačne: Adam nevedel, že napodobňuje svojho stvoriteľa. Podobné prípady sú však zapríčinené prirodzenými zákonitostami vyjadrovania v slovenskom a srbskom jazyku. V tomto prípade slovenský alebo dvojajazyčný prijímateľ má pri interpretácii uvedeného textu výhodu.

Zmena vyjadrovacích prostriedkov sa vyžadovala i v nasledujúcom príklade: *имало би ћутање / имало смисла* – *malo by mlčanie / málo zmyslu* (Ћутање s. 42 – Млчание, s. 42). Aby uvedený verš v srbskom a slovenskom jazyku neobsahoval významové posuny, po slovensky mohol znieť napr. takto: malo by mlčanie aspoň trochu zmyslu, prípadne mohol byť korigovaný i srbský text, napr.: *имало би ћутање мало смисла*. Aby sa zachoval rovnaký význam v oboch jazykoch, hra s medzijazykovými homonymami nie je možná. Podobné príklady nasvedčujú tomu, že za originál básne možno pokladať srbskú báseň. V danej zbierke sa vyskytli aj príklady, kde vidieť nenáležite preložené ustálené slovné spojenia, ktoré tiež nasvedčujú tomu, že originálom je srbský text. V básňach По лику човека – Na obraz človeka (s. 26 – 27) autorka srbskému združenému pomenovaniu *ушница игле* priradila

slovenské spojenie slov *ihlová dierka*. Ide tu o doslovný preklad, preto je potrebné vystríadať ho ustáleným slovným spojením *ucho (uško) ihly*.

Zaujali nás i frazémy *zeuje yuuu – tenké uši*, ktoré sú názvom 3. cyklu básní v tejto zbierke. Uvedené frazémy v oboch jazykoch majú rovnaký význam – dobre počuť, resp. mať dobrý sluch. Použitie srbskej frazémy *zeuje yuuu* je v súlade so začiatočným tvrdením, že srbský text je potrebné pokladať za originál, keďže srbský frazeologický fond obsahuje i frazému <буму> *танких ушуйу*, resp. frazému s rovnakou formou a významom, aké má slovenská frazéma <mat> *tenké uši*.

Na záver konštatujeme, že autorkinu básnickú prvotinu, dvojjazyčnú zbierku *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu*, charakterizuje štylistická a lexikálna zhoda srbských a slovenských básní. Zmena štylistického zafarbenia sa síce vyskytuje, ale posuny, sémantické a štylistické, nie sú veľké. Zachytené posuny neboli zapríčinené typologickými rozdielmi v srbskom a slovenskom jazyku, ale výlučne autorkiným tvorivým princípom. Na základe jazykového zloženia básní zaradených do danej zbierky možno za prototext pokladať srbské básne.

3.2 Zbierky *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ* u *друга проклетства* a *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ* a *iné zatratenia*¹²

Po dvoch rokoch od vydania básnického debutu *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* (2018) vyšla Zdenke Valentovej-Beličovej vo februári 2020 po srbsky písaná druhá básnická zbierka *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ* u *друга проклетства* vo vydavateľstve Brankovo kolo (Nový Sad, Srbsko). O niekoľko mesiacov neskôr, v júli 2020, zbierka *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ* a *iné zatratenia* vyšla aj po slovensky vo vydaní Spolku slovenských spisovateľov v Bratislave (Slovensko).

Slovenská zbierka obsahuje 35 a srbská 36 básní zoradených do štyroch cyklov (*Апокрифи по Лилит – Апокрифы подла Лилит, Сусрети – Stretnutia, М(рак) – Tma, Прологомена за данашњи дан – Prolegomena k dnešnému dňu*). Už samotný

¹² Všetky príklady uvedené v danej časti štúdie sú citáty z analyzovaných zbierok *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ* u *друга проклетства* (Valent Belič, 2020) a *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ* a *iné zatratenia* (Valentová-Beličová, 2020). Z dôvodu prehľadnosti ich uvádzame bez úplnej bibliografickej parentézy, kurzívou a s informáciou o názve básne, z ktorej sú excerpované, a o strane, na ktorej sa nachádzajú; Všetky lexémy, resp. segmenty básne, ktoré sú v citáte označené tučným písmom, z dôvodu prehľadnosti analyzovaného javu zvýraznila autorka štúdie.

názov zbierky napovedá, akou problematikou sa v nej autorka zaoberá: nepravé, falošné tvrdenia vynáša na svetlo, prezentuje svoj uhol pohľadu a takýmto spôsobom chce čitateľom podať svoju pravdu, prípadne rozšíriť tú existujúcu o ďalšie elementy, lebo je nespokojná so spôsobom jej podania. V básňach zároveň demystifikuje javy, o ktorých sa často nehovorí otvorene alebo ktoré nie sú prioritou. „Zatratenia“ z názvu zbierky preto nemusíme chápať len ako svojrázne prekliatia, ale aj ako omyly, resp. mylné predstavy o základných, storočiami, ba až tisícročiami zaužívaných životných princípoch.

V porovnaní s autorkinou básnickou prvotinou je v druhej analyzovanej zbierke vzťah medzi srbskými a slovenskými básňami z jazykového aspektu a z aspektu poetiky čiastočne iný. Kontrastívnou analýzou boli zistené radikálnejšie zmeny v básnickej poetike srbských a slovenských básní, predovšetkým v prvom cykle. Pri tvorbe a prekladaní väčšiny básní v ďalších cykloch bol použitý podobný postup, ktorý autorka uplatnila v prvej analyzovanej zbierke. Analýza poukázala na to, že väčšina básní zaradených do daných zbierok vznikla po srbsky, prípadne vznikala paralelne po srbsky a po slovensky, až na niektoré výnimky, kde poetika básne naznačuje slovenský originál. Už sama skutočnosť, že práve srbská zbierka bola publikovaná ako prvá, tiež i to, že do slovenskej zbierky neboli zaradené všetky básne, ktoré sa nachádzajú v srbskej zbierke (báseň Поклон¹³), môže naznačovať, že autorka-prekladateľka pri ich vzniku využívala primárne srbčinu. Zaujímavý je i názov tretieho cyklu básní v srbskej zbierke - М(рак) (v slovenskej Tma), v ktorom autorka využila tvar slova a jeho významy, čo tiež môže byť signálom, že srbský text možno oprávnenne považovať za prototext.

Vzhľadom na to, že sa takmer každý cyklus v zbierkach *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ* u *друга проклетства* a *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ* a iné zatratenia vyznačuje inými vlastnosťami, zmienime sa najprv o základných zisteniach, ktoré sa týkajú tejto problematiky. V pokračovaní uvedieme niekoľko charakteristických príkladov z prvého cyklu básní, v ktorom sa vzťah medzi srbským a slovenským textom odlišuje nielen od prvej analyzovanej zbierky, ale i od iných cyklov tejto zbierky.

Už v úvodnej básni *Поезија – Поэзия*¹⁴ vidno radikálnejšiu zmenu básnickej poetiky, ktorá zapríčiňuje i sémantické posuny v básnických obrazoch, napr.: *Ја имам кућу. / Кућу од слова, / од ноћних мора, / кућу без крова, / од промаје, ватре... –*

¹³ Srbská báseň Поклон nebola predmetom nášho výskumu, keďže nemá svoj slovenský ekvivalent.

¹⁴ Ide o úvodnú báseň na strane, ktorá nie je číslovaná.

Už mám dom. / V ňom sto slov / zo zlých snov, / na ňom krov, / z prievanu, plameňa...
V uvedenom úryvku si možno všimnúť nasledujúci rozdiel: v srbskom texte dom nemá strechu (*kyŕy bez krova*) a v slovenskom ju má (*na ňom krov*). Autorka tu zároveň využila princíp *pars pro toto*, keď v slovenskom znení básne miesto lexémy *strecha* použila lexému *krov* (nosná časť strechy). I keď sú obrazy čiastočne iné, hlavný motív je rovnaký – metafora nestáleho domu, ktorá pomenúva báseň, resp. autorkinu vlastnú tvorbu, ktorá (pre ňu) v určitom zmysle môže znamenať i život. Zaujímavý je i vzťah medzijazykových homoným *слово* a *slovo* (*Kyŕy od slova – V ňom sto slov*). Autorka sa rozhodla v slovenskej básni použiť formálne rovnakú lexému, i keď význam srbskej lexémy *слово* vyjadruje slovenská lexéma *prísmeno*. Upozorňujeme tu i na využitie srbskej lexémy *kyŕa* v slovenskom texte (*kuŕa*, slov. *dom*), i keď v slovenskom jazyku v tejto podobe¹⁵ nejestvuje: *Впрыџа ми куџа / пламен ме камре... / Куџа без прыџа, / у етар се диџе, / небу се враџа. / Све ниџе / ниџе... – V ohni mi vzbŕkla / kuŕa bez prŕtia, / do éteru stŕpnu / výpary z plesa, / kŕm verš mi / do výšin už klesá, / klesá...*

Rozličné tvorivé a auto-prekladateľské postupy Valentová-Belićová využila i v básňach Лотова жена – Lótova žena (s. 5 – 8). V rámci toho istého textu sa vyskytli prípady, kde radikálnejšia zmena poetiky nezaprŕčinila väčšie zmeny básnického obrazu (napr. *Од чије је пути ожеднела / узбуђена као кад са високе стене / свом силином ускочиш у млако море / а оно захвално раскрили руке / и пушта је жедну да урони. – По чом тџила, / одходланá, ако кеџ са з високе скалы / одвађне скоџи / до летнећо мора / а оно вџаћне отвáра нáруч а / принесе смáднеј úľаву?*), ale i také, kde je výsledný básnický obraz celkom iný (napr. *Где је кад тај гоморски прозор / кроз коју се оком враћала? – Кде је тераз то гоморске окно, на которе недовидиет?*). V rovnakom texte sa vyskytol i sémantický posun zaprŕčinený zmenou lexémy: *Просула је тамо лешник и бисере – Stratila tam lieskovce a perly*.

Niektoré básne z prvého cyklu charakterizuje bohatšie rozpracovaný text v jednom z ich znení. Môže sa zdať, že podobné postupy signalizujú jazyk originálu. Detailná analýza to však spochybnila. Ako príklad uvádzame báseň *Камен на Содому – Kameň nad Sodomou* (s. 11 – 12 – s. 10 – 11), v ktorej dodatočné prvky obsahujú texty v oboch jazykoch, avšak v odlišných častiach básne. V jednej časti je bohatšie

¹⁵ V *Slovníku cudzích slov* (2015) sa vyskytuje srbizmus *kuča*, pričom sa pri jeho prvom význame „nevelký primitívny príbytok s jednou miestnosťou; rozbitá stará chalupa, chatrč, chajda“ uvádza, že ide o pejoratívum a zriedkavé slovo; druhý význam zaraďuje využitie tejto lexémy do „časti južnoslovan. prostredia“ a definuje ju ako dom. *Slovník slovenského jazyka* (1959 – 1968) tiež obsahuje lexému *kuča*: „(srbch.) expr. zried. dom, chalupa, chatrč“.

rozpracovaný srbský text: *Одрекнеш ли се празног места под левим ребром, / или кажеш ли – џигерице, не требаш ми више, / живећи од сад без тебе. – Zriekneš sa prázdneho miesta pod rebrom, / povieš svojej pečeni: / Už t'a nepotrebujem?, tiež: Из ове је утробе изникло, / и заувек остаје у њој, / као одсуство, / које те гледа право у очи / погледом тек рођеног чеда. / Слепог. – То, чо з тóјхо внúтра выклíчило, / еште ми неunikло, / роzerá са ми ровно до оčí аш доdnes / dôверне ако novorodeniатко, ale v inej časti dodatočné prvky obsahuje slovenský text: Колострум је средство за спирање / бесмисла и рађање кривице. / Ниједна оштрица не може пресећи то било. / Ја даље не бих. / Одавде још могу да видим свој јад. – Ći môžem zastaviť mlieč z prsníkov, / ktorým sa zmýva nezmyselnosť a rodí vina? / Nemám sa obzrieť, / keď mám v pohách olovo / a v rukách kúsok pupočnej šnúry? // Tupé je každé ostrie. / Kto krájal to mäso a prečo? / Aké budú moje dni s tou vatrou pred očami? // Ďalej nejdem ani len krok! / Odtiaľto ešte dovidím / na svoje nešťastie. Podobný postup možno pokladať za signál, že srbské a slovenské znenie básní vznikalo paralelne, resp. že z jedného do druhého jazyka nebola prekladaná celá báseň, ale tento proces prebiehal v segmentoch, postupne a v oboch smeroch.*

Druhý cyklus v zbierkach *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ* и *друга проклетства* a *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ* a iné zatratenia pod názvom *Сусрети – Stretnutia* obsahuje básne charakteristikami bližšie postupom, ktoré autorka využívala v prvej zbierke. V niektorých je prítomná i zmena poetiky, avšak nie je tak výrazná ako v básňach z predchádzajúceho cyklu.

Vo väčšine básní sa srbský text javí ako originál. Signalizuje to napr. skutočnosť, že daný cyklus v srbskej zbierke obsahuje o jednu báseň viac (*Поклон*), ako i určité jazykové javy zistené kontrastívnou analýzou, napr. v básni *Први сусрет – Prvé stretnutie* (s. 30 – s. 25): *По задатој / трасираној кружници / нижу се догађају, / дела и злодела, / бића, / пејзажи, / визије, / привиди, / наде и ненадано, / сустајања, / каљуге и кајања. – По заданеј / насмерованеј кружници / радија са удалости, / чини а злочини, / бытости, / крајинки, / видини, / здања, / чакане а нечакане, / úпаву, / баһно а кајање. V uvedenom príklade si ako ekvivalent lexému *кајање* možno všimnúť lexému *кајање*. V prípade vzniku daného textu v slovenčine mala autorka k dispozícii lexému *pokánie*, ktorá má v slovenčine oveľa častejší výskyt (Slovenský národný korpus, 2022). V prospech tvrdenia, že srbský jazyk je jazyk originálu väčšiny básní z cyklu *Сусрети – Stretnutia*, hovorí aj skutočnosť, že zmena poetiky, ktorá sa realizuje dodatočnými lexikálnymi prvkami, resp. bohatšie rozpracovanými básnickými obrazmi, je v slovenských básňach prítomná iba na niekoľkých miestach: *Ако се икад поново сретнемо – / знаћемо да земља ипак / није узалуд округла. – Ak sa znovu stretneme – / zem nie je bezúčelne okružla.**

(Координати¹⁶, s. 31 – Координату, s. 26); *Вратих се кући у празан стан. / Случајно, не као обично. – Náhodou som sa vrátila do prázdneho bytu; ни обешене деचे руке око врата, / нико ништа није имао да ми саопшти. – ani ovinuté ruku, nik ma o ničom neinformoval* (Ту где живи језа, s. 32 – Ту, kde býva triaška, s. 27).

Básne v treťom cykle, ktorý autorka pomenovala M(рак) – Tma, charakterizuje menšia zmena poetiky v srbskom a slovenskom texte. Najvýraznejšia je v prvej básni *Kad je sve mrtvo oko tebe – Ked' všetko okolo teba je mŕtve* (s. 39 – s. 35). Jej srbské znenie je v porovnaní so slovenským komplexnejšie, aj keď ide o tie isté básnické obrazy, napr.: *Kad sve je mrtvo oko tebe / i u tebi ključa pobuna, / mrtvim okom prostreliši prazninu, / tako rečito... // Kad sve je mrtvo i u mrtvom se danu budiši / življi nego malopre no slep, / vrisak ti razara glavu noš, / razlomi zrak – sve je tako rečito... – Ked' všetko je mŕtve vŕkol teba a ty máš záchvat / vzdoru, / si živšia ako pred chvíľou, no slepá, / a výkrik rozčesne hluchú nos, / rozlomí lúč a všetko je výrečné. Iba v niektorých básňach je rozpracovanejší slovenský text, napr.: *Jympo je. – Je včasné ráno. / Svitá deň, v ktorom sa nehne z miesta. (Како расту тајне жеље, s. 42 – Ako rastú tajné želania, s. 38); Пролазност је налицје креације, / друга страна новчића. – Zanikanie je opakom kreácie, / druhá strana tej iste mince – / рання alebo orol* (О пролазности, s. 45 – О поминутелности, s. 41).*

Menej výrazná zmena poetiky je príznačná i pre štvrtý cyklus. Určité časti textu v niektorých slovenských básňach vyznievajú ako doslovný preklad zo srbciny, napr. báseň *Пловидба – Plavba* (s. 54 – s. 50), *Чућемо се – Doročutia* (s. 55 – s. 51), tiež báseň *Све што је у нашој моћи – Všetko, čo je v našej moci* (s. 52 – s. 48), z ktorej sme excerpovali príklad: *Живети на међи / оних који виде и виђених. – Žit' na hranici / medzi tými, ktorí vidia a sú videní. V danom cykle nás zaujala i báseň *Празнина да ти се у њој клањам – Prázdno, aby som sa ti v ňom klaňala* (s. 50 – s. 46). I keď sú v slovenskom a srbskom texte básnické obrazy rovnaké, ani jedno znenie básne nevzbudzuje dojem doslovného prekladu (napr. *једино се мислима негде доспева – Len myšlienkami sa človek dostane k cieľu; Нећу те бранити ничим сем истином – Pravdou si ťa obhájim, atď.*).*

Básne zaradené do zbierok *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ* и *друга проклетства* а *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ* а *инé затратениа*, v ktorých zmena poetiky nie je výrazná, sa tvorivým а *prekladateľským* postupom podobajú zbierke *ETERIZACIJA van*

¹⁶ Upozorňujeme na chybnú formu srbského podstatného mena, ktoré je názvom danej básne. Podľa použitých slovníkov srbského jazyka (úplný zoznam uvádzame na konci práce) je jeho správny tvar *координате*, nie *координати*.

konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu. Pri analýze jednotlivých básnických celkov je pohyb od srbského originálu k slovenskému prekladu viditeľný. Preklad do slovenčiny v takýchto prípadoch často vyznieva doslovne. Menej výrazné sémantické posuny, podobne ako v prvej zbierke, zapríčiňuje zmena lexémy, a to podstatného mena, napr.: *кроз које струји мраз – cez ktoré пруди члад* (Екстаза, s. 20 – Extáza, s. 18); *јер њихову ће радост презрети свет / препознајући незнање – na tie svet zanevrie, / keď v nich spozná malomysel'nost'* (Пред сам крај, s. 58 – Pred koncom, s. 54); prídavného mena (a v rámci daného príkladu i podstatného mena), napr.: *Маслачку у раскошну главу – Рúpаве до розкошатењо лампáшика* (Ноћ помпејске ватре, s. 13 – Noc pompejského ohňa, s. 12); slovesa, napr.: *Отварају уста и цеде љубазност – Отварају уста а вуруíшт'ају здворилост'* (Растанак, s. 15 – 16 – Rozlúčka, s. 14); tiež i zmena podstatného mena na sloveso, napr.: *Бол и страх само су грађа за обликовање среће – Болест' а страх сý лáтkou, з ктореј си замесиме / штáстие* (Бол, s. 22 – Bolesť, s. 19). Aby sémantické posuny na úrovni slova alebo básnického obrazu nevznikli, uvedené príklady mohli byť preložené napr. takto: *кроз које струји мраз – cez ktoré пруди mraz*; *јер њихову ће радост презрети свет препознајући незнање – na tie svet zanevrie, keď v nich spozná nevedomost'/neznalost'*; *Маслачку у раскошну главу – Рúpаве до розкошней/препучовей/параднеј хлаву*; *отварају уста и цеде љубазност – отварају уста а cedia/žmýкају здворилост'*; *Бол и страх само су грађа за обликовање среће – Болест' а страх сý лáтkou, з ктореј си vytvarujeme štáстие.*

Niektoré zo zachytených posunov zapríčinil nedostatok sémanticky ekvivalentnej (neutrálnej) lexémy v druhom (v tomto prípade slovenskom) jazyku, napr. *вера у плаветнило – viera v dobro* (Ноћ помпејске ватре, s. 13 – Noc pompejského ohňa, s. 12). Srbská lexéma *плаветнило* podľa použitých slovníkov srbského jazyka vyjadruje konkrétny odtieň modrej farby a často sa používa pri opisovaní modrého priestranstva, akým je more alebo alebo vzduch („плава боја; нијанса те боје; плаво пространство (мора, неба, ваздуха)“ (Речник српскога језика, 2011)). Za jej slovenský ekvivalent možno považovať lexému *blankyt*, ako i *azúr*, ktorá sa v slovníkoch slovenského jazyka vysvetľuje ako „belasá farba jasného neba“ (Krátky slovník slovenského jazyka 4, 2003). Je to však knižné slovo, preto by jeho použitím vznikol i štylistický posun. Využitím lexémy *dobro* autorka v oboch jazykoch zabezpečila rovnakú metaforu – ide tu o vieru v lepšiu budúcnosť. Uvedený príklad sa nachádza na hranici medzi sémantickými a štylistickými posunmi.

Špecifické sú i príklady: *Чудно је што се та бољка слабо види – Je čudné, že ten nedostatak tak slabo vidno* (Једна у низу, s. 18 – Jedna z mnohých, s. 16); *Не перекшиа пут, / већ додоли по њему мрак – То неутýва дáжд' cestu, / len hustý po nej tmu*

(Обиље, s. 40 – Hojnost', s. 36); *Повампирили су се у бапти на сунцу – rozčertili sa v záhrade na slnku* (Повлачење у осаму, s. 41 – Ustupovanie, s. 37).

Srbskú lexému *бољка* najvernejšie vystihuje slovenské združené pomenovanie *slabá stránka*, ako i lexéma *slabosť*, ale v prípade jej použitia by si text vyžadoval ďalšie stylistické zmeny. Srbské sloveso *додолити* tiež nemá svoj slovenský sémantický ekvivalent. Ide tu o lexému, ktorá vyjadruje tradičnú obyčaj niektorých národov juhovýchodnej Európy súvisiacu s privolávaním dažďa, preto by sa na tomto mieste v slovenskom znení básne mohlo vyskytnúť sloveso *privolávať*. Slovesu *повампирити се* autorka v slovenčine priradila sloveso *rozčertii' sa*. Chceme tu upozorniť na jeho význam v použitých slovníkoch srbského jazyka: jeho prvotný význam je *stať sa upírom* („постати вампир, претворити се у вампира, вукодлака“ (Речник српскога језика, 2011)). Prenesený význam daného slovesa je *znovu sa objaviť, vzniknúť* („поново се појавити, настати (о нечему ранијем, неповољном)“ (tamže)). Vzhľadom na uvedené významy ide v tomto prípade o výraznejší sémantický posun medzi znením srbskej a slovenskej básne.

Kontrastívnou analýzou srbského a slovenského textu sme zachytili i príklady, v ktorých v dôsledku nejestvovania sémanticky ekvivalentnej lexémy v druhom jazyku autorka využila opisnejšie pomenovania, a to ako v slovenskom: *него понут трошне тришчаре – ale ako schátraná koliba s trstinovou strechou* (Растанак, s. 15 – 16 – Rozlúčka, s. 14), tak i v srbskom texte: *Временом постајемо прозирни – Časom sa spriezračníме* (Постајемо светлост, s. 43 – Meníme sa na svetlo, s. 39).

Keď ide o zmeny lexém, ktoré zapríčiňujú sémantické posuny, zostáva otázkou, prečo sa autorka rozhodla básne *Инверзија – Inercia* (s. 29 – 24) pomenovať práve takto, i keď ju vyjadrovacie prostriedky slovenského ani srbského jazyka neohraničovali v zjednocovaní ich názvu: *Инверзија – Inverzia*, prípadne *Инерција – Inercia*. Ide tu o výraznejšiu sémantickú zmenu. Tento tvorivý postup možno dať do súvisu práve so slovníkovým významom pomenovania slovenskej básne: *inverzia* – „obrátene, prevrátenie, premiestnenie“ (Krátky slovník slovenského jazyka 4, 2003) (čo zároveň môže byť signálom, že slovenský jazyk je v tomto prípade jazykom prekladu), i keď v texte básne oboch znení figuruje slovo *инерција – inercia*: *Клубучи се живот у нама / по чистој инерцији – Vzmáha sa v nás život / v inercii*.

Určité sémantické rozdiely v zbierkach *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ* и *друга проклетства* а *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ* а *инé затратенia* sú založené na uplatnení princípov *pars pro toto* а *totum pro parte*, napr.: *него понут трошне тришчаре, / чију кров немо клеќне посред сопствених темеља – ale ako schátraná koliba s trstinovou strechou, / ktorá si nemo kl'akne doprostred vlastných / základov* (Растанак, s. 15 – 16 – Rozlúčka, s. 14). Daná zmena však nezapríčinila výraznejší sémantický posun.

Okrem zmeny lexémy sú sémantické rozdiely v tejto zbierke zapríčinené i dodatočným lexikálnym prvkom v jednom zo znení básne. Tie sú buď menej výrazné, napr. *Препознаће ме речено / куда год кренем. – Видиш та познат' vlastné nevysslovené slová, / kamkoľvek vyrazím.* (Растанак, s. 15 – 16 – Rozlúčka, s. 14), alebo výraznejšie, napr.: *Да л' дунути стрепњи у длан? – Чи дýхнути до длане?* (Ноћ помпејске вагре, s. 13 – Noc pompejského ohňa, s. 12); *И покрај свега тога / прођи ћеи празних руку – Но вед'ла тога вшћекého лен прејдеš / а заникнеš с праздном наручоу* (Празних руку, s. 17 – S праздном наручоу, s. 15).

V daných zbierkach našu pozornosť zaujal i preklad niektorých frazém, napr. *Говорили су вам да је батина из раја изашла – Hovorili vám, že trestnica z raja vyšla* (Бол, s. 22 – Bolesť, s. 19). Srbská frazéma *батина је из раја изашла* nemá svoj slovenský sémantický ekvivalent¹⁷. Jej význam súvisí s chápaním bitky ako účinnej výchovnej metódy, ktorá prináša dobré výsledky. Autorka ju preložila doslovne: trestnica z raja vyšla. Tento postup možno považovať za signál, že srbská báseň, z ktorej bol excerpovaný daný príklad, je prototextom, t. j. originálom, a slovenské znenie básne je metatextom, t. j. prekladom.

Registrovali sme i náležité využitie sémanticky ekvivalentných srbských a slovenských frazém: *Говорили су вам да је ћутање злато – Hovorili vám, že је млчание злато* (Бол, s. 22 – Bolesť, s. 19); *Говорили су вам да крчаг на воду / иде док се не разбије – Hovorili vám, že крчаг на воду ходи, кým са / nerozbije* (Бол, s. 22 – Bolesť, s. 19); *од видела до невидела – од свитания ро сумрак* (Први сусрет, s. 30 – Prvé stretnutie, s. 25). I keď sú slovníkové podoby niektorých uvedených slovenských frazém čiastočne odlišné (*Dotial' (dovtedy) са ходи с крчагом на (по) воду, кým са nerozbije; од свитания, до сумраку*), ide tu o funkčné využitie správnej frazémy v oboch zneniach básne, nie o doslovný preklad.

Na záver možno konštatovať, že pre básne zo zbierky *АПОКРИФИ ПО ЛИЛИТ и друга проклетства* a *АПОКРИФЫ ПОДЛА ЛИЛИТ а ине затратеня* je charakteristická výraznejšia zmena poetiky, ktorá vo väčšine prípadov nezapríčinila väčšie zmeny v básnických obrazoch. V básňach, ktoré sú poetikou podobné autorkinej prvej zbierke, možno sledovať sémantické posuny zapríčinené zmenou alebo pridaním lexémy. Vo väčšine prípadov predstavujú výsledok autorkinho tvorivého princípu, ale niektoré boli zapríčinené i nedostatkom sémanticky ekvivalentnej lexémy v druhom, slovenskom alebo srbskom jazyku.

¹⁷ O výchove v mladosti hovorí slovenské príslovie *Ohýbaj ma, mamko, dokial' som ja Janko, keď ja budem Jano, neohneš ma, tamo*, avšak na rozdiel od uvedenej srbskej frazémy sa tu hovorí iba o potrebe vychovávať od malička, nie o potrebe vychovávať bitkou.

Záver

Na základe výsledkov analýzy básní zo zbierok *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* (2018), *ΑΠΟΚΡΙΦΙ ΠΟ ΛΙΛΙΤ u ðpyza πpοκλετςτςα* (2020) a *ΑΠΟΚΡΥΦΥ ΠΟΔΛΑ ΛΙΛΙΤ a iné zatratenia* (2020) Zdenky Valentovej-Beličovej konštatujeme, že autorkinu básnickú prvotinu charakterizuje prvotný dojem zhodnosti srbských a slovenských básní, často i doslovného prekladania z jedného (častejšie srbského) do druhého (častejšie slovenského) jazyka. Druhá zbierka sa vyznačuje radikálnejšou zmenou poetiky, predovšetkým v prvom cykle básní. Rozdiely medzi srbským a slovenským textom zapríčinili sémantické a štylistické posuny na úrovni básnických obrazov.

Kontrastívna analýza výskumnej vzorky ukázala, že bez ohľadu na to, že srbské texty v nich majú dominantné postavenie (tým, že sa v prípade prvej dvojjazyčnej zbierky nachádzajú na prvom mieste alebo boli publikované prvé), nemožno vždy za prototext pokladať srbskú báseň. Jazyk analyzovaných básní poukázal i na opačnú situáciu a naznačil i možnosť paralelného vzniku oboch znení básne, resp. vznikanie segmentov básne postupne a v oboch smeroch – raz v jednom, potom v druhom jazyku. Považujeme to za jeden zo spôsobov tvorivého princípu autorov-prekladateľov a za možnosť, ktorú ponúka bilingválnym autorom ovládanie dvoch jazykov, v tomto prípade autorke-prekladateľke.

Zdroje

- VALENT BELIĆ, Z.: *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov – Nový Sad: Grafomarketing, 2018. 98 s.
- VALENTOVÁ-BELIČOVÁ, Z.: *ΑΠΟΚΡΥΦΥ ΠΟΔΛΑ ΛΙΛΙΤ a iné zatratenia*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2020. 64 s.
- ВАЛЕНТ БЕЛИЋ, З.: *ΑΠΟΚΡΙΦΙ ΠΟ ΛΙΛΙΤ u ðpyza πpοκλετςτςα*. Нови Сад: Бpанково коло, 2020. 66 с.

Literatúra

- BENKOVÁ, V.: Ružový jas. Nový Sad: Obzor, 1986. 61 s.
- BOHUŠ, P.: Listovanie v morušových listoch. Nový Sad: Obzor, 1985. 52 s.
- BOHUŠ, P.: Život, unapred doživotan. Irig: Srpska čitaonica i knjižnica – Novi Sad: Stražilovo, 1977. 49 s.
- ČÁNI, L.: Kontextualizácia éteru. In: ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov – Nový Sad: Grafomarketing, 2018, s. 93.
- HARPÁŇ, M.: O Paľovi Bohušovi. Báčsky Petrovec: Kultúra, 1999. 142 s.
- HRONJEC, V.: Mlin za kavu. Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo, 1984. 52 s.
- HRONEC, V.: Uhol posunu. Nový Sad: Obzor, 1987. 53 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková. 4. vyd. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003. 985 s.
- POPOVIČ, A.: Originál – preklad. Interpretačná terminológia. Bratislava: Tatran, 1983. 293 s.
- POPOVIČ, A.: Teória umeleckého prekladu. Bratislava: Tatran, 1975. 293 s.
- Slovenský národný korpus – prim-10.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2022. Dostupný na: <https://korpus.sk>.
- Slovník cudzích slov. Red. V. Petráčková – J. Kraus. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2005. 1054 s.
- Slovník slovenského jazyka I – VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959 – 1968.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2011. 1087 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Red. A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2015. 1100 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn. Red. A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2021. 1128 s.
- Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2022. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk>.
- Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2004. 998 s.
- БЕНКОВА ПОПИТОВА, В.: Дан међу ружама. Нови Сад: Матица српска, 1979. 50 с.

Речник српскога језика. Ур. М. Николић. Нови Сад: Матица српска, 2011. 1561 с.

Речник српскохрватскога књижевног језика. I – VI. Ур. М. Стевановић. Нови Сад: Матица српска, 1967–1990.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика. I – XIX. Ур. Р. Стијовић. Београд: САНУ, 1959 – 2014.

СИБИНОВИЋ, М.: Нови оригинал: Увод у превођење. Београд: Научна књига, 1990. 193 с.

Summary

Contrastive analysis of poetry collections by Zdenka Valent Belić in the scope of self-translation research

The subject of the research are poetry collections by Zdenka Valent Belić called *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* (2018), *APOKRIFI PO LILIT i druga prokletstva* (2020) and *APOKRYFY PODĽA LILIT a iné zatratenia* (2020). The main aim of the research was to conduct contrastive analysis of the research sample and point to deviations that occur between the texts of Serbian and Slovak poems. After a thorough analysis of the corpus, the most characteristic differences were excerpted and analyzed, which, as it was discovered, caused deviations of semantic and stylistic character. Since the poetry collections contain both original and self-translated poems, this research was carried out in order to research the phenomenon of self-translation of bilingual authors from Serbian to Slovak as a native language, therefore the main goal is followed by comparison of poetics of Slovak and Serbian poems. From the aspect of the primary goal, it is reflected by changes of expressive means, i.e. the language of the text.

Key words: contrastive analysis, Slovak-Serbian bilingualism, translation, deviations, Zdenka Valent Belić

Rezime

Kontrastivna analiza zbirke pesama Zdenke Valent Belić u domenu istraživanja autorskog prevoda

Predmet istraživanja našeg rada jesu zbirke pesama Zdenke Valent Belić *ETERIZACIJA van konTEKSTa/ÉTERIZÁCIA mimo konTEXTu* (2018), *APOKRIFI PO LILIT i druga prokletstva* (2020) i *APOKRYFY PODĽA LILIT a iné zatratenia* (2020). Osnovni cilj našeg istraživanja bio je sprovesti kontrastivnu analizu istraživačkog uzorka i ukazati na razlike koje se javljaju između teksta srpskih i slovačkih pesama. Analiza je rađena prema najmarkantnijim odstupanjima uočenim prilikom njihovog poređenja, a to su odstupanja semantičkog i stilističkog karaktera. S obzirom da se u datim zbirkama radi o originalu i prevodu sopstvenih

pesama, dato istraživanje je realizovano sa namerom da doprinese istraživanju fenomena autorskog prevoda slovačkih vojvođanskih pisaca sa srpskog na maternji slovački jezik, zbog čega na glavni cilj direktno nadovezuje i kontrastiranje poetike srpskih i slovačkih pesama čija promena je sa aspekta primarnog cilja realizovana promenom izražajnih sredstava, odnosno samog jezika teksta. Pažnja je posvećena problematici odnosa između jezika originala i prevoda pesama.

Ključne reči: kontrastivna analiza, slovačko-srpska dvojezičnost, prevod, odstupanja, Zdenka Valent Belić

UNIVERZITA V NOVOM SADE
FILOZOFIKÁ FAKULTA V NOVOM SADE
21000 Novi Sad
Dr. Zorana Đinđića 2
www.ff.uns.ac.rs

Elektronické vydanie

<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2023/978-86-6065-787-1>

CIP - Каталогизacija y публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

811.162.4(497.113)(082)
821.162.4(497.11).09(082)
811.162.4'255(=162.4)(497.113)(082)

PREKLAD vo výskumoch vojvodinských Slovákov [Elektronski izvor] :
zborník štúdií / editorka Marína Šimáková Speváková. - Elektronické vyd. - Nový
Sad : Filozofická fakulta, 2023

Način pristupa (URL): <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2023/978-86-6065-787-1>. - Nasl. sa naslovnog ekrana. - Opis zasnovan na stanju na dan 8.5.2023. - Bibliografija. - Rezime na engl. i srp. jeziku uz svaki rad.

ISBN 978-86-6065-787-1

а) Словачки језик -- Војводина -- Зборници б) Словачка књижевност --
Војводина -- Зборници в) Преводи -- Словаци -- Војводина -- Зборници

COBISS.SR-ID 115443721